

Rīgas Stradiņa universitāte
Juridiskā fakultāte
Profesionāla maģistra studiju programma
„Tiesību zinātne”

MAGISTRA DARBS

**POLIGRĀFA EKSPERTĪZES EKSPERTA ATZINUMS KĀ
PIERĀDĪJUMS KRIMINĀLPROCESĀ**

Darba autore:
Marija Semjonova
Studenta apliecības Nr.22-032003

Darba vadītāja:
Dr.iur. profesore Sandra Kaija
RSU Juridiskā fakultāte

Rīga 2023

SATURS

Anotācija	3
Ievads	5
1. POLIGRĀFA EKSPERTĪZES RAKSTUROJUMS, MĒRĶIS UN VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA	9
1.1. Poligrāfa ekspertīzes raksturojums un mērķis	9
1.2. Poligrāfa ekspertīzes pirmsākumi ASV un Eiropā	14
1.3. Poligrāfa ekspertīzes vēsturiskā attīstība	17
2. POLIGRĀFA EKSPERTĪZES ATZINUMA KĀ PIERADĪJUMA TIESISKAIS REGULĒJUMS	25
2.1. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma kā pierādījuma tiesiskais regulējums Latvijā	25
2.2. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma kā pierādījuma tiesiskais regulējums atsevišķās Eiropas Savienības dalībvalstīs un ASV	41
3. POLIGRĀFA EKSPERTĪZES EKSPERTA ATZINUMA TICAMĪBA UN PIEĻAUJAMĪBA	51
3.1. Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma pieļaujamības un ticamības vērtēšana	51
3.2. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošana kriminālprocesā un tā problemātika	66
Nobeigums	77
Izmantoto avotu un bibliogrāfijas saraksts	80
Pielikumi	88
Galvojuma forma	95

ANOTĀCIJA

Maģistra darbs “Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums kā pierādījums kriminālprocesā” aktualitāte saistītā ar to, ka pētnieku un praktizējošo juristu vidū pastāv domstarpības par poligrāfa ekspertīzes izmantošanu pierādīšanā. Temata aktualitātes juridiskais konteksts ir saistīts ar nepilnībām tiesiskajā regulējumā, piemēram, nepastāv tiesību normas, kas nosaka, ka šādas ekspertīzes veicamas tikai ar subjekta brīvprātīgu piekrišanu. Ņemot vērā 2016.gada 20.decembra Ministru kabineta noteikumus Nr. 835 “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru”, saskaņā ar kuriem psihodiagnostiskā poligrāfa ekspertīze ir viens no tiesu ekspertīžu veidiem, arī poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā. Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu kā pierādījuma izmantošanai kriminālprocesā ir šādi priekšnosacījumi: ekspertīzes veicēja atbilstošā kompetence, Kriminālprocesa likumā norādīto šķēršļu neesamība, kas neatļauj konkrētai personai kā ekspertam veikt ekspertīzi, zinātniski atzītu metožu izmantošana pētījumā, eksperta atzinuma pamatotība, subjekta brīvprātīga piekrišana, subjekta veselības stāvokļa izvērtēšana pirms izpēti. Darba autore izstrādāja priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidei pētāmā temata jomā.

Maģistra darbs sastāv no 95 lapām.

Maģistra darba atslēgas vārdi ir kriminālprocess, pierādījumi, eksperta atzinums, poligrāfa ekspertīze, pierādījumu vērtēšana.

ANNOTATION

The topicality of the Master's thesis “Polygraph Expert Opinion as evidence in Criminal proceedings” is related to the fact that there is disagreement among researchers and legal practitioners regarding the use of the Polygraph Expert-examination in evidence. The legal context of the current issue is linked to shortcomings in the legal framework, such as the absence of legal provisions requiring such expertise to be carried out only with the voluntary consent of the subject. Taking into Cabinet of Ministers Regulation No. 835 of 20 December 2016, Regulations regarding List of Forensic Expert-examination institutions and Classification of specialties of Forensic experts, according to which the Pshodiagnostical Polygraph Expert examination is one of the types of Forensic Expert-examination, the opinion of the Polygraph Expert-examination Expert may also be evidence in criminal proceedings. The following conditions shall be fulfilled for the use of an expert opinion of a polygraph expert-examination as evidence in criminal proceedings: the relevant competence of the performer of the expert examination, the absence of obstacles indicated in the Criminal Procedure Law, which do not allow a specific person as an expert to perform an expert-examination, the use of scientifically recognised methods in the research, the validity of the expert opinion, the voluntary consent of the subject, the evaluation of the health condition of the subject prior to the research. The author of the Master's thesis made proposals to improve the legal framework in the field of research.

The Master's thesis consists of 95 pages.

The key words of Master's thesis are criminal proceedings, evidence, expert opinion, polygraph expert-examination, evaluation of evidence.

IEVADS

Izmeklēšanas gaitā kriminālprocesa virzītājs lemj par nepieciešamību veikt tādas vai citas izmeklēšanas darbības, tajā skaitā, uzdod ekspertīzi noteikto jautājumu risināšanai kriminālprocesā.¹ Viena no ekspertīzes veidiem, kuru veic kriminālprocesā ir psiholoģiskā poligrāfa ekspertīze jeb personas individuāli psiholoģisko īpatnību noskaidrošana un pārbaude ar poligrāfu. Šādas ekspertīzes nosaka, kad nepieciešams noskaidrot personas liecību patiesīgumu.

Procesa virzītājs nosaka ekspertīzi, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 200.panta nosacījumiem, sastādot lēmumu par ekspertīzes noteikšanu un saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 202.pantu, uzdodot to veikšanu konkrētajam ekspertam, brīdinot viņu par kriminālatbildību par apzināti nepatiesu atzinumu, saskaņā ar Krimināllikuma 300.pantu un nepamatotu atteikšanos dot atzinumu, saskaņā ar Krimināllikuma 302.pantu. Latvijā tiesu eksperts Uldis Miķelsons poligrāfa ekspertīzi veic kompleksā ar psiholoģisko izpēti, kas nodrošina iespēju šajā ekspertīzē risināt jautājumus par to, kāpēc personai ir tāda noteiktā attieksme, kuras ietekme uz psiholoģiskiem procesiem tiek diagnosticēta poligrāfa pārbaudē. U.Miķelsons uzskata, ka neveicot psiholoģisko izpēti, poligrāfa pārbaudē nevar noskaidrot jebkādus jautājumus par personas motīviem, mērķiem un tamlīdzīgiem psihiskiem motīviem, tas iziet ārpus poligrāfa eksperta kompetences.²

Neskatoties uz to, ka Latvijas Republikas Augstākajā tiesa atzīst poligrāfa ekspertīzes secinājumu pierādījuma nozīmi un Tiesu eksperta padome apstiprinājusi tiesu eksperta Ulda Miķelsona izstrādāto poligrāfa ekspertīzes metodi kā pierādījumu ieguvei derīgu izpētes metodi,³ starp daudziem pētniekiem un praktizējošiem juristiem pastāv domstarpības par poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu pierādīšanā. Daži no tiem apšaubā šāda pierādījuma ticamību un pieļaujamību, uzskatot poligrāfa izpēti par eksperimentu, daži norāda, ka to var izmantot vienīgi kā informāciju izmeklēšanas versiju pārbaudei, motivējot to ar šaubām par poligrāfa ekspertīžu neprecizitāti. Tomēr, pastāv arī pozitīvi uzskati poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanai pierādīšanā. Piemēram, tiesu eksperts Uldis Miķelsons norāda, ka, ja pret pierādīšanu attiecās ar šādu pieeju, tad nekad pierādīšanā nevarētu izmantot jebkādu liecību, jo vienmēr pastāvēs iespēja ka liecība ir nepatiesa. Lielākajā daļā gadījumos

¹ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

² *Kriminālprocesa likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 21.04.2005.

³ *Poligrāfa ekspertīze*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.poligrafs.lv/> [sk.15.11.2023]

kriminālprocesī, kas nosūtīti tiesai poligrāfa izdarītos secinājumus izmanto kā vienu no pierādījumiem kriminālprocesā.⁴

Temata juridiskā aktualitāte ir saistīta ar to, ka pētāmā tematā saskatāmas tiesiskā regulējuma nepilnības. Uz poligrāfa ekspertīzi attiecās visas tiesību normas, kā uz citiem ekspertīžu veidiem, tajā skaitā, Kriminālprocesa likuma 132.pants, kurā noteikts, ka eksperta atzinums ir viens no pierādījuma veidiem kriminālprocesā. Tomēr, vismaz divi nosacījumi šādu ekspertīžu atzinumu izmantošanai kā attiecināmo, pieļaujamo un ticamu pierādījumu nav noregulēti: 1) poligrāfa ekspertīzes veicamas tikai ar subjekta brīvprātīgu piekrišanu; 2) subjekta veselības stāvokļa izvērtēšana, kas var ietekmēt ekspertīzes precizitāti, pirms izpētes.

Poligrāfa ekspertīze atsevišķi netiek regulēta nevienā tiesību normā, izņemot Ministru kabineta noteikumus Nr. 835 “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru”, saskaņā ar kuriem poligrāfa ekspertīze ir viena no tiesu ekspertu specialitātēm. Pēc autores domām, poligrāfa ekspertīzes tiesiskais regulējums Latvijā ir nepilnīgs, nav noteiktas ne prasības ekspertiem un/vai speciālistiem, kas tiesīgi veikt šādas ekspertīzes (piemēram, kādā jomā speciālās zināšanas ir nepieciešamas, kāda pieredze un iemaņas utt.), ne noteiktas prasības aprīkojumam – poligrāfam, nav arī vadlīniju šādu ekspertīžu veikšanai, kas būtu juridiski saistoši visiem ekspertiem.

Maģistra darba mērķis: izpētīt poligrāfa ekspertīzes noteikšanas, veikšanas tiesisko regulējumu un tās piemērošanas praksi kriminālprocesā, apzināt problēmas pierādīšanas jomā, tiesiska regulējuma nepilnības un izstrādāt ieteikumus tiesiskā regulējuma pilnveidei.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, autore izvirza šādus **maģistra darba uzdevumus**:

1. Izpētīt un analizēt poligrāfa ekspertīzes vēsturisko attīstību;
2. Izpētīt un analizēt poligrāfa ekspertīzes noteikšanas, veikšanas un izmantošanas pierādīšanā tiesisko regulējumu Latvijā un citās valstīs;
3. Izvērtēt poligrāfa izpētes rezultātu ticamību un pieļaujamību izmantošanai pierādīšanā un to problemātiku.

Pētījuma jautājumi ir: Cik ticami ir poligrāfa izpētes rezultāti? Kādus poligrāfa izpētes rezultātus var izmantot pierādīšanā? Kādas ir saskatāmas pētāmā jautājuma nepilnības tiesiskajā regulējumā?

Pēc autores domām maģistra darba pētāmais temats nav pietiekami pētīts. Latvijā šo tematu dziļi pētījis vienīgais praktizējošais šajā jomā tiesu eksperts Uldis Miķelsons. Savos pētījumos viņš arī norāda uz konkrētām Kriminālprocesa likuma nepilnībām poligrāfa

⁴ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

ekspertīzes jomā, bet līdz šim brīdim tās netika novērstas. Autore piekrīt U.Miķelsona domām, ka Kriminālprocesa likumā pastāv nepilnības pētāmā temata jomā. Piemēram, poligrāfa ekspertīzi personai, neatkarīgi no tā procesuālā statusa, var veikt tikai ar subjekta brīvprātīgu piekrišanu. Minētais nosacījums tiesiskā regulējumā nav reglamentēts.

Latvijā nepastāv arī izstrādāto metodisko ieteikumu poligrāfa ekspertīzes noteikšanai un veikšanai, izņemot U.Miķelsona izstrādāto ētikas kodeksu un poligrāfa ekspertīzes noteikšanas vadlīnijas, kas nav saistošs citiem ekspertiem. Šo trūkumu autore arī uzskata par tiesiskā regulējuma nepilnību.

Kaut gan U.Miķelsona izstrādāto poligrāfa ekspertīzes metodi Tiesu ekspertu padome apstiprinājusi kā pierādījumu ieguvei derīgu izpētes metodi «IM 21.01», un tā balstīta uz Amerikas Savienotās Valstīs institūcijās pielietotiem un starptautiski atzītiem ASTM International metodiskajiem standartiem, ievērojot arī Eiropas poligrāfa asociācijas metodiskos standartus,⁵ pēc autores domām ir nepieciešams izstrādāt priekšlikumus par poligrāfa ekspertīzes noteikšanas un veikšanas metodiskiem ieteikumiem, iesniegšanai un izskatīšanai Tiesu ekspertu padomē.

Maģistra darba objekts: poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma pieļaujamības un ticamības vērtēšanas rezultātā radušās krimināltiesiskas attiecības.

Maģistra darba priekšmets: poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanas pierādīšanā tiesiskais regulējums.

Maģistra darbā izmantotās metodes: 1) analītiskā - tiks izmantota poligrāfa ekspertīzes terminoloģijas izzināšanai, tiesību normu saturu analīzei; 2) induktīvā un dogmatiskā - tiks izmantota atsevišķu secinājumu izdarīšanai par poligrāfa izpētes rezultātu pieļaujamību; 3) deduktīvā metode – tiks izmantota, lai no plaša teorētisko atziņu (poligrāfa ekspertīzes kritiķu un atbalstītāju) kopuma izdarītu secinājumus par šāda pierādījuma ticamību; 4) salīdzināmā – tiks izmantota, lai analizētu Latvijas tiesību sistēmā ietilpstošās normas un piemērošanas praksi salīdzinājumā ar ASV un atsevišķās Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību normām un institūtiem; 5) intervija - ekspertiem tiks uzdoti strukturēti jautājumi, lai iegūtu pētāmā temata problemātikas atspoguļojumu praksē; 6) Aptauja – praktizējošiem juristiem - izmeklētājiem, prokuroriem un zvērinātiem advokātiem tiks uzdoti jautājumi, lai iegūtu statistiskus datus par katras grupas viedokļiem par poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu pierādīšanā.

⁵ *Poligrāfa ekspertīze*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.poligrafs.lv/> [sk. 15.10.2023]

Maģistra darbā izmantotās tiesību normu interpretācijas metodes: 1) vēsturiskā metode – tiks izmantota, lai uzzinātu poligrāfa izpētes vēsturisko attīstību, noskaidrotu to tiesiskā regulējuma jēgu, ņemot vērā apstākļus, uz kuriem pamatojoties tas radīts; 2) gramatiskā - palīdzēs starp poligrāfa ekspertīzes un pierādīšanas terminiem meklēt kopsakarības, lai izdarītu secinājumus, ko likumdevējs ir vēlējies reglamentēt, izmantojot konkrētus terminus; 3) sistematiskā metode – Kriminālprocesa likuma 128., 130. un 132.pantu normu tekstuāla satura izpēte un analīze no savstarpējā sakara viedokļa, skatot to kontekstā ar citiem jēdzieniem, normām, likumiem, tiesību principiem un visu tiesību sistēmu; 4) teleoloģiskā metode –Kriminālprocesa likuma un Tiesu ekspertu likuma normu par ekspertīzi un pierādīšanu juridiskā mērķa izziņāšana.

Maģistra darbā tiks izmantoti šādi izziņas avoti: Latvijas Republikas normatīvie akti, tajā skaitā, Kriminālprocesa likums, Tiesu ekspertu likums, Ministra Kabineta noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru, zinātniskā monogrāfija “Kriminālprocesa likuma komentāri”, profesores K.Stradas-Rozenbergas pētījumi “Eksperta viedoklis (kopsavilkums) par Kriminālprocesa regulējuma pietiekamību un skaidrību attiecībā uz pierādīšanas standartu un pierādījumu pietiekamību” un “Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā”, Ulda Miķelsona pētījums “Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā”, ekspertu un praktiķu raksti, kas publicēti zinātniskos žurnālos “Juristu vārds”, “European Polygraph” un citos zinātniskos žurnālos, ārvalstu pētījumi (grāmatas): Devida Kantera (David Canter) un Ritas Žukauskienes (Rita Žukauskiene) pētījums “Psiholoģija un likums” un Donalda Krapohla (Donald Krapohl), Pamelas Šau (Pamela Shaw) pētījums “Poligrāfa izpētes pamatprincipi”, Augstākās tiesas lēmumi, pirmās instances un apelācijas instances tiesas spriedumi.

Maģistra darba struktūra sastāv no anotācijas, ievada, trim nodaļām, septiņām apakšnodaļām, nobeiguma un trīm pielikumiem. Maģistra darba pirmajā nodaļā tiks apskatīts poligrāfa ekspertīzes jēdziens, mērķis, minētā ekspertīzes veida vēsturiskā attīstība. Maģistra darba otrajā nodaļā tiks apskatītas poligrāfa ekspertīzes noteikšanas, veikšanas un izmantošanas pierādīšanā tiesiskais regulējums Latvijā, Eiropā un Amerikas Savienotās Valstīs. Maģistra darba trešajā nodaļā tiks apskatīti jautājumi par poligrāfa izpētes rezultātu ticamības un pieļaujamības vērtēšanu, kā arī tiks analizēti konkrēti piemēri no tiesu prakses. Darba nobeigumā tiks norādīti secinājumi, pie kuriem nonāca autore un izstrādāti ieteikumi Kriminālprocesa likuma un citu normatīvo aktu pilnveidošanai.

1. POLIGRĀFA EKSPERTĪZES RAKSTUROJUMS, MĒRĶIS UN VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA

Maģistra darba pirmajā nodaļā autore apskatīs poligrāfa ekspertīzes jēdzienu, mērķi, minētā ekspertīzes veida vēsturisko attīstību. Pirmajā apakšnodaļā tiks apskatītas un analizētas “poligrāfa” definīcijas dažādos pētījumos, kā arī tiks aplūkota poligrāfa izmantošana pierādījuma iegūšanai. Minētā apakšnodaļā tiks apzināts, kādus datus reģistrē poligrāfs, un kādā veidā izmantojot šos datus, eksperts izdara secinājumus par subjekta liecību patiesīgumu. Tiks apskatītas poligrāfa ekspertīzes gaitā izmantojamās metodes, ekspertīzes posmi (stadijas) un citi apstākļi. Tiks apzināts poligrāfa ekspertīzes mērķis, kā arī to iespējamie trūkumi. Pirmajā un otrajā apakšnodaļās tiks izpētīti poligrāfa ekspertīzes pirmsākumi un tās vēsturiskā attīstība. Tiks apskatīta poligrāfa ekspertīzes attīstība atsevišķās valstīs: ASV, Japānā, Latvijā un Polijā.

1.1. Poligrāfa ekspertīzes raksturojums un mērķis

Poligrāfa ekspertīze dod iespēju rast atbildes uz jautājumu, ko ar citām metodēm nevar noskaidrot (personas individuāli psiholoģiskās īpatnības un liecību patiesīgumu), līdz ar ko lietas apstākļu papildus pārbaude dot iespēju turpināt virzību kriminālprocesā, novedot to pie taisnīga noregulējuma.

Lai pareizi izprastu poligrāfa izpētes būtību un mērķi, autore sākotnēji apskatīs sīkāk poligrāfa jēdzienu.

Poligrāfa aprīkojums ir daudzfunkcionāla ierīce, paredzēta vairāku fizioloģisko procesu (no 4 līdz 16) vienlaicīgai reģistrācijai, kas saistīts ar emociju rašanos: elpošana, asinsspiediens, biostrāvas (smadzeņu, sirds utt.). Speciālā psihofizioloģiskā izpēte ir sarežģīta, daudzpakāpju procedūra, kuras gaitā poligrāfs izpilda vienīgo funkciju - reģistrē cilvēka ķermeņa ātrās reakcijas, reaģējot uz tām pārraidīto informāciju. Izņemot subjekta psihofizioloģiskās reakcijas poligrāfs neko neregistrē, un pats par sevi nevar atklāt patiesību vai melus, līdz ar ko ierīce kā “melu detektors”, kā bieži sauc poligrāfu, vienkārši neeksistē. Psihofizioloģiskā metode informācijas iegūšanai no konkrētas personas, novērtējot viņa attieksmi uz viņam paziņotiem faktiem, balstās uz objektīvi pastāvošās saiknes starp konkrētas personas psihē notiekošajiem procesiem un instrumentālo novērošanu. Poligrāfa izpētes laikā atbildot uz uzdotajiem jautājumiem, subjekts piedzīvo dažādas reakcijas, kas izpaužas ritma izmaiņās, elpošanas amplitūdā, sirdsdarbības palielināšanās vai samazināšanās, arteriāla spiediena svārstībās utt.

Izteikto intensīvo reakciju parādīšanās uz konkrētiem jautājumiem, liecina, ka tie ir nozīmīgāki par citiem. Reakciju reģistrēšanu veic tādā veidā, ka speciālists skaidri redz, kāds tieši jautājums izraisīja attiecīgo emocionālu reakciju.⁶

Poligrāfs ir instruments, kas reģistrē fizioloģiskās izmaiņas, kas saistītas ar aktivitāti autonomajā nervu sistēmā, kura reaģē uz stresu, veicinot uzbudinājumu (palielinās asins un skābekļa piegāde muskuļiem, mainoties sirds un asinsvadu un elpošanas aktivitātei, tiek palēnināta gremošana un citas mazāk svarīgas iekšējo orgānu darbības, un sviedru dziedzeri tiek sagatavoti, lai izkliedētu siltumu, ko rada metabolisma pieaugums).⁷

Izanalizējot dažādu pētnieku minētos poligrāfa jēdzienus, autore nonāk pie secinājuma, ka poligrāfs ir instruments, kas reģistrē cilvēku fizioloģiskās izmaiņas nervu sistēmā, citiem vārdiem sākot - reakcijas uz konkrētiem jautājumiem. Savukārt, šos datus apkopo speciālists – eksperts, kurš jau sniedz atzinumu par pārbaudes jeb ekspertīzes rezultātiem. Lielā mērā šādas ekspertīzes rezultātu objektivitāte ir atkarīga no eksperta profesionalitātes, proti, no viņa prasmēm pareizi nolasīt datus no poligrāfa iekārtas un izdarīt secinājumus. Poligrāfs kā iekārta nav melu detektors, tas nevar noteikt, vai cilvēks melo, vai runā taisnību, tas var tikai reģistrēt personas reakcijas uz konkrēto jautājumu, bet secinājumus jau izdara cilvēks – eksperts, nevis mašīna.

Tā dati, kas iegūti ar poligrāfu veido pamatu turpmākai kriminālistikas analīzei. Izpēte ar poligrāfu notiek trijos posmos: 1) pirmstestēšanas intervija; 2) testēšana izmantojot poligrāfu; 3) pēctestēšanas intervija. Pirmstestēšanas aptaujas galvenais uzdevums ir iepazīstināt subjektu ar tiesībām un pienākumiem topošās ekspertīzes gaitā, tāpat ir svarīgi pārliecināt subjektu, ka pārbaude notiks profesionāli un jebkādi meli būs zināmi ekspertam. Tādā veidā tas palīdzēs noņemt spriedzi no godīgām personām un palielināt trauksmi personām, kas plāno atbildēt maldinoši. Poligrāfa izpētes otrais posms (testēšana izmantojot poligrāfu) parasti ilgst no 1 līdz 2 stundām. Šī posma laikā eksperts mierīgā balsī uzdod subjektam iepriekš formulētus jautājumus, kuri formulēti tā, lai subjekts varētu atbildēt “jā” vai “nē”. Starp jautājumiem ir 10-15 minūšu pauzes, kas ir nepieciešamas, lai subjektam pazustu reakcijas uz iepriekšējiem jautājumiem un tiktu atjaunots psihofizioloģiskās aktivitātes līmenis. Eksperts uzdot jautājumus pa grupām, no kuriem katrs atkārtojas vismaz 2 reizes testēšanas laikā. Testēšanas laikā nav pietiekama tikai pārbaudes jautājumu uzdošana,

⁶ Образцов, В.А., Богомолова, С.Н. *Криминалистическая психология*. Москва: Юнити-Дана, Закон и право, 2002г., 448 стр.

⁷ Korovin, N., Smeshkova, L. *Psychophysiological examination: procedural and forensic aspects*. Journal of legal, ethical and regulatory issues, 2017, Vol.20 (1 SI), p.1-7

metodoloģija nosaka divu veidu jautājumu izmantošanu – kontroles un neitrālie. Kontroles jautājumi attiecas uz tiem faktiem un notikumiem, uz kuriem subjekts varētu sniegt maldinošas atbildes. Reakcijas uz šiem jautājumiem tiks izmantotas, lai salīdzinātu tās ar reakcijām uz pārbaudes jautājumiem. Neitrālie jautājumi tiek atlasīti tā, lai neizraisītu reakcijas un būtu sava veida rādītājs, kas norāda uz subjekta normālu psihofizioloģiskās aktivitātes fona līmeni. Pētot atšķirības starp reakcijām uz kontroles un pārbaudes jautājumiem, eksperts izdara secinājumu par subjekta atbilžu patiesīgumu. Cita metodika ir savā veidā slēptas informācijas atklāšanas paņēmieni, kuras mērķis ir iegūt informāciju no subjekta, kas varētu būt zināma personai, kas ir saistīta ar noziegumu (tests uz vainīgā zināšanām). Saistībā ar šo metodiku, vainīgās personas/ar noziegumu saistītās personas sniegs izteiktākas reakcijas uz nozieguma patiesām detaļām, nevis uz izdomātām, savukārt nevainīgām personām visi šie jautājumi būs neitrāli. Pēc speciālistu uzskatiem, šīs metodikas priekšrocība kalpo kā garantija pret kļūdainiem secinājumiem, jo nevainīga persona nezina, kāds no jautājumiem ir kritiskais. Līdz ar ko nevar uz to stabili reaģēt, lai cik sajūsmināta un nobijusies tā nebūtu.⁸

Runājot par šādas izpētes izmantojām metodēm, visvairāk izmantotā un labi izpētītā melu noteikšanas metode ir salīdzināšanas jeb kontroles jautājumu metode (CQT), kas jau minēta augstāk, kuru pirmo reizi ieviesa Džons Reids (John Reid) 1947.gadā un, kuru tagad regulāri izmanto Ziemeļamerikā, Izraēlā un citās pasaules valstīs. Tiesībaizsardzības iestādes paļaujas uz šo metodi, lai palīdzētu atrisināt noziegumus, noteiktu drošības riskus un sniegtu novērtējumus pēc notiesāšanas. Aptuveni puse ASV štatu atzīst, ka poligrāfa testi ir pierādījums. Savukārt, tiesību zinātņu profesors Kalifornijas Universitātē Davids Faigmans (David Faigman) secināja, ka jautājums par poligrāfa ekspertīzes rezultātu derīgumu joprojām nav atrisināts, un poligrāfa eksperta atzinums rada tiesām būtiskas ar pierādījumiem saistītas problēmas. Tomēr, Amerikas poligrafologu asociācija apgalvo, ka speciālisti šajā jomā var sasniegt precizitātes rādītājus, kas pārsniedz 90%.⁹

Autore secina, ka pastāv vairākas metodes, kas tiek izmantotas poligrāfa ekspertīzes veikšanā, tā piemēram, Latvijā vienīgais eksperts, kas veic poligrāfa ekspertīzes – tiesu eksperts U.Miķelsons, kas izmanto viņa izstrādāto metodi, kurā pēc eksperta pamatojumiem, balstīta uz starptautiski atzītiem standartiem. Šo metodi ir apstiprinājusi Latvijas Republikas Tiesu ekspertu padome kā derīgu metodi ekspertīzes veikšanai, bet tā ir ierobežotas pieejamības informācija, kura

⁸ Образцов, В.А., Богомолова, С.Н. *Криминалистическая психология*. Москва: Юнити-Дана, Закон и право; 2002г., 448 стр.

⁹ Iacono, W., Ben-Shakhar G. *Current Status of Forensic Lie Detection With the Comparison Question Technique: An Update of the 2003 National Academy of Sciences Report on Polygraph Testing*. Law and Human Behavior. 2019, Vol. 43 (1), 86–98.lpp

atrodas padomes rīcībā. Tiesu ekspertu padome pēc personas pieprasījuma saņemšanas un pēc saskaņošanas ar iestādi, kurā strādā valsts tiesu eksperts, vai privāto tiesu ekspertu, nodrošinās personai iespēju iepazīties ar reģistrēto tiesu ekspertīzes metodes aprakstu.¹⁰

Neskatoties uz to, ka poligrāfa izmantošanas atbalstītāji daudzkārt ir secinājuši, ka poligrāfa ekspertīzei ir augsta precizitāte līdz pat 90%, tomēr poligrāfa ekspertīze ne mazāk arī tika kritizēta, uzskatot to par apšaubāmu pierādījumu iegūšanas paņēmieni. Kā vienu no iemesliem var minēt apstākli, kas ir saistīts ar personas emocijām un reakcijām, kuras var rasties ne tikai reaģējot uz uzdoto jautājumu, bet arī saistībā uz personas tagadējo emocionālo stāvokli kopumā. Šo apstākli arī minējuši daži praktizējoši juristi, gan izmeklētāji, gan zvērinātie advokāti. Tā, pētījuma ietvaros veiktās aptaujas laikā (pielikums Nr.1) viens no izmeklētājiem norādīja: “Poligrāfa ekspertīzes atzinumu nevar izmantot pierādīšanā, jo personas emocionālais stāvoklis var būt atkarīgs no viņa veselības stāvokļa, piemēram, ja persona slimo ar sirds slimību. Šajā gadījumā tas var ietekmēt izpētes rezultātu precizitāti. Tāpat, persona var pārmērīgi uztraukties izpētes laikā.” Savukārt, viens no aptaujātajiem zvērinātiem advokātiem (pielikums Nr.3) norādīja, ka šādas izpētes rezultātus uzskata par neuzticamiem, savu viedokli pamatojot ar šādu argumentu: “Poligrāfs pats nekādu izpēti neveic, tas mēra organisma reakcijas uz uzdotajiem jautājumiem (pulss, asinsspiediens). Savukārt, eksperts pēta poligrāfa mērīšanas datus (organisma reakcijas uz uzdotajiem jautājumiem). Tā kā poligrāfa rezultātus var ietekmēt subjekta organisma reakcijas uz uzdotajiem jautājumiem (stress, paaugstināts asinsspiediens utt.), kas ne vienmēr ir apliecinājums tam, ka cilvēks melo (jo cilvēks var izjust stresu arī tad, ja nemelo), līdz ar to, poligrāfa atzinums ir vērtējams kritiski.”

Tiesu psihiatrijas eksperte Solvita Udrasa savā atzinumā ir secinājusi, ka poligrāfa pārbaudes pamatā ir psihofizioloģijas un psiholoģijas zinātņu atziņas, nav šaubu, ka ar poligrāfa sensoriem tiek reģistrētas objektīvas cilvēka fizioloģisko procesu izmaiņas. Poligrāfa pārbaudes metode uzskatāma par zinātniski pamatotu.¹¹

Testēšana ar poligrāfu ir kritizēta sakarā ar testēšanas procedūru standartizācijas trūkumu, eksaminētāja tehnikas un prasmju atšķirībām, nepietiekamu eksaminētāju regulējumu, nepatiesas atzīšanās iespējamību un tā jutīgumu pret pretpasākumiem. Tomēr to plaši izmanto

¹⁰ Likumprojekta „Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 26.11.2014. Pieejams:<https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/70B2D555D6C59164C2257D9C003F3273?OpenDocument> [sk.11.12.2023.]

¹¹ Miķelsons, U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

ASV un daudzās citās valstīs, un atbalstītāji apgalvo, ka šīs problēmas var atrisināt ar pienācīgu apmācību, uzraudzību un regulējumu.¹²

Izraēlas policijas Kriminālās identifikācijas un tiesu medicīnas nodaļas Zinātniskās pratināšanas laboratoriju un uzvedības nodaļas vadītājs Avitals Gintons (Avital Ginton) savā rakstā norāda, ka policijas darbinieku spēja atšķirt melus no patiesības ir diezgan vāja, tomēr viņi darbojas nedaudz labāk, izmantojot “instrumentus” ar augstu procentu likmi. Viens no šiem instrumentiem ir izpēte ar poligrāfu.¹³

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru “poligrāfa ekspertīze ir personas atbilžu patiesīguma vai melošanas pārbaude attiecībā uz noteiktām darbībām vai situāciju, novērtēšana, vai personai ir specifiskas zināšanas, kādas var būt tikai noteiktās darbībās vai notikumā tieši iesaistītajām personām”.¹⁴ Kā redzams no šīs definīcijas, tā ir diezgan sarežģīta un apšaubāma. Tā ir definēta kā personu atbilžu patiesīguma un melošanas pārbaude, kas neatbilst argumentam, ka poligrāfs nav “melu detektors”, bet personu fizioloģisko izmaiņu reģistrators. Izpētot dažādus pētniecības avotus, autore secina, ka poligrāfa ekspertīzes gaitā tiek pētītas personas psiho fiziskas reakcijas, balstoties uz kurām tiks izdarīts secinājums par atbilžu patiesīgumu vai melošanu. Savukārt, pēc Latvijas normatīvā akta poligrāfa ekspertīzes definīcijas konteksta, autore secina, ka ekspertīzes laikā eksperts veiks aptauju un/vai veiks psiholoģisko analīzi, pēc kā noskaidros vai personai ir zināmi fakti, kas varbūt zināmi, piemēram, slepkavības izdarītājam, proti, cik sitieni izdarīti cietušai personai, kādā ķermeņa daļā un ar kādu priekšmetu utt., un uz tā pamata izdarīs secinājumu vai persona sniedz patiesas atbildes vai maldinošas. No šīs definīcijas nevar izsecināt, ka ekspertīzes laikā vispār tiks pētītas personas psihofizioloģiskās reakcijas uz eksperta uzdotajiem jautājumiem.

Secinājumu izdarīšanai izmantojot poligrāfu ir divas pieejas – tieša un netieša. Tieša pieeja ir salīdzināt saņemtās informācijas saturu ar konstatēto realitāti, pamatojoties uz ko var izdarīt secinājumu par sagrozītas informācijas esamību vai neesamību. Uz šī salīdzinājuma rezultātiem, var secināt, ir vai nav sagrozīta informācija. Netieša pieeja balstās uz maldināšanas esamību vai neesamību, analizējot netiešās diagnostikas pazīmes personas reakcijās. Svarīgs “melu atklāšanas” un pārbaudes aspekts ir kontakta nodibināšanas īpatnības, personas

¹² Stockdale, M., Grubin D. *The Admissibility of Polygraph Evidence in English Criminal Proceedings*. The Journal of Criminal Law. 2012, Vol.76 (3), 232–253

¹³ Ginton, A. *Decisions To Be Taken in the Use of Polygraph Examinations for Verifying Complaints About Violence: Analysis and Policy Recommendations*. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling. 2013, Vol.10 (2), p.166–181

¹⁴ *Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru*: MK noteikumi Nr.835. Latvijas Vēstnesis Nr. 251, 23.12.2016.

individuālās psiholoģiskās īpašības, reakcijas īpatnības un vispārējais emocionālais stāvoklis. To visu var veiksmīgi izsekot poligrāfa ekspertīzes procesā neitrālu tematu apspriešanas laikā. Tāpat persona, kas slēpj patiesību, ir raksturota šādi: - stiprs noliegums, kas laika gaitā mēdz vājināties; persona maina sarunas partnera tematu; tā vietā, lai izskaidrotu detaļas, bieži izsaka vispārīgus apgalvojumus, piemēram, “Es tiku audzināts nepareizi!”, “Kāpēc man kaut kas tāds būtu jādara?”; bieži sāk stāstu par situāciju ar šādām frāzēm: “Jūs man neticēsiet, bet...”, “saprotiet mani pareizi...”, “es negribu Jūs maldināt...” utt.; atbildes saturā ir sintakses izmaiņas vai ir lauza teikuma struktūra, pārtraukta saikne starp vārdiem; ir virkne netiešu atbilžu uz tādiem jautājumiem kā “Es to neatceros”, “būtībā man tas būtu jāatceras, ja tas notiktu” utt.; - bieži pārtrauc jautājumu ar atbildi, negaidot jautājuma beigas; ir jautājuma atkārtojumi, kas ļauj cilvēkam rast ticamāku atbildi. “Melu pārbaudes un atklāšanas” metožu efektivitāte ir atkarīga no speciālista kvalifikācijas līmeņa, individuālās pieejas katram testam, ņemot vērā notikuma detaļas, personas psihofizioloģiskās īpašības, kas ietver ne tikai nervu sistēmas veidu, bet arī ārējos un iekšējos faktorus, kuri ietekmē rezultātus.¹⁵

Analizējot visu augstāk norādīto informāciju, secināms, ka poligrāfs ir ekspertīzes laikā izmantojama daudzfunkcionāla iekārta, kas reģistrē subjekta reakcijas uz eksperta uzdotajiem jautājumiem, nolasot kurus, eksperts var izdarīt secinājumu, vai subjekts ir atbildējis maldinoši, daļēji maldinoši vai patiesi. Lai gan poligrāfa ekspertīzes atbalstītāji norāda uz to ticamības austāko pakāpi, proti, ka tās precizitāte sasniedz 90 %, dažos avotos tiek norādīts līdz pat 95 %. Autores ieskatā, poligrāfa ekspertīzes atzinums ir jāvērtē kā jebkurš cits pierādījums kriminālprocesā, jo Kriminālprocesa likums neparedz nekādas īpatnības šim pierādījuma veidam.

1.2 Poligrāfa ekspertīzes pirmsākumi ASV un Eiropā

No vēsturiskā viedokļa poligrāfa izmantošana melu atklāšanai ir pavisam jauna, tomēr priekšrakstu pārbaudes metodes meklējumi ir ļoti seni. Senajos laikos tika uzskatīts, ka labestību var atšķirt no ļaunuma tikai tāpēc, ka labestība ir stiprāka, vai arī dievišķa iejaukšanās aizsargās patiesības runātāju. Testi tika izstrādāti, pamatojoties uz pieņēmumu, ka tiks izmantots maģisks spēks, lai identificētu vai glābtu patiesības runātāju. Tā, Inkvizīcijas laikā Romas katoļu priesteri izmantoja paņēmienu “Korsnads”, lai atklātu priesteru vainu: uz altāra tika nolikta maize un siers, tad priesterim piedāvāja lūgties. Pēc lūgšanas pabeigšanas,

¹⁵ Blikhar, V., Zaiats, O., Pavliuk, N., Kalka, N. *Psychological and Legal Aspects of Verification and Detection of Lies during Polygraph Examination*. Broad research in artificial intelligence and neuroscience, 2022, Vol.13 (1), p.276-291.

aizdomās turētajam bija jāēd maize un siers, un, ja viņš nevarēja tos norīt, tā bija vainas zīme.¹⁶ Citas, daudz necivilizētākas melu atklāšanas formas pastāvēja vēl 300 gadu pirms mūsu ēras. Piemēram, Senie ķīnieši izstrādājuši rīsu pulvera metodi, saskaņā ar kuru apsūdzētajam rīsu pulveris bija jāiebāž mutē, un ja tas izžuva, tika uzskatīts, ka cilvēks melo, bet ja rīsu pulveris nāca ārā mitrs, tad viņu uzskatīja par patiesu. Šīs metodes bija balstītas uz pārlicību, ka nervoziem cilvēkiem (tiem, kas melo) ir sausāka mute un mazāk siekalu nekā tiem, kas runā taisnību.¹⁷ Šādi un daudzi citi nežēlīgi paņēmieni izmantoti senajos laikos patiesības noskaidrošanai jeb melu atklāšanai. Mūsdienās izmantotajiem tehniskiem līdzekļiem, kas tiek pielietoti, lai atklātu noziegumu, nekā kopīga ar tiem nav.

Pirmie “poligrāfa” minējumi parādās 1908. gadā Lielbritānijā Džeims Makenzi (James Mackenzie) rakstā par “tintes poligrāfu”, kurš reģistrēja cirkulāciju, fiksejot pulsa frekvenci un elpošanas funkcijas. Tomēr tas ierīce nebija nekas jauns, jo jau kopš 19. gadsimta beigām elpošana tika analizēta ar pneimogrāfu: ierīci, kas reģistrēja krūšu vai diafragmas kustības. 1854.gadā vācu fiziologs Karls von Vierordts (Karl von Vierordt) uzbūvēja sfigmogrāfu, ar kuru tika novērota sirdsdarbība un asinsrite, kas ļāva novērot pulsu. Savukārt, vācu fiziologs Karls Ludvigs (Karl Ludwig) izveidoja kimogrāfu, kas tika izmantots jau 19. gadsimtā, lai vienlaicīgi ierakstītu datus no pneimogrāfa un sfigmogrāfa. Šī ierīce konstruēta kā “poligrāfs”, proti, kā ierīce vairāku funkciju ierakstīšanai. Eiropas literatūrā nosaukums “poligrāfs” bija lietots vismaz desmit gadus, pirms James Mackenzie publicētā raksta.¹⁸

Tā, 1885. gadā Freiburgas Universitātē filozofijas doktors Hugo Munsterbergs (Hugo Münsterberg) savos pētījumos aprakstīja psiholoģiskos procesus, kas var ietekmēt tiesvedības gaitu un rezultātus, viņš uzskatīja, ka meliem jābūt saistītiem ar emocijām, tās var pamanīt novērojot fizioloģiskās pārmaiņas, jo izteiktus melus pavada emocijas. Pēc viņa nāves amerikāņu izgudrotājs Viljams Moultons Marstons (William Moulton Marston) veica pirmos eksperimentus ar melu atklāšanu, pamatojoties uz asinsspiediena izmaiņu novērtējumu studentiem Harvardas Universitātes psiholoģiskajā laboratorijā. Eksperimentālos pētījumos viņa metode ļāva pareizi norādīt aptuveni 96% melošanas gadījumu. 19. gadsimta beigās Eiropas zinātne sagatavoja pamatu instrumentālai melu noteikšanai, izveidojot pamatu turpmākām pārbaudēm ar poligrāfu.¹⁹

¹⁶ Krapohl, D., Shaw, P. *Fundamentals of polygraph practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2015, 348 pp.

¹⁷ Lewis, J. A., Cuppari, M.. *The Truth Lies within*. Journal of psychiatry & law, 2009, Vol.37 (1), p.85-92

¹⁸ Widacki, J. *The First Polygraph*. European polygraph, 2016, Vol.10, N 3 (37), p.111-116

¹⁹ Widacki, J. *The European roots of instrumental lie detection*. European Polygraph. 2012, Vol.6, N 2 (20), p.129-142.

Meklējot noziedznieku antropoloģisko un fizioloģisko identitāti, itāļu kriminologs Cezare Lombroso (Cesare Lombroso) pētīja emocionālās īpašības, jutīgumu pret sāpēm, tajā skaitā sirds ritmu un elpas ritmu. Elpošanas reģistrēšanai Lombroso izmantoja pneimogrāfu, kas attēloja elpošanas funkciju gaitu uz melna papīra. Šo darbību gaitā tika uzlaboti veidi, kā novērot un reģistrēt sirds darbību, elpošanas aktivitāti un pletizmogrāfisko reakciju, un tika izdarīti vairāki vērtīgi secinājumi, tostarp fakts, ka viltu vai “neuzticību” pavada organisma novērotās aktivitātes izmaiņas, un pat tas, ka šīs izmaiņas ir skaidrākas, ja tās papildina motivācija, ko stimulē subjekta attieksme, viņa uzslava vai rājiens. Ir ziņas, ka Lombroso izmantoja pletimogrāfu jau 1902.gadā, lai atklātu melus sešgadīgas meitenes slepkavības izmeklēšanā un 20 000 franku laupīšanas izmeklēšanā. Lombroso eksperimenti Eiropā netika turpināti, tie atgriezās Eiropā tikai pēc Otrā pasaules kara, un daudzās Eiropas valstīs joprojām valda neuzticība.²⁰

Autore secina, ka pirmās poligrāfa ekspertīzes veiktas tieši Eiropā, nevis ASV, kura tiek uzskatīta par poligrāfa ekspertīzes dzimteni. Ir svarīgi atzīmēt, ka pirmos soļus poligrāfa attīstībai izdarījis pētnieks, kas darbojas jomā/zinātnē, kas pēta noziedzību, noziedznieka personību un citus ar noziedzību saistītus apstākļus. Tas nozīmē, ka jau poligrāfa ekspertīzes attīstības pirmsākumos bija paredzēts to izmantot noziegumu atklāšanai.

1915. gadā ASV Martsons eksperimentējis ar melu noteikšanu, pamatojoties uz novērojumiem par asinsspiediena izmaiņām. 1917.gadā viņš izmeklēja 20 personas, kuras vainīgums vai nevainīgums tika novērtēts, pamatojoties uz lietiskajiem pierādījumiem, medicīniskajām apskatēm, liecībām un citiem pierādījumiem. Martsons izmantoja metodi, nepārtraukti pārbaudot asinsspiedienu. Viņa secinājumi atbilda pārējam pierādījumu kopumam visās 20 lietās. Viņš atklāja, ka astoņu subjektu atbildes nav maldinošas, bet pārējie 12 daļēji vai pilnībā meloja. Pētnieks mērīja asinsspiedienu pirms un pēc jautājumiem, jo viņa rīcībā nebija ierīces, kas varētu nepārtraukti reģistrēt asinsspiediena izmaiņas.²¹

1921.gadā filozofijas doktors Larsons ierosināja Martsona metodes (sirds un asinsvadu sistēmas darbības nepārtrauktu reģistrēšanu) attīstību, proti, paralēli reģistrēt citas fizioloģiskas izmaiņas. Turklāt, viņš ierosināja formalizēt jautājumu uzdošanas veidu, lai uz tiem varētu atbildēt ar “jā” un “nē”, uzdodot jautājumus mierīgā, monotonā balsī. Larsons arī izveidoja ierīci, kas ļāva vienlaikus un paralēli reģistrēt pulsu un relatīvās asinsspiediena svārstības, kā arī reģistrēt elpošanas funkcijas. Jāatzīmē, ka Larsons, kurš nebija pirmais, kas veica poligrāfa

²⁰ Widacki, J. *The European roots of instrumental lie detection*. European Polygraph. 2012, Vol.6, N 2 (20), p.129-142.

²¹ Turpat

ekspertīzes, attīstīja un formalizēja šādu ekspertīžu tehniku, kā arī viņa darbs veicināja poligrāfa ekspertīžu popularizēšanu izmeklēšanas nolūkos.²²

Autore atzīmē, ka Larsona ieviestā tehnika, proti, jautājumu, uz kuriem varēja atbildēt ar “jā” vai “nē”, uzdošana monotonā tonī ekspertīzes laikā, tiek izmantota arī mūsdienās veikto ekspertīžu laikā. Poligrāfa ekspertīzes attīstības pirmsākumos šādas izpētes veiktas slepkavību, laupīšanu un seksuālo noziegumu lietās, kas saglabājās arī līdz šim brīdim, jo autores prakses pieredze, kā arī izpētītā judikatūra, kurā pieminēta poligrāfa ekspertīzes atzinums, liecina, ka šādas ekspertīzes veic pārsvarā slepkavību un seksuālo noziegumu lietās. Arī vektās prokuroru (pielikums Nr.2) un izmēkletāju (pielikums Nr.1) aptaujas apliecina, ka šādas ekspertīzes pārsvarā tiek veiktas šādu kategoriju lietās.

1.3. Poligrāfa ekspertīzes vēsturiskā attīstība

Citu valstu starpā visilgstošāk un visplašāk poligrāfu lieto ASV, minētā tendence saglabājās līdz mūsdienām, kad katru gadu tur veiktas vairāk nekā astoņi miljoni poligrāfa ekspertīzes, tajā skaitā, lai iegūtu pierādījumus noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā.²³

Tālāk autore apskatīs poligrāfa ekspertīzes veikšanas attīstību noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā dažādās valstīs.

1923.gadā ASV pirmo reizi poligrāfa pārbaudes rezultāti tika skatīti tiesā – D.F. lietā, par ārsta R. B. slepkavību. Poligrāfa izpētes laikā tika secināts, ka D.F. ir atbildējis patiesi, kad noliedza savu vainu slepkavības izdarīšanā. Tomēr, tiesa notiesāja D.F., noraidot šīs izpētes rezultātu pierādījuma nozīmi, motivējot to, ka zinātnieku sabiedrībā šādas pārbaudes nav plaši atzītas. Vēlāk atklājās, ka D.F. tika notiesāts kļūdaini un inkriminētā noziegumā viņš nav vainīgs. 1935. gadā tiesas sēdē tika veikta poligrāfa pārbaude diviem apsūdzētiem laupīšanā un slepkavības mēģinājumā un ekspertīzes laikā izdarītie secinājumi tika izmantoti kā pierādījums tiesā. Šī lieta nostiprināja ASV plaši pielietoto principu, proti, to, ka poligrāfa pārbaudes rezultātus izmanto pierādīšanā, ja tam iepriekš ir piekritusi gan apsūdzības, gan aizstāvības puse.²⁴ 1985. gadā poligrāfa ekspertīzes laikā tika izdarīti kļūdaini secinājumi. Tās radās dēļ tā, ka tolaik poligrāfa ekspertīzes bieži veica, neievērojot stingrus metodiskos standartus, tajā skaitā poligrāfa ekspertīze ilga tikai 10 – 15 minūtes. Pēc šī gadījuma pakāpeniski tika paaugstināti metodiskie standarti.²⁵

²² Widacki, J. *The European roots of instrumental lie detection*. European Polygraph. 2012, Vol.6, N 2 (20), p.129-142.

²³ Miķelsons, U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

²⁴ Turpat

²⁵ Turpat

Autore secina, kas apstiprina jau augstāk teikto, ka ekspertīzes rezultāti var būt ticami un pieļaujami kā pierādījums, tikai ja to veic profesionāls, ievērojot zinātniski atzītās metodes, piemēram, Latvijā eksperta izmantojamo metodi apstiprina Tiesu ekspertu padome, kā pierādījumu ieguvei derīgu izpētes metodi. Turklāt, veikt šādu ekspertīzi 15 minūtēs vispār nav pieļaujams, jo šāds laiks nepieciešams tikai, lai personai pazustu reakcija uz uzdotu jautājumu un tiktu atjaunots psihofizioloģiskās aktivitātes līmenis. Līdz ar ko tik īsā laikā nav iespējams iegūt poligrāfa izpētes ticamus rezultātus. Kas attiecās uz gadījumu, kad tika notiesāta nevainīga persona, nepieņemot poligrāfa ekspertīzes atzinumu kā pierādījumu, jo šāda izpēte tolaik nebija zinātniski atzīta, neskatoties uz kļūdainu spriedumu, autore piekrīt tiesai, jo par pierādījumu personas attaisnošanai nevar būt eksperimenta secinājums vai pieņēmums.

ASV poligrāfa ekspertīzes rezultāti netiek izmantoti kā vienīgais pamats lietas apstākļu konstatēšanai un lēmumu pieņemšanai, poligrāfā tie tiek vērtēti saistībā ar citu izmeklēšanā iegūto informāciju. Vairāk nekā pusē ASV štatū pirmās un otrās instances tiesās poligrāfa pārbaudes rezultāti tiek izmantoti kā pierādījumi, kā arī nevienā štatā šīs pārbaudes nav strikti aizliegtas ar likumu. 1989. gadā ASV Apelācijas tiesa secinājusi, ka “poligrāfa izpētes rezultāti kā pierādījumi ir vispārēji pieņemti zinātniskā sabiedrībā.” Tomēr, Augstākās tiesas nostāja šobrīd ir neitrāla – nav prasības tiesām nedz atzīt, nedz noraidīt poligrāfa ekspertīzes rezultātu pierādījuma nozīmi. 1993.gadā ASV Augstākā tiesa nolēmumā noteica četras vadlīnijas tiesām, poligrāfa ekspertīzes rezultātu atzīšanu par pierādījumiem, proti: 1) Vai pielietotā metodika var būt pārbaudīta/tikusi pārbaudīta? 2) Vai metodika ir izpētīta un par to pastāv publikācijas? 3) Vai ir zināms šīs metodikas iespējamo kļūdu līmenis? Vai pastāv standarti šīs metodikas darbības kontrolei? 4) Vai metodiku atzinusi atbilstošā zinātnieku sabiedrība? Tomēr ASV tieslietu sistēmā jūtama pieaugoša tendence atzīt poligrāfa pārbaudes rezultātu pierādījuma nozīmi. ASV dominē viedoklis, ka poligrāfa pārbaudes rezultātu precizitāte atkarīga no pielietotās metodikas, eksperta kvalifikācijas un ekspertīzes metodisko standartu pielietošanas. Kopumā ASV aizvien vairāk atzīst poligrāfa pārbaudes rezultātu izmantošanu pierādīšanā.²⁶

Mūsdienās Japāna ir uzskatāma par vienu no valstīm, kur poligrāfa ekspertīzes izmantošana pierādīšanā ir populāra. Noziegumu izmeklēšanā šajā valstī poligrāfu izmanto kopš 1956.gada. Pirmo reizi poligrāfa lietošana Japānā pieminēta publikācijā 1953.gadā, kur aplūkota veikta poligrāfā pārbaude aizdomās turētai personai (kura uzdevās par kurlu) krimināllietā par slepkavību. Izpētes rezultātā tika konstatēts personas liecības melīgums, kas

²⁶ Miķelsons, U. Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

arī palīdzēja atklāt šo slepkavību. Neraugoties uz šādas ekspertīzes veida plašo atzinību, poligrāfa lietošanas metodikas attīstības progress šajā valstī bijis lēns. 1957.gadā tika oficiāli paziņots, ka tikai kvalificēti eksperti var veikt poligrāfa pārbaudes ar atbilstošo procedūru un aparāturu, kas veicināja poligrāfa aktīvu lietošanu izmeklēšanā. Kopš 1959.gada poligrāfa pārbaudes rezultātus atzīst kā pierādījumus zemāko instanču tiesā. 1971.gada poligrāfa ekspertīzes aizdomās turēto maldināšanas noteikšanai tika noteiktas normatīvajā reglamentācijā. 1964. gadā oficiāli tiek paziņots par kļūdainu poligrāfa ekspertīzes atzinumu – personas liecības, kas bija nožņaugusi četrgadīgu bērnu un prasījusi izpirkšanas maksu no viņa vecākiem, poligrāfa pārbaudēs tika nepareizi atzīta par patiesu. Pēc minētā gadījuma poligrāfa ekspertīzes vairs netika uztvertas kā vieglas, un pret ekspertu kvalifikāciju un darba kvalitāti tiek izvirzītas augstas prasības, jo kļūdaini ekspertīzi bija veicis nepietiekami kvalificēts eksperts. 1968.gadā Japānas Augstākā tiesa pieņēma vēsturisku lēmumu par poligrāfa pārbaudžu pieļaujamību, un vairs nebija problēmu tās veikt pirmstiesas procesā un to rezultātus izmantot kā pierādījumus. Poligrāfa pārbaudes precizitātes procents bija aptuveni 90%, kas tiek uzskatīts par pietiekami augstu, lai rezultātus izmantotu kā pierādījumu tiesā. Poligrāfa pārbaudes rezultātu izmantošanai ar pierādījumu nozīmi ir pieci galvenie nosacījumi: standarta aparātūras lietošana; racionālas metodikas lietošana pārbaudē; ekspertīzi veic kvalificēts eksperts; pārbaudāmajai personai ir piemērots fiziskais un garīgais stāvoklis; rezultāti tiek uzskatāmi dokumentēti.²⁷

Autore secina, ka Japānā notikušais gadījums par kļūdainiem secinājumiem ekspertīzes laikā, vēlreiz apstiprina faktu, cik svarīgi ir eksperta kvalifikācija objektīvas ekspertīzes veikšanai. Tāpēc ir nepieciešams, lai valstī būtu normatīvs regulējums, kurā tiktu noteiktas prasības ekspertiem, kas veic poligrāfa ekspertīzes. Tā, viens no aptaujātajiem zvērinātiem advokātiem (pielikums Nr.3) ka vienu no iemesliem, kāpēc poligrāfa ekspertīzes atzinumu nevar izmantot pierādīšanā, minēja speciālā tiesiskā regulējuma trūkumu, proti, “Latvijā nav normatīvā akta, kas reglamentētu tieši poligrāfa ekspertīzi, kas apgrūtina izmantot poligrāfa ekspertīzes atzinumu par neapšaubāmu pierādījumu lietā”.

Latvijā Tiesu eksperta likumā noteiktās prasības valsts tiesu ekspertam un privātiem tiesu ekspertiem. Ņemot vērā, ka šobrīd Latvijā vienīgais eksperts, kas veic poligrāfa ekspertīzes, ir privātais tiesu eksperts Uldis Miķelsons²⁸, minētie noteikumi attiecas arī uz viņu. Tomēr, minētais likums paredz gadījumus, kad ekspertīzes veikšanai var pieaicināt arī citu

²⁷ Miķelsons, U. Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

²⁸ *Tiesu ekspertu reģistrs*. Pieejams: <https://eksperti.ta.gov.lv/lv> [sk. 23.10.2023.].

speciālistu ar speciālām zināšanām, piemēram, ja nepieciešams veikt atkārtotu ekspertīzi, bet sākotnējo ekspertīzi jau veicis tiesu eksperts un citi tiesu eksperti šādas ekspertīzes neveic, kas var būt arī poligrāfa ekspertīzes gadījumā. Šādiem speciālistiem Tiesu eksperta likums nekādas prasības nenosaka. Arī Kriminālprocesa likums nosaka, ka procesa virzītāis var pieaicināt ekspertīzes veikšanai personu ar zināšanām un praktisko pieredzi, kura nav ekspertīžu iestādes eksperts, uzliekot procesa virzītājam pienākumu izvērtēt viņa kvalifikāciju un kompetenci. Pēc autores domām, analizējot pieejamo informāciju ir secināms, ka dažkārt procesa virzītājs nav spējīgs pilnvērtīgi izvērtēt speciālista iemaņas šajā jomā, tādējādi, ir izkristalizējušies secinājumi, kuri balstās uz to, ka pētniecības metodes ziņas ir ierobežotā informācija, kas procesa virzītājiem nav pieejama, kā arī mūsu valstī trūkst speciālistu (ir tikai viena persona), tāpēc grūti veikt objektīvu salīdzinājumu vairāku ekspertu vidē. Bez tam, procesa virzītāja amatam nav noteiktas prasības būt par speciālistu visās jomās, kurās viņš nosaka ekspertīzes. Procesā virzītāja pienākums ir izvērtēt speciālista kompetenci, piemēram, vai viņš veica šādas ekspertīzes, vai viņam ir atbilstošā izglītībā, vai viņš izgājis apmācību. Tomēr, speciālista kvalifikāciju un kompetenci procesa virzītājam jāvērtē īpaši rūpīgi. No tā rezultāta ir atkarīgs vai tiesa, iztiesājot lietu, atzīs veiktās ekspertīzes atzinumu par pieļaujamo un ticamo pierādījumu.

Piemērām, lietā Nr.11810036608 tiesa atzina, ka poligrāfa ekspertīzes gaita un iegūtie rezultāti atzinumā nav pienācīgi izklāstīti un argumentēti. Novērtējot ekspertīzes atzinumu, tiesa ņem vērā Kriminālprocesa likuma 132.pantā noteikto, ka par pierādījumu kriminālprocesā var būt eksperta atzinums par faktiem un apstākļiem, kuru rakstveidā sniedz konkrētā kriminālprocesā iesaistīts eksperts. Tas ir tikai viens no Kriminālprocesa likuma 9.nodaļā ietvertajiem pierādījumu veidiem. Nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem, tai skaitā arī ekspertīžu atzinumiem. Kriminālprocesa likuma 203.pantā noteikts, ka eksperts dod rakstveida atzinumu, ko apliecina ar savu parakstu un atzinumā jābūt norādītam ne tikai eksperta vārdam un uzvārdam, ieņemamajam amatam un ziņām par kvalifikāciju, lēmumam vai uzdevumam, ar kuru noteikta ekspertīze, ekspertīzes izdarīšanas datumam, bet arī izpētē izmantotā metodika, iegūtie rezultāti, argumentētas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem. Kriminālprocesā Nr.11810036608 eksperte ekspertīzes laikā izdarītajos secinājumos ir vadījusies no poligrammu vizuālās, horizontālās un vertikālās aprēķināšanas un konstatējusi, ka subjekta fizioloģiskajos procesos, ko reģistrē ar poligrāfu, viņam atbildot uz pārbaudē uzdotajiem kritiskajiem jautājumiem, izpaudušās tādas specifiskas psihofizioloģiskas īpašības, kādas raksturīgas tādām psihiskām stāvoklim, kad persona apzinās, ka atbild patiesīgi, tas ir nemelo. Tiesa redz, ka ekspertīzes

atzinumā nav norādīts eksperta darba stāžs un pieredze poligrāfa ekspertīžu veikšanā, izpētē izmantotā metodika, nav ietverti kontroljautājumi, kritiskie jautājumi un subjekta atbildes uz tiem. Tiesa uzskata, ka eksperts nav ievērojis Kriminālprocesa likuma 203.panta otrajā daļā noteikto, jo poligrāfa ekspertīzes gaita un iegūtie rezultāti atzinumā nav pienācīgi izklāstīti un argumentēti. Tādēļ tiesa uzskata, ka 2013.gada 12.aprīļa poligrāfa ekspertīzes atzinums Nr. 724 ir vērtējams kā nepieļaujams pierādījums.²⁹ Vērtējot tiesu praksi tiek apzinātas galvenie nosacījumi poligrāfa ekspertīzes atzīšanai par pieļaujamo pierādījumu, un tieši: eksperta atzinumam jābūt pilnīgi izklāstītām, eksperta darba stāžam ir jābūt pietiekamam šajā jomā, ekspertam jābūt brīdinātām par Krimināllikuma 300., 302., 304.pantā noteikto atbildību, eksperta atzināmā norādītiem secinājumiem jābūt ticamiem, tiem jāsakrīt ar citiem pierādījumiem, poligrāfa ekspertīzi iespējams veikt vienīgi ar ekspertējamā piekrišanu. Pēc autores domām poligrāfa ekspertam ir jānoteic stingrākas prasības, kuras ir jāreglamentē speciālajā likumā par poligrāfa ekspertīzes veikšanu (speciālas apmācības iziešana, darba stāžs, prasības izmantotajām poligrāfam (aparātūrai) utt.).

Kas attiecās uz Eiropas valstīm, pētot poligrāfa ekspertīzes vēsturi, ir svarīgi pieminēt Poliju, kur poligrāfa testēšanas metode un tās amerikāņu prakse bija zināma jau kopš 1939.gadā. Pirmā šāda ekspertīze tika veikta 1963. gadā slepkavības lietā, kurā bija divas aizdomās turētās personas. Lēmumā par ekspertīzes noteikšanu prokurors uzdeva ekspertam sekojošos jautājumus: “1) kādi aizdomās turēto uzvedības simptomi tiek noteikti, veicot pārbaudi ar ierīci, saskaņā ar jaunākajiem zinātnes sasniegumiem; 2) vai, pamatojoties uz veikto pārbaudi, ir iespējams noteikt, kas bija cietušā E.P. slepkava un, ja bija, tad kas tas bija.” Ekspertam uzdotie jautājumi nebija korekti formulēti, jo poligrāfs reģistrē tikai emociju fizioloģisko korelāciju, nevis to, kā norādīts lēmumā “uzvedības simptomus”, ko var novērot arī bez poligrāfa, bez tam, ekspertam bija “jānoskaidro, kura no divām personām bija slepkava”. Uz šo jautājumu ir jāatbild tiesai spriedumā, nevis ekspertam. Veiktās ekspertīzes eksperta atzinumā tika norādīts: “A.P. poligrāfa pārbaudes laikā konstatēts, ka pārbaudītajam netika konstatētās būtiskas fizioloģiskās izmaiņas, un eksperts nonāca pie secinājuma, ka nebija nevienas pazīmes, kas ļautu pieņemt, ka A.P. būtu sniedzis maldinošu atbildi pārbaudes laikā.” OTRAS aizdomās turētās personas W.S. pārbaudes secinājumi bija šādi: “W.S. poligrāfa pārbaudes laikā novērotās būtiskas reakcijas pēc kritiskajiem jautājumiem, īpaši attiecībā uz E.P. nogalināšanas veidu, šādas reakcijas tiek uzskatītas par raksturīgām cilvēkiem, kuri izjūt

²⁹ Bauskas rajona tiesas 2016.gada 31.maija spriedums lietā arhīva Nr K10-0026-16. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 30.10.2023.].

spēcīgu emocionālo stāvokli, jo īpaši saistībā ar tādu nozīmīgu faktu izpaušanu vai reāliem izpaušanas draudiem, kurus viņi vēlas slēpt no citiem cilvēkiem. Šādas reakcijas nav simptomātiskas personai, kura patiesi atbild uz visiem kritiskajiem jautājumiem par E.P nogalināšanu.” Poligrāfa ekspertīzes atzinums un eksperta liecība, kļuva par pamatu apsūdzībai, ko prokurors iesniedza tiesā. Gan aizstāvība, gan apsūdzētais apšaubīja pierādījumus no poligrāfa ekspertīzes. Apsūdzētais paskaidroja, ka eksāmena dienā viņš tika pamodināts plkst. 04:00, ekspertīzes laikā bija noguris, miegains un nervozs. Tiesas sēdē eksperts detalizēti aprakstīja poligrāfa ekspertīzes metodi. Apgabaltiesa sodīja W.S. ar 13 gadu cietumsodu ar šādu atsauci uz poligrāfa ekspertīzi spriedumā: “Pārbaude ar variogrāfu (poligrāfu) ir zinātniska metode, un to nevar ignorēt tikai tāpēc, ka Polijā tā netika izmantota. Turklāt, pētījumu rezultāti konkrētajā gadījumā ir saskanīgi ar citiem pierādījumiem, un tiem ir jānodrošina daļa no pierādījumu kopuma.” Augstākā tiesa pārbaudot apgabaltiesas spriedumu atzina to, bet veica piezīmi par poligrāfa ekspertīzi: “Pat izslēdzot no pierādījumu kopuma poligrāfa ekspertīzes rezultātus, ir jākonstatē, ka apgabaltiesai bija pietiekams pamats uzskatīt apsūdzēto par vainīgu.” Tādā veidā Augstākā tiesa neieņēma skaidru nostāju jautājumā par šādu pārbaužu pieņemamību krimināllietās, kā arī neiebilda pret šāda pierādījuma atzīšanu pirmās instances tiesā, skaidri pierāda, ka tā ir apstiprinājusi šādus pierādījumus.³⁰

Salīdzinot 1963.gadā lēmumā par ekspertīzes noteikšanu uzdotos jautājumus, ar jautājumiem, kas uzdoti ekspertam mūsdienās, ir redzams, ka tie atšķiras. Tagad šie jautājumi būtu skanējuši sekojoši: 1) Vai W.S. piemīt tādas individuālas un psiholoģiskās īpatnības, kas var traucēt viņam adekvāti uztvert nozīmīgus apstākļus un adekvāti par tiem liecināt? 2) Vai W.S. piemīt tādas individuālas un psiholoģiskās īpatnības, kas var būtiski ietekmēt viņa uzvedību, tajā skaitā tādas, kas var ietekmēt viņa spējas atbildēt patiesīgi uz ekspertīzē uzdotiem jautājumiem? 3) Vai W.S. nemelo teikdams, ka [datums] [vieta] nogalināja cietušo? Kā redzams šajos jautājumos nekas nav minēts, ne par jaunākajiem zinātnes sasniegumiem, ne par subjekta būtiskām fizioloģiskām izmaiņām. Savukārt, eksperta atzinumā mūsdienās, visticamāk, būtu izdarīti tādi secinājumi: “W.S., visticamāk, melo, teikdams, ka nav veicis cietušās nogalināšanu [datums] [vieta].”

Kā redzams, šajā gadījumā poligrāfa ekspertīzes atzinumu vērtējā kopsakarā ar citiem pierādījumiem kriminālprocesā, un atzinums nebija izšķirošs personu notiesāšanai. Tomēr ir

³⁰ Widacki J. *History of polygraph Examination in Poland*. European Polygraph, 2013, Vol.7, N 4 (26), p.159-190.

jāatzīmē, ka šajā gadījumā eksperts izdarījis “pareizus” secinājumus, kas atbilda citiem pierādījumiem, un kopumā tās liecināja par personas vainīgumu. Tas vēlreiz apstiprina Kriminālprocesa likumā noteikto prasību par pierādījumu ticamības vērtēšanu.

1997. gadā jaunā Polijas Kriminālprocesa kodeksā tika ieviests poligrāfu ekspertīžu aizliegums (171.panta 4. punkts), saskaņā ar kuru nebija pieļaujams izmantot hipnozi vai ķīmiskus vai tehniskus līdzekļus, kas ietekmē nopratinātās personas psiholoģiskos procesus vai kuru mērķis ir kontrolēt šīs personas organisma netīšu reakciju saistībā ar nopratināšanu. 2003.gadā šis pants tika grozīts, saskaņā ar kuru aizliegums neattiecas uz poligrāfa ekspertīzēm, ko veica profesionāli eksperti.³¹

Jāatzīmē, ka Polijas Kriminālprocesa kodeksa grozījums, ar kuru noteikta prasība poligrāfa ekspertīzēm, proti, ka tās var veikt tikai profesionāli eksperti, ir ļoti būtisks, jo šajā darbā izpētīti gadījumi norāda, ka kļūdaini secinājumi eksperta atzinumos, visticamāk, rodas ekspertu nepietiekamās kvalifikācijas dēļ. Latvijas Kriminālprocesa likums šādu regulējumu neparedz, bet sīkāk šis jautājums tiks izpētīts darba otrajā nodaļā.

Pašlaik poligrāfa ekspertīzes Polijā tiek veiktas kriminālprocesa vajadzībām, policijas un īpašo dienestu iekšējām vajadzībām, kā arī privātajā sektorā. Poligrāfa ekspertīzes diezgan reti tiek veiktas kriminālprocesos, galvenokārt, vissarežģītākajās un smagākajās lietās, tajā skaitā, slepkavību lietās. Pēc Polijas normatīva regulējuma un Augstākās tiesas judikatūras izpēti ar poligrāfu nevar būt nopratināšanas daļa, un tā jāveic kā atsevišķa ekspertīze, sagatavojot atzinumu. Eksperta uzdevums - piešķirt subjektam vienu no divām kategorijām: maldinoša vai nemaldinoša vai uzskatīt, ka pārbaude bija nepārliciecināša.³²

Latvijā poligrāfs pētnieciskiem mērķiem tika nedaudz lietots vēl pirms neatkarības atjaunošanas, izmantojot bezkontakta poligrāfu. Tomēr līdz 1998. gadam poligrāfa ekspertīzes tiesībsargājošo iestāžu darbā vēl netika veiktas. Deviņdesmito gadu beigās Latvijas tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu un juristu vidū nebija skaidra viedokļa par poligrāfa lietošanu. Tomēr, deviņdesmito gadu beigās Ģenerālprokuratūras virsprokurors Ēriks Zvejnieks, Organizēto un ekonomisko noziegumu izmeklēšanas prokuratūras virsprokurore Dagmāra Ušča un Zvērināto advokātu kolēģijas priekšsēdētāja vietniece Vija Jākabsone jau nenoliedza poligrāfa izmantošanu, ar nosacījumu, ka noziegumu izmeklēšanā tā tiek veikta tikai ekspertīzes formā, kuru veic kvalificēts eksperts un kuras rezultātiem, tāpat kā jebkuriem

³¹ Widacki J. *History of polygraph Examination in Poland*. European Polygraph, 2013, Vol.7, N 4 (26), p.159-190.

³² Widacki, J. *Polygraph Examination in Poland. History, law, experemental research and practice*. European Polygraph, 2018, Vol.12, N 4 (46), p.141-155.

citiem pierādījumiem kriminālprocesā, nebūtu iepriekš noteikta spēka, kas saistītu procesa virzītāju. Latvijas Kriminālprocesa kodekss neaizliedza šādu ekspertīzi, turklāt, tās rezultāti dažkārt varētu būt vērtīgi izmeklēšanā. Praktiskie darbinieki bija par poligrāfa lietošanas nepieciešamību un iespējamību, tajā skaitā to, ka šādas ekspertīzes rezultāti var būt izmantoti kā pierādījumi. Tomēr bija tādi, kas bija noliedzoši noskaņoti par poligrāfa izpētes rezultātu izmantošanu pierādīšanā. Piemēram, profesors Reinharde Dombrovskis izteica viedokli, ka pārbaudes ar poligrāfu var veikt, taču vienīgi kā operatīvās darbības pasākumu, un to rezultātiem nevar būt pierādījuma nozīme. Lielākā daļa poligrāfa ekspertīžu veiktas slepkavību, izvarošanu, bērnu seksuālas izmantošanas, laupīšanu vai zādzību lietās, retāk citu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā. Kopš 2001. gada poligrāfa pārbaudes vienmēr tiek veiktas kompleksā ar psiholoģisko diagnosticēšanu kā kompleksā psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze, kas būtiski paaugstina šīs ekspertīzes efektivitāti, ticamību un validitāti. Latvijā veikto poligrāfa ekspertīžu galarezultātā sagatavotais eksperta atzinums, visbiežāk, izmantots kā pierādījumu avots kriminālprocesā, turklāt gan pirmās, gan otrās instances tiesā.³³ Turklāt, arī Latvijas Republikas Augstākā tiesa atzīst poligrāfa ekspertīzes secinājumu pierādījuma nozīmi, ja ekspertīze tiek veikta ievērojot zinātniski atzītas metodes un nepārkāpjot Latvijas Republikas tiesības normas, tajā skaitā Kriminālprocesa likuma normas.

Rezumējot visu iepriekš teikto, secināms, ka, salīdzinot ar citām valstīm Latvijā, poligrāfa ekspertīze attīstījās lēni un to izmantošana kriminālprocesos sāka tikai deviņdesmito gadu beigās. Jāatzīst, ka Latvijas tiesiskais regulējums poligrāfa ekspertīzes jomā ir nepietiekams, netiek regulētas ne prasības eksperta kvalifikācijai un pieredzei, ne metodes, kas tiek izmantotas ekspertīzēs. Tomēr, šajā nodaļā aprakstītais liecina, ka šie faktori ir noteicošie pareizu secinājumu izdarīšanai atzinumā. Izanalizējot poligrāfa ekspertīzes attīstību dažādās valstīs, secināms, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumu kā pierādījumu kriminālprocesā atzīst ASV, Japāna, Polija un Latvija.

³³ Miķelsons, U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

2. POLIGRĀFA EKSPERTĪZES ATZINUMA KĀ PIERADĪJUMA TIESISKAIS REGULĒJUMS

Maģistra darba otrajā nodaļā autore apskatīs poligrāfa ekspertīzes tiesisko regulējumu Latvijā, atsevišķās vastīs Eiropas Savienībā un ASV. Šajā nodaļā tiks apskatīts ekspertīzes tiesiskais regulējums, kas noteikts Tiesu eksperta likumā un Kriminālprocesa likumā. Tiks analizētas tiesību normas, kas regulē visus ekspertīžu veidus, ieskaitot arī poligrāfa ekspertīzi. Atsevišķi tiks apskatīti tiesu eksperta Ulda Miķelsona izstrādātie ētikas kodekss un ieteikumi “Pamataspekti poligrāfa ekspertīzes noteikšanai”. Tiks apskatītas tiesu judikatūrā nostiprinātās atziņas par poligrāfa ekspertīzes atzinuma pierādījumu nozīmi. Tiks apskatītas Eiropas Tieslietu efektivitātes komisijas izstrādātas pamatnostādnes par ekspertu lomu tiesvedībā Eiropas Savienības dalībvalstīs, kurās noteikts minimālais standarts, kas jāievēro ekspertiem visās dalībvalstīs. Kā arī tiks apskatīts poligrāfa ekspertīzes tiesiskais regulējums atsevišķās Eiropas Savienības dalībvalstīs un ASV, kā arī tiks apskatīti tiesu precedenti par poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanu kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā.

2.1. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma kā pierādījuma tiesiskais regulējums Latvijā

Ekspertīzes, tajā skaitā poligrāfa ekspertīzes tiesiskais regulējums noteikts Tiesu ekspertu likumā, Kriminālprocesa likumā, Civilprocesa likumā, Administratīvā procesa likumā, 2016.gada 20.decembra Ministru kabineta noteikumos Nr. 835 “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru”, 2016.gada 13.septembra Ministru kabineta noteikumos Nr. 606 “Tiesu ekspertīžu organizēšanas kārtība”, Tiesu ekspertu ētikas kodeksā. Tiesiskais regulējums, kas noteikts Civilprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā, šajā darbā netiks pētīts, jo pētījuma priekšmets ir ekspertīzes kriminālprocesuālais aspekts. Papildu tiesu eksperts Uldis Miķelsons ir izstrādājis Ekspertu psihologu un poligrāfa ekspertu ētikas kodeksu un vadlīnijas “Pamataspekti poligrāfa ekspertīzes noteikšanai”, kurām ir tikai ieteikuma nozīme.

Gan Kriminālprocesa likumā, gan Tiesu ekspertu likumā noteikts visu veidu ekspertīžu tiesiskais regulējums, ieskaitot arī poligrāfa ekspertīzi kā vienu no ekspertīzes veidiem. Atsevišķi minēto likumu normas poligrāfa ekspertīzi neregulē.

Eksperta atzinums kriminālprocesā dodams gadījumos, ja kādu faktisko ziņu konstatācijai, kuras vēlāk varētu tikt izmantotas kā pierādījums, nepieciešamas speciālas zināšanas. Professore Kristīne Strada-Rozenberga norāda, ka "eksperta atzinums ir viens no

likumā paredzētajiem pierādījumu veidiem kriminālprocesā, kuru likumā noteiktā kārtībā sniegusi par ekspertu aicināta persona un kurš satur ziņas par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem faktiem."³⁴

Kriminālprocesa likuma 33. panta otras daļas pirmajā punktā noteikts, ka eksperts izdara ekspertīzi, ja pierādīšanai nepieciešamās informācijas iegūšanai jāveic izpēte, izmantojot speciālas zināšanas, ierīces un vielas.³⁵ Poligrāfa ekspertīzes gadījumā runa ir par speciālām zināšanām par izpēti šajā jomā un ierīce – poligrāfs. Kriminālprocesa likuma 33. panta piektajā daļā noteikts, ka savus pienākumus eksperts veic pēc procesa virzītāja norādījuma, kas fiksēts izmeklēšanas darbības protokolā vai saskaņā ar procesuālo lēmumu par ekspertīzes noteikšanu.³⁶ Poligrāfa ekspertīzes gadījumā eksperts veic savus pienākumus, saskaņā ar minētā pantā norādīto procesuālo lēmumu par ekspertīzes noteikšanu, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 200.pantu. Eksperts tiek brīdināts par atbildību par atteikšanos izdarīt ekspertīzi un apzināti nepatiesa atzinuma došanu, kas paredzēta Krimināllikuma 300.pantā un 302.pantā.

Krimināllikuma 300.panta pirmajā daļā noteikta kriminālatbildība par apzināti nepatiesa atzinuma sniegšanu pirmstiesas kriminālprocesā un tiesā, ja to izdarījusi persona, kura brīdināta par kriminālatbildību par apzināti nepatiesa atzinuma sniegšanu. Panta otrā daļa paredz kriminālatbildību par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas, veicot pirmstiesas kriminālprocesu vai iztiesājot tiesā lietas par smagu vai sevišķi smagu noziegumu, vai ja tām bijušas smagas sekas, vai ja tās izdarītas mantkārīgā nolūkā. Savukārt, Krimināllikuma 302.panta otrajā daļā likumdevējs noteica kriminālatbildību par eksperta nepamatotu atteikšanos pirmstiesas izmeklēšanas iestādē, prokuratūrā vai tiesā pildīt viņam uzdotos pienākumus.³⁷

Tiesu eksperta likuma 3.pantā noteiktas personas, kurām ir tiesības veikt tiesu ekspertīzi, proti: 1) valsts tiesu eksperti; 2)privātie tiesu eksperti; 3) persona, kurai ir atbilstošas speciālās zināšanas Tiesu ekspertu likuma paredzētos gadījumos.³⁸ Kriminālprocesa likuma 34.panta pirmā daļa nosaka, ka procesa virzītājs var uzdot ekspertīzi veikt personai, kura nav ekspertīžu iestādes eksperts, bet kuras zināšanas un praktiskā pieredze ir pietiekama ekspertīzes izdarīšanai. Šajā gadījumā procesa virzītājs: pārliecinās par eksperta kompetenci, noskaidro,

³⁴ Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2002, 184 lpp.

³⁵ *Kriminālprocesa likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 21.04.2005.

³⁶ Turpat

³⁷ *Krimināllikums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200, 08.07.1998.

³⁸ *Tiesu ekspertu likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 42, 01.03.2016

vai nav šķēršļu ekspertīzes izdarīšanai, izsniedz ekspertam lēmumu par ekspertīzes noteikšanu un pētāmos materiālus, izskaidro viņam eksperta tiesības un pienākumus, nepieciešamības gadījumā nodrošina ekspertīzei pakļautās personas klātbūtni.³⁹ Minētās normas attiecas arī uz poligrāfa ekspertīzi, jo vienīgais eksperts, kas veic šādas ekspertīzes Latvijā – tiesu eksperts Uldis Miķelsons, nestrādā ekspertīžu iestādē. Bez tam, procesa virzītājs, atsaucoties uz minēto normu, var pieaicināt ekspertu no citas valsts, piemēram, ja kriminālprocesā ekspertīzi vajag veikt vairākām personām, kuru liecības ir pretrunīgas, un viens eksperts nevar veikt izpēti abām personām. Autores praksē bija gadījums, kad šādā veidā tika piesaistīts eksperts no Lietuvas - Laimutis Kraujalis.

Kriminālprocesa likuma 203.pants nosaka, ka eksperts rakstveida atzinumā, ko apliecina ar savu parakstu, norāda: savu vārdu un uzvārdu, ieņemamo amatu, ziņas par savu kvalifikāciju; lēmumu/ uzdevumu, ar kuru noteikta ekspertīze, ekspertīzes izdarīšanas datumu, klātesošās personas, izmantotos lietas materiālus un izpētāmo objektu sākumdatumus, izmantoto metodiku un iegūtos rezultātus; argumentētas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem vai iemeslu par atbilžu neiespējamību un citus apstākļus, kurus eksperts noskaidrojis pēc savas iniciatīvas. Ja eksperts nevar dot noteiktu un stingru atbildi uz jautājumu, pieļaujams atzinums par noskaidrojamā fakta iespējamību. Iespēju robežās eksperts norāda šādas iespējamības ticamības pakāpi.⁴⁰

Kriminālprocesa likuma 203.panta neievērošana no eksperta puses var novest pie tā, ka tiesa vērtējot pierādījumu, apšaubīs to pieļaujamību un ticamību. Tiesu prakses judikatūrā konstatēts šāds gadījums, kad minētās normas neievērošana bija viens no iemesliem kāpēc tiesa secināja, ka konkrētas poligrāfa ekspertīzes atzinums nevar būt par pierādījumu kriminālprocesā.

Tā, Augstākā tiesa izskatot krimināllietu Nr.11390027413, sakarā ar apsūdzētā kasācijas sūdzību par Zemgales apgabaltiesas lēmumu, secināja, ka eksperte, sniedzot atzinumu par poligrāfa ekspertīzes veikšanu, nav ievērojusi Kriminālprocesa likuma 203.panta otrās daļas nosacījumus. Ekspertīzes gaitā rezultāti eksperta atzinumā nebija pietiekami izklāstīti, atzinuma izpētes daļa nebija argumentēta, secinājumi, sniedzot atbildes uz ekspertīzei uzdotajiem jautājumiem, bija izteikti kategoriskā formā. Atzinuma ievada daļā nebija norādīta ekspertīzes izdarīšanas vieta, nav pilnīgi norādītas ziņas par eksperta kvalifikāciju (eksperta

³⁹ *Kriminālprocesa likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 21.04.2005.

⁴⁰ *Turpat*

darba stāžs, pieredze tieši šā veida ekspertīzes veikšanā).⁴¹ Tiesa atzina, ka viens no apstākļiem kāpēc eksperta atzinumu par poligrāfa ekspertīzes veikšanu nevar izmantot kā pierādījumu konkrētajā kriminālprocesā, ir Kriminālprocesa likuma 203.panta otrās daļas nosacījumu neievērošana, proti, ekspertīzes secinājuma daļa nav pietiekami argumentēta, kā arī nav pietiekami izklāstītā izpētes daļa, sakarā ar ko tiesai nebija iespēju pārbaudīt kā eksperts nonāca pie sekojošiem secinājumiem. Konkrētajā lietā ir apšaubāms poligrāfa ekspertīzes atzinuma, kā pierādījuma pieļaujamības un ticamības, kritērijs.

Zemgales apgabaltiesa, izskatot šo lietu no jauna, pievienojās Augstākās tiesas secinājumiem, atzina, ka eksperta atzinumam par poligrāfa ekspertīzes veikšanu vispār nav piedodama ticamība, jo eksperta atzinuma izpētes daļa nav argumentēta. Atzinums pamatots ar poligrammu vizuālu, horizontālu un vertikālu aprēķināšanu, bet nav norādīts kā tā ir izdarīta un kādi aprēķini noveduši pie pārliecības, ka melu sastāvs subjekta atbildēs ir lielāks kā 99%. Eksperte liecināja, ka viņa eksperta atzinumu ir rakstījusi, pamatojoties uz poligrammas un automātiskās datu apstrādes rezultātiem, atbildes uz kontroljautājumiem salīdzinot ar uzdotajiem kritiskajiem jautājumiem, savukārt, atbildes uz kontroljautājumiem netika norādītas ētisko apsvērumu dēļ, šīs atbildes netika nosauktas arī tiesas sēdē. Ekspertei faktiski nav nekādu iespēju ticami pēc ekspertē atzinuma pamatot savu atzinumu. Turklāt, ja šādu sākumdatu nav ne tiesai, ne personām ar speciālām zināšanām šajā jomā, nav iespēju izvērtēt tā ticamību. Tiesas uzskata, ka nezinot sniegtās atbildes uz kontroljautājumiem, nav iespējams spriest par atbildes patiesumu vai nepatiesumu uz „kritiskajiem” jautājumiem. Šāds eksperta atzinums nav izmantojams kā pierādījums lietā. Jāatzīmē, ka šajā lietā tika veikta vēl viena ekspertīze, kuras atzinumu un tajā izdarītus secinājumus tiesa neapšaubīja, jo secinājumi bija balstīti uz rūpīgu un atbildīgu izpēti, kuras gaita sīki atspoguļota eksperta atzinumā, turklāt, tā dzirdama un redzama tam atsevišķi pievienotajā videoierakstā. Eksperta atzinuma izpētes daļa ir sīki argumentēta, eksperta atzinumā pilnībā ir ievēroti Kriminālprocesa likuma 203.panta noteikumi.⁴²

Konkrētajā gadījumā lietā veiktas divas ekspertīzes, vienas ekspertīzes ticamību un pieļaujamību rezultātu tiesa neapšaubīja, jo tā tika veikta ievērojot visus nosacījumus, kas noteikti gan Kriminālprocesa likumā, gan Tiesu ekspertu likumā, ekspertīzes atzinuma secinājumi ir argumentēti un balstīti uz rūpīgu un atbildīgu izpēti. Pretēji, otrās ekspertīzes

⁴¹ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2015. gada 02.jūlijā lēmums lietā Nr.SKC–320/2015 *Poligrāfa ekspertīze*. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2015c> [sk. 24.10.2023.].

⁴² LR Zemgales apgabaltiesas 2015. gada 24.septembra spriedums lietas arhīva Nr.KA06-0234-15/6. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 24.10.2023.].

atzinumu nevar izmantot kā pierādījumu kriminālprocesā gan tās nepieļaujamības dēļ, kas izpaužas kriminālprocesuālo normu neievērošanā, gan tās apšaubāmas ticamības dēļ, kas izpaužas ar eksperta nespēju pamatot savu atzinumu. Konkrētā ekspertīzes atzinuma secinājumi tika izteikti kategoriskā formā un, kā norāda tiesu eksperts U.Miķelsons, šādu secinājumu izdarīšana kategoriskā formā nav pieļaujama, ja iegūtie dati nav pietiekami izteikti, skaidri un pilnīgi, ja pastāv apstākļi, kas traucē kvalitatīvas izpētes veikšanu, ja ekspertam nav pārliecības šādu secinājumu izdarīšanai. Līdz ar ko gadījumā, kad eksperts nevar pamatot veiktās ekspertīzes rezultātus, nav pieļaujama kategorisku secinājumu izdarīšana. Turklāt, eksperts tiesai nav varējis uzrādīt vai sniegt informāciju par subjekta atbildēm uz kontroljautājumiem, kas netika aprakstīti eksperta atzinumā, ar ko pārkāpis Tiesu ekspertu likuma 14.panta 2.daļas pirmo punktu un 17.panta 12.daļu, kas nosaka “tiesu ekspertam ir pienākums veikt ekspertīzi pilnā apjomā, sniedzot zinātniski pamototu un objektīvu tiesu eksperta atzinumu, un saglabāt visus ar izpēti saistītos pierakstus un citus materiālus, kas nodrošina veikto darbību izsekojamību un uz kā pamata ir sagatavoti eksperta secinājumi”, “visus datus, tiesu eksperta atzinumus, dokumentus, ierakstus, eksperta pierakstus un ilustratīvos materiālus, kas saistīti ar ekspertīzes veikšanu, glabā 10 gadus”.

Tiesu ekspertu likuma 5.pantā noteiktā tiesu ekspertīzes metodes definīcija, un tieši, tas ir sistematizēts paņēmieni un procesu kopums, saskaņā ar kuru tiesu eksperts veic ekspertīzei iesniegtā objekta izpēti, sniedzot atbildes uz uzdotajiem jautājumiem. Šo metodi pirms tās izmantošanas iestādē, iesniedz reģistrācijai Tiesu ekspertu padomē, bet privātais tiesu eksperts — apstiprināšanai un reģistrācijai Tiesu ekspertu padomē.⁴³ Likumā nav izvirzītas prasības metožu teorētiskajai bāzei (zinātniskajam pamatojumam, atbilstībai loģikas principiem, metožu validācijai utt.), tas atstāts katra metodes izstrādātāja ziņā. Tiesu ekspertu padome tikai reģistrē vai apstiprina un reģistrē (privātiem tiesu ekspertiem), taču normatīvajos aktos nepastāv šīs apstiprināšanas regulējums. Tiesu ekspertu padomes nolikums paredz, ka tās funkcijās ietilpst metodisko norādījumu izstrāde un apstiprināšana ekspertīžu jomā, priekšlikumu apkopošana un iesniegšana par metožu pilnveidošanu, tomēr padome nevērtē un nepārbauda pašu tiesu ekspertīžu metožu atbilstību un pamatotību.⁴⁴

Lietuvas Augstākās tiesas tiesnese Gabriele Jodkaite-Granskienė (Gabrielė Juodkaitė-Granskienė) norāda, ka tiesu ekspertīzi regulē divu veidu regulējumi - juridiski principi un zinātņu nozares nosacījumi vai regulējumi. Prokuroru un tiesnešu uzdevums ir noskaidrot un

⁴³ *Tiesu ekspertu likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 42, 01.03.2016

⁴⁴ Muša, M., Tiesu ekspertīzes noteikšana: tiesiskais regulējums un prakse// *Jurista Vārds* Nr.8 (1118), 25.02.2020, 24-27.lpp.

noteikt to, vai netika pārkāpti šie noteikumi. Problēmas var rasties, lai noteiktu vai tiek ievēroti zinātnes regulējumi. Lietuvā šo darbu prokuroriem un tiesnešiem atvieglo tiesu ekspertīžu kvalitātes sistēma, kas nodrošina, lai visas metodes, kas tiek izmantotas ekspertīzēs, būtu pārbaudītas un ticamas.⁴⁵

Latvijas Tiesu ekspertīžu metožu reģistru veido un uztur Tiesu ekspertu padome.⁴⁶ Reģistrā (<https://eksperti.ta.gov.lv/lv>) ir nodrošināta iespēja atrast informāciju par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tiesu ekspertiem.⁴⁷ No Tiesu ekspertu reģistra izriet, ka Latvijā ir viens eksperts, kurš veic poligrāfa ekspertīzes – Uldis Miķelsons, specialitātes kods – 21.01, sertifikāta numurs – 2021010108, sertifikāta termiņš - 29.11.2025. U.Miķelsons norāda, ka 2010.gadā iesniedza Tiesu ekspertu padomei izpētes metodes, saskaņā ar kurām viņš strādā. Tiesu ekspertu padome šīs metodes apstiprināja un reģistrēja.⁴⁸

Saskaņā ar 2016.gada 20.decembra Ministru kabineta noteikumiem Nr. 835 “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru” pshodiagnostiskā poligrāfa ekspertīze (specialitātes kods 21.01) ietilpst tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatorā.⁴⁹ Ministru kabineta noteikumi izstrādāti, saskaņā ar Tiesu ekspertu likuma 9.panta otro daļu, kas paredz, ka tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru apstiprina Ministru kabinets un 11. panta otro daļu, kurā noteikts deleģējums Ministru kabinetam apstiprināt tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un katras tiesu ekspertīžu iestādes tiesu ekspertu specialitātes.⁵⁰ U.Miķelsons norāda, ka ar Ministru kabineta noteikumu Nr. 835 stāšanos spēkā poligrāfa ekspertīze pastāv kā oficiālais ekspertīžu veids un uz šo ekspertīzi attiecas visi pārējie nosacījumi, kas noteikti Tiesu ekspertu likumā.⁵¹

Tiesu ekspertu likums nosaka, ka ekspertīzi var veikt valsts vai privātais tiesu eksperts un tikai atsevišķos gadījumos ekspertīzes veikšanu drīkst uzticēt citai personai ar speciālām zināšanām, viens no šīm gadījumiem ir, ja ekspertīze nepieciešama jomās, kurās nav valsts un privāto tiesu ekspertu. Kriminālprocesa likuma norma atļauj pieaicināt kā ekspertu personu ar

⁴⁵ Jodkaite-Granskiene G., Tiesu ekspertīzes secinājumu vērtība tiesas spriedumos. 02.02.2021, Pieejams: [https://juristavards.lv/biblioteka/277666-tiesu-ekspertizes-secinajumu-vertiba-tiesas-spriedumos/\[sk.18.09.2023\]](https://juristavards.lv/biblioteka/277666-tiesu-ekspertizes-secinajumu-vertiba-tiesas-spriedumos/[sk.18.09.2023])

⁴⁶ Likumprojekta „Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 26.11.2014. Pieejams:<https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/70B2D555D6C59164C2257D9C003F3273?OpenDocument> [sk.11.12.2023.]

⁴⁷ Tiesu ekspertu reģistrs. Pieejams: <https://eksperti.ta.gov.lv/lv> [sk. 15.09.2023.].

⁴⁸ Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

⁴⁹ Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru: Ministru kabineta noteikumi Nr. 835. Latvijas Vēstnesis Nr. 251, 23.12.2016.

⁵⁰ Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 20.10.2016. Pieejams: https://likumi.lv/wwraksti/ANOTACIJAS/TAP/2016_12/TMANOT_201016_IESTADES.2349.DOCX [sk.11.12.2023.].

⁵¹ Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

speciālām zināšanām, ar nosacījumu, ka procesa virzītājs izvērtēs to kompetenci. Analizējot minēto likumu normas autore secināja, ka ekspertīzi, tajā skaitā poligrāfa ekspertīzi, kriminālprocesā var veikt valsts tiesu eksperti un privātie tiesu eksperti, un atsevišķos gadījumos personas ar speciālām zināšanām, kuru kompetenci un citus likuma noteiktos nosacījumus ir izvērtējis procesa virzītājs. Poligrāfa ekspertīzi Latvijā veic privātais tiesu eksperts U.Miķelsons, sakarā ar ko, sākotnēji šīs ekspertīzes veikšanu jāuzdod viņam, bet gadījumos, ja nepieciešams veikt atkārtotu ekspertīzi (sākotnējo ekspertīzi veicis U.Miķelsons), U.Miķelsons ekspertīzi nevar veikt iespējamā interešu konflikta dēļ, kā arī valsts mēroga katastrofas vai terorakta gadījumā.

Jautājums par atbilstošu speciālo zināšanu novērtēšanu, likums nedot tās skaidrojumu, kādā veidā tā varētu būt izdarāma. Kriminālprocesa likums nosaka, ka ekspertu var izsaukt uz tiesas sēdi, lai pārbaudītu viņa kvalifikāciju, tomēr praksē tā kvalifikācijas pārbaude izpaužas tādā veidā, ka tiek jautāts, kur eksperts ir mācījies, labākajā gadījumā viņš var izsniegt sava diploma kopijas. Ģenerālprokurors J.Stukāns uzskata, ka tās ir formālas, nevajadzīgas darbības un, viņaprāt, kvalifikācijas pārbaude ir jāveic mēģinot eksaminēt to personu.⁵² Darba autore šo piedāvājumu saprot tā, ka tiesai pratinot ekspertu vajadzētu uzdot jautājumus par veiktās ekspertīzes jomu, un tādā veidā iegūstot apstiprinājumu par viņa speciālo zināšanu līmeni. Piemēram, varētu būt uzdoti šādi jautājumi: Kāda viņam ir pieredze? Kur un kā viņš apguvis speciālas zināšanas? Kurš speciālists viņu apmācīja? Kādā veidā un pamatojoties uz kādiem avotiem viņš izstrādājis metodes? Vai šīs metodes ir zinātniski atzītas? Kādu aprīkojumu viņš izmanto un kāds ir tā validitātes koeficients? Pamatojoties uz kādiem izpētes rezultātiem viņš izdarīja šādus secinājumus?

Kriminālprocesa likuma 193.pants un 194.pants nosaka ekspertīzes definīciju un mērķi, proti, ka ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, kuru veic eksperts/i procesa virzītāja uzdevumā un kuras saturs ir ekspertīzei iesniegto objektu pētīšana, pielietojot speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē, nolūkā noskaidrot kriminālprocesam nozīmīgus faktus un apstākļus, par ko tiek dots eksperta atzinums.⁵³ Eksperta uzdevums ir iegūt noteiktu informāciju, kuru apkopojot ar citiem pierādījumiem, ekspertīzes noteicējs izmanto pēc saviem ieskatiem. Izvēloties personu, kas nav sertificēts tiesu eksperts, par

⁵² Stukāns, J., Ekspertīze kriminālprocesā. 02.02.2021, Pieejams: <https://juristavards.lv/biblioteka/277668-ekspertize-kriminalprocesa/sk.18.09.2023>

⁵³ *Kriminālprocesa likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 21.04.2005.

ekspertīzes veicēja kompetenci atbild ekspertīzes noteicējs – procesa virzītājs vai tiesa, kas arī atbilst Kriminālprocesa likuma tiesiskai reglamentācijai.⁵⁴

Ekspertīzes noteicējs eksperta atzinumā parasti vēlas redzēt lakoniski izteiktas, konkrētas un kategoriskas atbildes, tomēr bieži praksē tas nav iespējams tieši uzdoto jautājumu dēļ, proti, tie tikai daļēji saistīti ar konkrēto specialitāti, neprecīzi formulēti, kas liek atbilžu pamatojumā lietot plašus paskaidrojumus, dalīt vai apvienot atbildes un reizēm pat vairākkārt atkārtot vienu atbildi dažādos variantos. Ekspertīzes noteicējs – procesa virzītājs ir atbildīgs par uzdoto jautājumu izvērtēšanu. Ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību tiesu ekspertīzes noteikšanai un pieejamos līdzekļus ekspertīzes veicēja izvēlē, tiesu eksperta atzinums var sniegt maksimālu devumu lietā un ļaus pilnvērtīgi izmantot tiesu ekspertīzes resursus gan patiesības atklāšanai, gan tās pierādīšanai.⁵⁵

Ģenerālprokurors Juris Stukāns norāda, ka ir tādi gadījumi, kad procesa virzītāji vēlas, lai eksperts atbild uz jautājumiem vai noticis noziedzīgs nodarījums, tādā veidā pārliekot savas funkcijas uz ekspertu, jo viennozīmīgi tikai procesa virzītājam ir jāizlemj vai ir noticis noziedzīgs nodarījums, vai ir noziedzīgā nodarījuma sastāvs. Profesors A.Liede norādīja, ka eksperts savā atzinumā nedrīkst skart jautājumus, kas prasa zināšanas tiesībās, jo šādi jautājumi ietilpst izmeklētāja/prokurora/tiesas kompetencē.⁵⁶ Tā, tiesu medicīnas ekspertam nevar uzdot jautājumu, vai konstatētais nāves gadījums ir slepkavība, jo tas ir tiesību jautājums. Eksperts ar speciālām zināšanām medicīnā var dot atzinumu par nāves cēloņiem un par to, vai nāve iestājusies no paša cietušā vai citas personas darbības, savukārt, slepkavību ir jākonstatē izmeklētājam un tiesai.⁵⁷ Tas pats attiecās arī uz poligrāfa ekspertīzēm, respektīvi, eksperts veicot šādu izpēti nevar secināt, ka persona melo, ka nav izdarījusi cietušās slepkavību. Tiesu eksperts U.Mikeļsons norāda, ka praksē ir bijuši gadījumi, kad procesa virzītāji lēmumā par ekspertīzes noteikšanu iekļāvuši juridisku terminu (piemēram, izvarošana, slepkavība), kas attiecās uz pierādīšanas objektu, tādā veidā radot situāciju, kad ekspertam būtu jāsniedz atbildi par apstākļiem, kas ir vienīgi tiesas jurisdikcijā. Uz tādiem jautājumiem eksperts nav kompetents atbildēt un terminu ir jāpārformulē (piemēram, nogalināšana, vardarbīgs dzimumakts).⁵⁸

⁵⁴ Muša, M., Tiesu ekspertīzes noteikšana: tiesiskais regulējums un prakse// *Jurista Vārds* Nr.8 (1118), 25.02.2020, 24-27.lpp.

⁵⁵ Turpat

⁵⁶ Stukāns, J., Ekspertīze kriminālprocesā. 02.02.2021, Pieejams: [https://juristavards.lv/biblioteka/277668-ekspertize-kriminalprocesa/\[sk.18.09.2023\]](https://juristavards.lv/biblioteka/277668-ekspertize-kriminalprocesa/[sk.18.09.2023])

⁵⁷ Liede, A. *Kriminālprocess un tiesu pierādījumi*. Rīga, izdevniecība "Zvaigzne", 1970, 396 lpp.

⁵⁸ Mikeļsons, U. Poligrāfa pārbaudes kriminālprocesuālie aspekti. 2007. Pieejams: <http://www.eksperts.gold.lv/Kriminalprocess.pdf> [sk.23.10.2022]

Šajā sakarā var atzīmēt, ka nosakot ekspertīzi, ieskaitot poligrāfa ekspertīzi, procesa virzītājam ir rūpīgi jāapdomā jautājumus, juridiski pareizi tos formulējot. Tas ir ļoti svarīgs faktors, lai eksperts atbildot uz ekspertīzē uzdotiem jautājumiem, izmantotu tikai savas specialitātes jomu, un neuzņemas procesa virzītāja lomu, vērtējot personu vainīgumu vai nevainīgumu. Kas attiecās uz poligrāfa ekspertīzi, tiesu eksperts Uldis Miķelsons ir izstrādājis vadlīnijas, kurās aprakstījis kā pareizi uzdot jautājumus ekspertam šajā ekspertīzē. Minētais faktors noteicošs, lai tiesa vērtējot poligrāfa ekspertīzes atzinumu kā pierādījumu atzītu to par pieļaujamo pierādījumu.

Intervijas laikā tiesu eksperts Uldis Miķelsons kā vienu no problēmām ekspertīzes jomā norādīja jautājumus, kurus uzdod procesa virzītāji lēmumā par ekspertīzes noteikšanu, kas reizēm neatbilst eksperta kompetencei. Piemēram, vai persona nemelo teikdama, ka viņš nav noslepkavojis cietušo. U.Miķelsona ieskatā, ja eksperts atbild uz šo jautājumu, viņš veic juridisko vērtējumu lietas būtiskiem apstākļiem, jo slepkavība ir jēdziens, kas iekļauts Krimināllikumā. Rodas tāda situācija, kad no vienas puses ekspertam ir obligāti jāatbild uz jautājumu, jo viņš brīdināts par kriminālatbildību par atteikšanos sniegt atzinumu, bet no otras puses uzdotais jautājums neatbilst viņa kompetencei, bet procesa virzītāja kompetencei. Šādā situācijā U.Miķelsons rīkojās sekojoši, eksperta atzinumā norāda, ka secinājumu pa uzdoto jautājumu izdarīt nav iespējams, jo jautājums neatbilst eksperta kompetencei. Papildu atzinumā viņš norāda, ka persona melo teikdams, ka nenogalināja cietušo, proti, faktiski atbild uz jautājumu, kuru viņam procesa virzītājs nav uzdevis. U.Miķelsons norāda, ka šādas tiesības viņam tiek nostiprinātas Kriminālprocesa likuma 33.panta ceturtajā daļā “Ja eksperts uzskata, ka, izmantojot speciālās zināšanas, var iegūt kriminālprocesam svarīgas ziņas, par kurām jautājums nav uzdots, viņš rakstveidā informē par to procesa virzītāju” un 203.panta otrās daļas 10.punktā ”Eksperts atzinumā norāda citus kriminālprocesam nozīmīgus apstākļus, kurus eksperts noskaidrojis pēc savas iniciatīvas”. U.Miķelsons uzskata, ka pamatojoties uz šīm normām, viņam ir tiesības pārformulēt ekspertīzē uzdotos jautājumus.⁵⁹

Analizējot U.Miķelsona Kriminālprocesa likuma 33.panta ceturtajā daļā un 203.panta otrās daļas 10.punktā norādīto normu interpretāciju, autore tiesu prakses judikatūrā konstatējusi piemēru, kad tiesa vērtē vai šādas eksperta darbības ir pieļaujamas un atbilst jēgai, ar ko likumdevējs piepildījis šo normu.

Tā, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa krimināllietā Nr.11091054812 vērtēja poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu, kurā eksperts uz vienu no jautājumiem atbildēja “nav

⁵⁹ Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

iespējams izdarīt secinājumu”, uz otru jautājumu eksperts norādījis “tas neatbilst eksperta kompetencei”. Tiesas ieskatā eksperts veicis komplekso tiesu psiholoģisko poligrāfa ekspertīzi, kas netika noteikta ar lēmumu (lietā nozīmēta poligrāfa ekspertīze), kā arī pēc sava viedokļa formulējis uzdotos jautājumus un sniedzis uz tiem atbildes, kas ir pretrunā ar Kriminālprocesa likumā nostiprinātu eksperta pienākumu veikt ekspertīzi, atbildot tikai uz procesa virzītāja uzdotajiem jautājumiem. Tiesa secināja, ka konkrētajā gadījumā, ja procesa virzītāja - tiesas lēmums nav izpildāms tādā formā, kādā tas pieņemts, eksperta pienākums bija par to rakstveida informēt procesa virzītāju un lūgt precizēt veiktās ekspertīzes veidu un uzdodamos jautājumus. Eksperts nav tiesīgs bez procesa virzītāja lēmuma veikt darbības, par kurām nav pieņemts lēmums, kā arī formulēt uzdotos jautājumus redakcijā pēc savas izpratnes. Pirmās instances tiesa secināja, ka eksperts nav ievērojis Kriminālprocesa likuma 33.panta trešās daļas 4.punkta noteikumus, jo izdarījis komplekso tiesu psiholoģisko poligrāfa ekspertīzi, neskatoties uz to, ka lietā noteikta tikai poligrāfa ekspertīze, kā arī sniedzis atbildes uz jautājumiem, uz kuriem lēmumā par ekspertīzes noteikšanu nav lūgts atbildēt ekspertam.⁶⁰

Apelācijas instances tiesa nepiekrīta pirmās instances tiesas viedoklim atzīt poligrāfa ekspertīzes atzinumu par nepieļaujamu pierādījumu, norādot sekojošus argumentus: Apelācijas instances tiesa konstatē, ka vērtējamais eksperta atzinums ir poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums, nevis kompleksās tiesu psiholoģiskās-poligrāfa ekspertīzes atzinums. Par to liecina gan atzinuma pirmajā daļā minētais ekspertīzes nosaukums, gan atzinuma saturs un būtība. Apelācijas instances tiesa atzina pirmās instances tiesas izdarītā secinājuma pamatojumu par kļūdainu pieņēmumu. Attiecībā uz apstākļiem, kas saistīti ar to, ka eksperts, veicot ar tiesas lēmumu noteiktu poligrāfa ekspertīzi, sniedzis atbildes uz jautājumiem, par kuriem nav pieņemts lēmums un uz kuriem nav lūgts atbildēt ekspertam, tiesa secina, ka ekspertu atzinumā eksperts norāda uz nepieciešamību daļēji precizēt jautājumu formulējumu, lai tie būtu atbilstīgi eksperta kompetencei. Ekspertu atzinumā minēts, ka ekspertīzes gaitā uzdodamie jautājumi tikuši formulēti, vadoties no metodiskās procedūras nosacījumiem, atbilstoši ekspertīzē noskaidrojamajiem jautājumiem un subjekta skaidrojumiem par tiem, tā, lai būtu viņam viennozīmīgi saprotams un subjekts varētu sniegt atbildes “Jā” vai “Nē” uz katru jautājumu. Apelācijas instances tiesa norādījusi, ka pirmās instances tiesa nav analizējusi eksperta atzinuma saturu un nav izmantojusi Kriminālprocesa likumā paredzēto iespēju, neskaidriību gadījumā, tiesas sēdē nopratināt ekspertu. Apelācijas instances tiesa nekonstatēja, ka eksperts

⁶⁰ LR Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2016.gada 15.jūnijā spriedums lietā Nr. K30-0164-16/10. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 30.10.2023.].

būtu pārkāpis savas kompetences ietvarus un sniedzis atbildes uz jautājumiem, par kuriem nav bijis pieņemts procesa virzītāja lēmums un uz kuriem nav lūgts atbildēt ekspertam. Tiesa atzina, ka ekspertam, veicot poligrāfa ekspertīzi, bija tiesības precizēt noskaidrojamo jautājumu formulējumu, lai tie būtu atbilstoši eksperta kompetencei, metodikai, ekspertīzē noskaidrojamajiem jautājumiem un subjektam jautājumi būtu viennozīmīgi saprotami un viņš varētu sniegt nepārprotami attiecināmas atbildes “Jā” vai “Nē” uz katru jautājumu. Pirmās instances tiesa kļūdaini piemērojusi Kriminālprocesa likuma 33.panta ceturtās daļas normu, jo tā uzliek ekspertam pienākumu – rakstveidā informēt procesa virzītāju – gadījumā, ja eksperts uzskata, ka, izmantojot speciālas zināšanas, var iegūt kriminālprocesam svarīgas ziņas, par kurām jautājumu procesa virzītājs ekspertam vispār nav uzdevis. Šajā gadījumā nav konstatējams, ka eksperts būtu atbildējis uz tādu jautājumu, kuru procesa virzītājs vispār nav uzdevis. Pirmās instances tiesas izdarītā secinājuma pamatojums uzskatāms par kļūdainu pieņēmumu.⁶¹

Analizējot minēto tiesu spriedumu secināms, ka tiesu eksperta U.Miķelsona minētās darbības ekspertīzes gaitā, pārformulējot procesa virzītāja jautājumus, ir kriminālprocesā pieļaujamās un nav pretrunā ar Kriminālprocesa likuma normām.

Kā sava pētījumā norādīja profesore K.Strada-Rozenberga, eksperts neveic pierādīšanu kriminālprocesuālā nozīmē, bet rada pierādīšanas līdzekli, tādā veidā esot saistīts ar pierādīšanas procesu. Eksperts piedalās lietas faktisko apstākļu izvērtēšanā izpildot procesa virzītāja uzliktos uzdevumus, tomēr tas nevar būt par pamatu viņa atzīšanai par pierādīšanas subjektu, jo šī darbība nav pierādīšana, bet izzināšana (ekspertam sākotnēji lietas apstākļi ir jāizzina, tikai pēc tam izdarīt par tiem secinājumus, izvirzīt apgalvojumus, tos pamatojot).⁶²

Arī Valsts tiesu ekspertīžu centra vadītāja Maira Čentoricka norāda, ka eksperta atzinums ir tikai daļa no tiesas galīga lēmuma veidošanas gaitas, tas ir palīg līdzeklis, kas rada vienu no pierādījumiem, bet galīgo lēmumu tiesa pieņem, pamatojoties uz pierādījumu kopumu. M.Čentoricka uzsvēra, ka eksperts nav tas cilvēks, kurš izdara secinājumus par personas vainīgumu.⁶³

Savukārt, tiesu eksperts U.Miķelsons piedāvā apdomāt jautājumu par eksperta kompetences norobežošanu no procesa virzītāja kompetences, norādot, ka daži ekspertīžu veidi

⁶¹ LR Rīgas Apgabaltiesas 2017.gada 13.novembra spriedums lietas arhīva Nr. KA04-0160-17/23. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 04.11.2023.].

⁶² Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2002, 184 lpp.

⁶³ Eksperta atzinums ir tikai daļa no lēmuma veidošanas gaitas. 2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/299701-eksperta-atzinums-ir-tikai-dala-no-lemuma-veidosanas-gaitas-2018> [sk.28.10.2023.]

spēlē ievērojamu lomu subjekta vainas pierādīšanā. Intervijas laikā viņš minējis vairākus piemērus: Lietās par miesas bojājumu nodarīšanu gājējam ceļu satiksmes negadījumā tiesa atzīstot personu par vainīgu, lielā mērā balstās uz eksperta secinājumiem, vai subjektam bija tehniskās iespējas izvairīties no sadursmes, vai autovadītājs ievērojis visus nosacījumus, kurus tajā brīdī bija viņam jāievēro. U.Miķelsons norāda “būtībā šo lietu izlemj ceļu satiksmes negadījuma ekspertīze”. Līdzīga situācija arī lietās par ugunsgrēka izcelšanos. U.Miķelsona ieskatā, procesa virzītājs lietu noved pie taisnīga noregulējuma, galvenokārt, pamatojoties uz secinājumiem, kas izdarīti ugunsgrēka tehniskās ekspertīzes gaitā, piemēram, kāds bija ugunsgrēka iemesls utt. U.Miķelsons norāda, ka “šajos gadījumos eksperts izskata lietu pēc būtības, bet procesa virzītājs izdara juridiskus secinājumus”. Intervijas laikā U.Miķelsons norādīja, ka reizēm arī poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums ir viens no galvenajiem pierādījumiem, piemēram, lietās par mazgadīgo/nepilngadīgo pavešanu netiklībā, kurās bieži, izņemot cietušā liecības un poligrāfa ekspertīzes atzinumu, nav citu pierādījumu. Būtībā eksperts šajā gadījumā “lietu izskata pēc būtības”.⁶⁴

Šādai nostājai autore nevar piekrist, šādu apsvērumu dēļ: Likumdevējs Kriminālprocesa likumā stingri noteicis procesa virzītāja un eksperta pilnvaras, proti, procesa virzītājs vada kriminālprocesu, bet eksperts pēc procesa virzītāja procesuālā lēmuma veic izpēti (ekspertīzi). Procesā virzītājs ir pierādīšanas subjekts, bet eksperts ir pierādīšanas avots. Nekāda gadījumā eksperts nevar izskatīt jautājumus par personas vainīgumu. Bez tam, tiesu eksperts lieto nekorektu apgalvojumu, proti, “eksperts izskata lietu pēc būtības”, kas ir absolūti aplams, jo lietu izskatīt pēc būtības un konstatēt subjekta vainīgumu/nevainīgumu var tikai procesa virzītājs (izmeklētājs, prokurors vai tiesa). Tikai tiesa var atzīt personu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un piespriest kriminālsodu, izņemot gadījumus, kad prokurors pabeidz kriminālprocesu, nosakot personai sodu un sastādot prokurora priekšrakstu par sodu.

Profesore K.Strada-Rozenberga savā pētījumā arī atzīst, ka par kriminālprocesuālās pierādīšanas subjektiem atzīstami tikai tie procesa dalībnieki, kuri pamato apgalvojumus par pierādīšanas priekšmetā ietilpstošiem faktiem, izmantojot procesuālus pierādījumus. Citi procesuālie dalībnieki, tajā skaitā eksperts, nav uzskatāmi par procesuālās pierādīšanas subjektiem. Eksperts kā pierādīšanas avots, tikai rada pierādījumu jeb līdzekli kriminālprocesuālai pierādīšanai lietā. Neskatoties uz to, ka eksperts piedalās lietas faktisko

⁶⁴ Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

apstākļu izvērtēšanā, jo tas viņam nepieciešams sava uzdevuma izpildīšanai, tas nevar būt par pamatu viņa atzīšanai par pierādīšanas subjektu, jo šī darbība nav pierādīšana, bet izzināšana.⁶⁵

Saskaņā ar Kriminālprocesa likums 127.pantu kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128.pantu, nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 130.pantu, pieļaujamie pierādījumi ir ziņas par faktiem, kas iegūtas un procesuāli nostiprinātas šajā likumā noteiktajā kārtībā. Nepieļaujamie pierādījumi ir ziņas par faktiem, kuras iegūtas: izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus; procesuālajā darbībā, ko veikusi persona, kurai nebija tiesību to veikt; pieļaujot pārkāpumus, kas liedz konkrētā pierādījuma izmantošanu; pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus. Par ierobežoti pieļaujamiem pierādījumiem atzīstamas ziņas par faktiem, ja pieļautie procesuālie pārkāpumi ir nebūtiski vai var tikt novērsti un tie nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu vai ja to ticamību apstiprina pārējās procesā iegūtās ziņas. Interesu konflikta situācijā iegūtie pierādījumi ir pieļaujami, ja interešu konflikts nav ietekmējis kriminālprocesa objektīvu norisi.⁶⁶ Tas nozīmē, ka poligrāfa ekspertīzes atzinums var būt par pierādījumu, ja tas iegūts un procesuāli nostiprināts Kriminālprocesa likuma noteiktā kārtībā.

Kriminālprocesa likuma 132.pants nosaka, ka par pierādījumu kriminālprocesā var būt eksperta atzinums par faktiem un apstākļiem, kuru rakstveidā sniedz konkrētajā kriminālprocesā iesaistīts eksperts.⁶⁷ Tas nozīmē, ka arī poligrāfa ekspertīzes atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā. Tomēr, to jāvērtē atbilstoši Kriminālprocesa likuma 128.panta normai, proti, ka nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem.⁶⁸ Šajā sakarā ir svarīgi pieminēt Augstākās tiesas atziņas, kas izteiktas trijos lēmumos, un kurās pausta tiesas nostāja attiecībā pret eksperta atzinuma pierādījuma nozīmi, proti, ka eksperta atzinumu jāvērtē kopsakarā ar citiem pierādījumiem, nepiešķirot tam augstāku ticamības pakāpi.

Lietā Nr. 11380033718 Augstākā tiesa secināja, ka eksperta atzinumam nav augstāka ticamība kā citiem pierādījumiem, jebkura pierādījuma, arī eksperta atzinuma, ticamība pārbaudāma saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128.panta otrās daļas prasībām – aplūkojot visus kriminālprocesa laikā iegūtos faktus vai ziņas par faktiem kopumā un savstarpējā

⁶⁵ Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2002, 184 lpp.

⁶⁶ *Kriminālprocesa likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 21.04.2005.

⁶⁷ *Turpat*

⁶⁸ *Turpat*

sakarībā. Ticamība ir katram individuālam pierādījumam piemītoša pazīme, tomēr to noteikt var, tikai skatot attiecīgo pierādījumu vienotā sistēmā ar citiem pierādījumiem un vērtējot, kā veidojas to savstarpējās sakarības. Eksperta atzinums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128.panta pirmo daļu ir pakļauts ticamības izvērtēšanai, un tam nav augstāka ticamība, kā citiem pierādījumiem.⁶⁹ Šeit Augstākā tiesa secināja, ka eksperta atzinums kā viens no pierādījuma veidiem, ir pakļauts ticamības izvērtēšanai, kā visi pārējie pierādījumi. Šī Augstākās tiesas atziņa attiecas arī uz poligrāfa ekspertīzes atzinumiem, kā vienam no ekspertīžu veidiem.

Lietā Nr.11519014416 Augstākā tiesa secināja, ka pierādīšanu jāveic atbilstoši attiecīgam standartam, ja pierādīšanas adresāts ir pārliecināts par izteikto apgalvojumu un, ja par tā patiesumu viņam nav saglabājušās saprātīgās šaubas, šādi pārliecībai ir jābūt balstītai uz ticamiem, attiecināmiem un pieļaujamiem pierādījumiem. Nav pieļaujams, ka ekspertu atzinumu vērtē atrauti no citiem lietā iegūtajiem pierādījumiem, nevērtējot tos kopumā un savstarpējā sakarībā. Nevainīguma prezumpcijas elements tiesai jāpiemēro tikai pēc visu pierādījumu novērtēšanas, tas nav piemērojams attiecībā uz atsevišķiem pierādījumiem.⁷⁰ Tas nozīmē, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumu jāvērtē kopsakarā ar citiem pierādījumiem lietā, un ja ekspertīzes rezultāti ir pretrunā ar citiem pierādījumiem, tad arī ir apšaubāma šāda pierādījuma ticamība.

Tiesu eksperts Uldis Miķelsons izstrādāja ieteikumus poligrāfa ekspertīzes noteikšanai ("Pamataspekti poligrāfa ekspertīzes noteikšanai"), kas ir pieejami mājas lapā www.poligrāfs.lv. No minētajiem ieteikumiem izriet sekojošais: Poligrāfa ekspertīzes laikā nosaka vai persona uz noteiktiem jautājumiem atbild patiesīgi vai arī apzināti maldina (melo). Eksperts psihologs veicot psiholoģisko diagnosticēšanu ar dažādiem psiholoģiskiem testiem, var padziļināti izpētīt personas motivācijas sistēmu, rakstura īpatnības, psihiskās nostādnes u.tml., kā arī var savienot veikto diagnosticēšanu ar personas atbilžu patiesīguma pārbaudi ar poligrāfu, kas būtiski paaugstina psihologa darba efektivitāti un precizitāti. Kompleksā psiholoģiskā – poligrāfa ekspertīze veicama ar pārbaudāmās personas labprātīgu piekrišanu. Poligrāfa ekspertīzi var noteikt tikai veseliem cilvēkiem, no 14 gadu vecuma (izņēmums - no

⁶⁹ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2022. gada 20.janvāra lēmums lietā Nr. 11380033718, SKK-22/2022. *Eksperta atzinuma ticamība*. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2022c> [sk. 18.09.2023]

⁷⁰ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2020. gada 14.maija lēmums lietā Nr. 11519014416, SKK-256/2020. *Nevainīguma prezumpcijas piemērošana pierādījumu vērtēšanā. Liecību ticamības izvērtēšana*. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2020c> [sk. 18.09.2023.].

11 gadu vecuma, ja eksperts psihologs apstiprina tādas pārbaudes iespējamību). Pirms pārbaudes tiek novērtēti visi ar subjekta psihofizioloģisko stāvokli saistītie apstākļi, kas var traucēt kvalitatīvas pārbaudes veikšanai, konstatēšanas gadījumā, eksperts var pieņemt lēmumu atlikt pārbaudi vai vispār atteikt pārbaudes veikšanu, ja to nevar veikt saskaņā ar metodiskajiem nosacījumiem. Ja subjekts tiek pakļauts tiesu psihiatriskai ekspertīzei, poligrāfa ekspertīze veicama pēc tās, dodot iespēju ekspertiem iepazīties ar psihiatriskās ekspertīzes atzinumu.⁷¹

Kompleksai psiholoģiskai poligrāfa ekspertīzei uzdodamie pirmie divi jautājumi ir sekojoši: “1. Vai [vārds uzvārds] piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var traucēt viņam adekvāti uztvert lietai nozīmīgus apstākļus un adekvāti par tiem liecināt? 2. Vai [vārds uzvārds] piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var būtiski ietekmēt viņa uzvedību, tajā skaitā tādas, kas var ietekmēt viņa spējas atbildēt patiesīgi uz ekspertīzē uzdotajiem jautājumiem?” Tālāk seko jautājumi, kas attiecas tieši uz poligrāfa pārbaudi: 3. Vai [vārds uzvārds] nemelo, teikdams, ka [neizdarīja noteiktu darbību / neredzēja noteiktus apstākļus / nezina noteiktus apstākļus] [datums, vieta]? Kopumā ir lietderīgi uzdot pēc iespējas mazāku skaitu jautājumu, vislabāk vienu vai divus jautājumus par lietas faktiskajiem apstākļiem, līdz ar to kopumā šai ekspertīzei uzdoti tikai trīs vai četri jautājumi.⁷²

Neskatoties uz to, ka šo vadlīniju saturs ir objektīvs un piemērojams labā praksē, jāatzīmē, ka šīm vadlīnijām nav nekādā juridiska spēka un tās nav saistošas citiem ekspertiem, jo tās ir viena praktizējošā speciālista vadlīnijas, ko viņš pielieto savā praksē. Valsts līmenī nekādu vadlīniju poligrāfa ekspertīzes jomā nepastāv, autore to uzskata par trūkumu, kuru jānovērš. Piemēram, psiholoģiskās ekspertīzes jomā 2018.gadā tika izstrādātās attiecīgās vadlīnijas tiesu psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanai (vadlīnijas izstrādāja Latvijas juridiskās psiholoģijas asociācija Tiesu psiholoģijas ekspertu darba grupa).⁷³

Latvijas Ekspertu psihologu un poligrāfa ekspertu ētikas kodeksam, kuru izstrādājis tiesu eksperts Uldis Miķelsons, atšķirībā no Tiesu eksperta ētikas kodeksa, kurš izdots pamatojoties uz Tiesu eksperta likuma 18.panta pirmās daļas 7.punktu un no Psihologu ētikas kodeksa, kas izdots saskaņā ar Psihologu likuma 7.panta ceturtās daļas 3.punktu⁷⁴, ir tikai rekomendācijas raksturs un tas nav saistošs ekspertiem, jo tas nav normatīvais akts. Tas atrodas

⁷¹ *Miķelsons, U. Pamataspēki poligrāfa ekspertīzes noteikšanai.* Pieejams: <http://www.eksperts.gold.lv/pamataspekti.html> [sk. 13.09.2023]

⁷² Turpat

⁷³ *Vadlīnijas tiesu psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanai.* Pieejams: <https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Vadl%C4%ABnijas%20tiesu%20psiholo%C4%A3isk%C4%81s%20ekspert%C4%ABzes%20noteik%C5%A1anai.PDF> [sk. 13.09.2023]

⁷⁴ *Psihologu sertifikācijas padome. Psihologu ētikas kodeks.* Pieejams: <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1122/download?attachment> [sk. 13.09.2023]

tiesu eksperta U.Miķelsona mājas lapā kā rekomendācija ekspertiem. Tātad, ekspertam veicot poligrāfa ekspertīzi, ir obligāti jāievēro Tiesu eksperta ētikas kodeksa normas, kā arī Psihologu ētikas kodeksu, ja ekspertīze tika veikta kompleksā ar psiholoģisko izpēti.

U.Miķelsona izstrādātais ētikas kodekss nosaka, ka eksperts nedrīkst izteikt savu viedokli par krimināllietas versijām vai perspektīvām, kurā veic ekspertīzi. Nav pieļaujama kategorisku secinājumu izdarīšana ekspertīzes secinājumos, ja iegūtie dati nav pietiekami izteikti, lai eksperts atbildīgi varētu izdarīt šādu secinājumu. Šīs prasības noteiktas arī Tiesu eksperta ētikas kodeksā. U.Miķelsona izstrādātais ētikas kodekss nosaka, ka ekspertīzi jāveic vienīgi ar kvalitatīvu standarta aparatūru pēc vispārpieņemtas metodikas.⁷⁵ Savukārt, Tiesu eksperta ētikas kodekss šajā jomā nosaka, ka eksperts ekspertīzē izmanto ekspertu praksē aprobētās, kalibrētas un verificētas iekārtas, un Tiesu ekspertu padomē reģistrētas metodes, nodrošinot datu saglabāšanu.⁷⁶

Apkopojot visu iepriekš teikto, secināms, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumu kā pierādījumu kriminālprocesā regulē gan Kriminālprocesa likuma 132.pants, kurā noteikts, ka eksperta atzinums ir viens no pierādījuma veidiem kriminālprocesā, gan tiesu prakse un Augstākās tiesas judikatūra. Augstākās tiesas judikatūrā sniegta tiesību normu interpretācija, proti, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumu jāvērtē kopsakarā ar citiem pierādījumiem, nepiešķirot tam augstāko ticamības pakāpi. Judikatūra un tiesu prakse kalpo kā palīgavots tiesu nolēmumu argumentācijā, kas arī minēts Augstākās tiesas mājas lapā. Eksperta atzinuma tiesiskais regulējums reglamentēts gan Kriminālprocesa likumā, gan Tiesu ekspertu likumā. Poligrāfa ekspertīze atsevišķi netiek regulēta nevienā tiesību normā, izņemot Ministru kabineta noteikumus Nr. 835 “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru”, saskaņā ar kuriem poligrāfa ekspertīze ir viena no tiesu ekspertu specialitātēm. Pēc autores domām, poligrāfa ekspertīzes tiesiskais regulējums Latvijā ir nepilnīgs, nav noteiktas ne prasības ekspertiem un/vai speciālistiem, kas tiesīgi veikt šādas ekspertīzes (piemēram, kādā jomā speciālās zināšanas ir nepieciešamas, kāda pieredze un iemaņas utt.), ne noteiktas prasības aprīkojumam – poligrāfam, nav arī vadlīniju šādu ekspertīžu veikšanai, kas būtu juridiski saistoši visiem ekspertiem. Poligrāfa ekspertīzi kā pierādījumu jāvērtē saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 123-130.pantiem un 132.pantu, kā jebkuru citu pierādījumu kriminālprocesā.

⁷⁵ Miķelsons, U. Ekspertu psihologu un poligrāfa ekspertu ētikas kodekss. Pieejams: http://www.eksperts.gold.lv/Etikas_kodekss.html [sk. 13.09.2023]

⁷⁶ Tiesu ekspertu Padome. *Tiesu ekspertu ētikas kodekss*. 12.10.2017. Pieejams: https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Tiesu_ekspertu_etikas_kodekss.pdf [sk. 13.10.2023]

2.2. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma kā pierādījuma tiesiskais regulējums atsevišķās Eiropas Savienības dalībvalstīs un ASV

Eiropas Savienībā nepastāv tiesību akti, kas regulē poligrāfa ekspertīzes noteikšanu, veikšanu un izmantošanu kā pierādījumu kriminālprocesā. Tiesu ekspertīzes jomā Eiropas Savienībā pastāv vadlīnijas, kuru jāievēro visām dalībvalstīm, kas attiecās arī poligrāfa ekspertīzei kā vienai no ekspertīžu veidiem. Eiropas Savienības dalībvalstīs ekspertīzi (tajā skaitā poligrāfa ekspertīzi kā vienu no ekspertīzes veidiem) un to pierādījuma nozīmi kriminālprocesā regulē spēkā esoši Kriminālprocesa kodeksi. Poligrāfa ekspertīzei lielākajā daļā no dalībvalstīm, tāpat kā Latvijā, nav noteikuši speciālo regulējumu.

2014.gadā Eiropas Tieslietu efektivitātes komisija izstrādāja pamatnostādnes par ekspertu lomu tiesvedībā Eiropas Savienības dalībvalstīs, kurās noteikts minimālais standarts, kas jāievēro visiem ekspertiem. Minētās pamatnostādnes attiecās arī uz ekspertiem, kuri veic poligrāfa ekspertīzes. Minētas pamatnostādnes nosaka, ka eksperts nodod tiesnesim zinātniskās un/vai tehniskās zināšanas, kas pēc tam ļauj tiesnesim veikt objektīvu un skaidru faktu izmeklēšanu un vērtēšanu. Eksperts nevar pārņemt tiesneša atbildību par to faktu novērtēšanu iztiesājot lietu. Eksperts sniedz tiesai tikai faktus atbilstoši savām speciālajām zināšanām, izglītībai un pieredzei, pamatojoties uz kuriem tiesnesis var izdarīt secinājumus.⁷⁷ Kā redzams, šīs pamatnostādnes apstiprina J.Stukāna secināto, par to, ka eksperts nevar uzņemties procesa virzītāja vai tiesas pienākumus, proti, viņš veic izpēti savas speciālās kvalifikācijas ietvaros, bet pierādījumu vērtēšanu veic procesa virzītājs (izmeklētājs, prokurors, tiesa).

Eiropas Tieslietu efektivitātes komisijas pamatnostādnes nosaka, ka eksperta profesionālai darbībai ir vajadzīgi gan augsts kompetences līmenis, kas atbilst izskatāmā jautājuma sarežģītībai, gan neatkarība un objektivitāte. Ekspertam jābūt atbilstoši kvalifikācijai un/vai nepieciešamajai pieredzei vai prasmēm. Ekspertam jā saglabā neatkarība izskatāmajā jautājumā un jābūt objektīvam attiecībās ar visām pusēm. Pusēm var būt iespēja pārsūdzēt konkrēta eksperta iecelšanu, tādējādi var garantēt neatkarības un objektivitātes principu ievērošanu. Eksperta pienākums iesniegt faktiski pareizu eksperta atzinumu, kas atbilst faktiskajiem apstākļiem, neizpilde galu galā rada nepareiza tiesas nolēmuma risku. Turklāt, lietas dalībniekiem ir jābūt procesuālām tiesībām sniegt atzinumu par eksperta atzinumu, uzdot jautājumu ekspertam un pamatot savu argumentāciju/sniegt pierādījumus ar

⁷⁷ European commission for the efficiency of justice. *Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States*. 2014. Pieejams: <https://rm.coe.int/168074827a> [sk. 15.09.2023.]

privāta eksperta atzinumu vai galvenā tiesu eksperta atzinumu. Eksperta atzinums nav saistošs tiesai vai pusēm. Tiesa to vērtē brīvi. Tiesai ir jāpārbauda un jānosaka, vai eksperta atzinums ir objektīvi pārliecinošs. Tiesai ir jāizskata visi iebildumi, ko puses ir izteikušas pret eksperta atzinumu.⁷⁸ No minētajām pamatnostādnēm izriet, ka pusēm ir tiesības iesniegt atzinumu, ja tie nepiekrīt eksperta atzinuma secinātam. Pēc autores domām Latvijas tiesiskais regulējums šajā jautājumā neatbilst pamatnostādnēm, proti, kriminālprocesā iesaistītām pusēm ir tiesības, iesniegt procesa virzītājam, piemēram, Latvijas neatkarīgo ekspertu asociācijas sniegtos privātā kārtā atzinumus, bet ņemot vērā Augstākās tiesas judikatūru, tos jāvērtē kā dokumentu, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 135.panta nosacījumiem, nevis kā eksperta atzinumu. Tomēr, lietas iztiesāšanas stadijā pusēm ir tiesības izteikt visus iebildumus par eksperta atzinumu, kas arī atbilst Eiropas Savienības pamatnostādnēm. Eiropas Cilvēktiesu norāda, ka īstenojot šīs tiesības lietas iztiesāšanas stadijā, nopratinot ekspertu, aizstāvībai jābūt procesuālai iespējai aizstāvības īstenošanai un jautājumu uzdošanai pieaicināt privāti noteiktu ekspertu.⁷⁹

Eiropas Savienības dalībvalstīs poligrāfa ekspertīze, kā viena no izmeklēšanas darbībām kriminālprocesā nav izplatīta, par ko tika norādīts Devida Kantera un Ritas Žukauskienes pētījumā “Psiholoģija un likums”. Neskatoties uz to, ka tiesiskais regulējums lielākajā daļā dalībvalstīs neaizliedz poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu kā pierādījumu, tomēr lietas iztiesāšanas stadijā pārsvarā tiesa to nevērtē kā pierādījumu, kaut gan dažās valstīs tas ir vērtīgs instruments pirmstiesas izmeklēšanā.

Lai gan daudzu valstu tiesas poligrāfa testu rezultātus kā pierādījumus neatzīst, minētais aizliegums nav nostiprināts tiesiskajā regulējumā. Teorijā nostiprinātas atziņas, ka ja izpēti ar poligrāfu uzrauga pētniecības psihologi, testēšana var būt vērtīgs papildinājums policijas un tiesas zāles instrumentu kopumam.⁸⁰

Eiropas Savienības dalībvalstīm ir līdzīgs regulējums ekspertīzes un pierādīšanas jomā. Maģistra darba ietvaros netika pētīts visu Eiropas Savienības dalībvalstu tiesiskais regulējums, jo tas nav pētījuma mērķis. Lai salīdzinātu dalībvalstu tiesisko regulējumu ar Latvijas tiesisko regulējumu tika apskatītas Skandināvijas valstīs, kaimiņvalstī – Lietuvā, kā arī Nīderlandē un Slovēnijā esošās tiesību normas pētāmā temata jomā.

⁷⁸ European commission for the efficiency of justice. European judicial systems. Efficiency and quality of justice". Studies Nr.20. 2014. Pieejams: <https://books.google.lv/> [sk. 16.09.2023.].

⁷⁹ Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums//Aut.kol. Red.J.Kārklīšs, J.Lazdiņš, K.Balodi, S.Osipova u.c. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 432 lpp.

⁸⁰ Canter, D., Žukauskienė, R. Psychology and Law: Bridging the Gap. Abingdon: Routledge, 2009, 262 pp.

Slovākijas Kriminālprocesa kodekss nosaka, ka eksperts, veicot ekspertīzi, pierādījumus nevērtē un tiesību jomās jautājumus nerisina. Kriminālprocesā var izmantot kā pierādījumu visu, kas var palīdzēt atklāt lietu un kas iegūts normatīvos aktos noteiktajā kārtībā. Šis nosacījums attiecas arī uz eksperta atzinumiem.⁸¹ Kā redzams, Slovākijā, tāpat kā Latvijā eksperta atzinumam nav piešķirta augstākā ticamības pakāpe par citiem pierādījumiem. Turklāt, Slovākijā eksperts, tapāt kā Latvijā, nav uzskatāms pierādīšanas subjektu. Kas attiecas tieši uz poligrāfa ekspertīzēm, Slovākijas tiesību sistēmā poligrāfa ekspertīzes atzinums pašlaik netiek uzskatīts par pierādījumu, tomēr, tas nav reglamentēts tiesību aktos. Izmantot vai neizmantot eksperta atzinumu kā pierādījumu ir atkarīgs no prokurora individuālā vērtējuma pirmstiesas vai tiesas procesā.⁸²

Somijā pierādījuma vērtēšana ir atstāta tiesas ziņā, šis nosacījums attiecas arī uz eksperta atzinumiem.⁸³ Kas attiecas uz poligrāfa ekspertīzēm, Somijā tas kalpo kā palīglīdzeklis izmeklēšanas versiju apstiprināšanai un uzskatāms par pierādījumu tiesā. Kas attiecas uz citām Skandināvijas valstīm - Norvēģiju un Zviedriju, šeit poligrāfa izmantošana kriminālprocesā nav izplatīta. Norvēģijā, tāpat kā Somijā, tiesa izlemj jautājumu vai eksperta atzinums var būt par pierādījumu konkrētajā lietā. Norvēģijā Augstākā tiesa secināja, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumu nevar izmantot kā pierādījumu tiesas procesā, jo tas pārkāpj subjekta tiesības un ir pielīdzināms piespiedu līdzeklim. Zviedrijā tiesa nolēma piešķirt ļoti mazu nozīmi poligrāfa ekspertīzes pierādījumiem.⁸⁴

Nīderlandē poligrāfa eksperta atzinums netiek izmantots ne kā pierādījums tiesā, ne pirmstiesas izmeklēšanā, arī valdība noraidīja poligrāfa testēšanas ieviešanu, galvenokārt tāpēc, ka tas pārkāpj personu tiesības neliecināt. Nīderlandes Augstākā tiesa arī noraidīja poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu pierādīšanā, secinot, ka “ir plaši zināms, ka poligrāfa ekspertīzes izmantošana kriminālizmeklēšanā ir apstrīdēta tās neuzticamības dēļ.”⁸⁵ Šādai pozīcijai autore nepiekrīt, jo pirmkārt, poligrāfa ekspertīze nevar pārkāpt personu

⁸¹ Code of Criminal Procedure (Slovākijas kriminālprocesa kodekss): SL likums. Pieejams: https://www.imolin.org/doc/amlid/Slovakia_Code_Criminal_Procedure.pdf. [sk. 16.09.2023.].

⁸² Kormoš, M. *Polygraph examinations in the Department of Special Psychology of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic – Retrospective View..* European Polygraph. 2017, Vol.11, N 3 (41), p.121-127.

⁸³ The Law Society of England and Wales. *Safeguarding the use of expert evidence in the European Union. Final Project Report.* 2006. Pieejams: <https://www.ecba.org/extdocserv/projects/expertwit/SafeguardingExpertEvidenceEUProjectRep2009.pdf> [sk. 15.09.2023.].

⁸⁴ Canter, D., Žukauskienė, R. *Psychology and Law: Bridging the Gap.* Abingdon: Routledge, 2009, 262 pp.

⁸⁵ The Law Society of England and Wales. *Safeguarding the use of expert evidence in the European Union. Final Project Report.* 2006. Pieejams: <https://www.ecba.org/extdocserv/projects/expertwit/SafeguardingExpertEvidenceEUProjectRep2009.pdf> [sk. 15.09.2023.].

tiesības neliecināt, jo tiek veikta vienīgi ar personas brīvprātīgu piekrišanu, otrkārt, poligrāfa ekspertīzes jomā tika veikti pētījumi, kas apstiprinājusi, ka poligrāfa izpētes rezultātiem ir pietiekami augsts koeficients, lai tos varētu izmantot pierādīšanā. Šie pētījumi tiks apskatīti maģistra darba trešajā nodaļā.

Lietuvā ir speciālais likums par poligrāfa izmantošanu, kurš nosaka, ka poligrāfa pārbaudes mērķis ir pārbaudīt personu sniegtās informācijas patiesumu un to var veikt, tajā skaitā izmeklējot noziedzīgas darbības un novēršot tās vai izmeklējot citus nodarījumus.⁸⁶ Tiesiskais regulējums šeit nosaka, ka poligrāfa ekspertīzes pirmstiesas izmeklēšanā var izmantot tikai noziegumu izmeklēšanā pret Lietuvas Republikas neatkarību, teritoriālo integritāti un konstitucionālo kārtību. Lietuvā, tāpat kā Latvijā jautājumu par poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanu kā pierādījumu konkrētajā lietā vērtē procesa virzītājs. Tomēr šeit, biežāk tiesas, īpaši apelācijas instances tiesas, vērtē šo pierādījumu kritiski (tikai 35% gadījumu apelācijas instances tiesas atzīst, ka poligrāfa ekspertīzes atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā), galvenokārt, argumentējot ar to, ka tiesiskais regulējums šādu lietu kategorijās neatļauj veikt šādas ekspertīzes, sakarā ar ko tās rezultāti ir nelikumīgi un nav atzīstami par pierādījumiem un uz tiem nevar paļauties utt. Lietuvā poligrāfa ekspertīzes atzinumu neuzskata par pierādījumu juridisku iemeslu dēļ, nevis izpētes rezultātu ticamības dēļ.⁸⁷ L.Kraujaļa ieskatā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanas iespējas pierādīšanā pie esošā tiesiskā regulējuma ir vājas.⁸⁸ Tomēr eksperts uzskata, ka poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt pierādījums kriminālprocesā. Lietuvas eksperta ieskatā, poligrāfa ekspertīze nevar apdraudēt cilvēktiesības, ja tiek ievērots nosacījums, ka šāda ekspertīze veicama ar subjekta rakstisku piekrišanu.⁸⁹ Šāds uzskats atbilst Latvijas tiesu eksperta U.Miķelsona viedoklim.

Lietuvas poligrāfa eksperts Laimutis Kraujalis un profesors Hendriks Maļevskis (Hendryk Malevski) savā pētījumā norāda (tāpat kā U.Miķeslons uzskata), ka kvalitatīva un objektīva poligrāfa ekspertīze nav iespējama bez atbilstošās poligrāfa speciālista kvalifikācijas un pareizi izvēlētas un kompetenti izmantotas izmeklējumu diagrammu novērtēšanas

⁸⁶ Republic of Lithuania Law on the use of the polygraph (Lietuvas Republikas likums par poligrāfa izmantošanu): LT likums. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=-fxdp8xab&documentId=38950331ad0d11e8aa33fe8f0fea665f&category=TAD>. [sk.10.10.2023]

⁸⁷ Kraujalis L., Malewski H., *Psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafą Lietuvoje šiuolaikinės aktualijos (atlikimo sąlygos, metodikos ir tyrimų apžvalga)*// *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice : recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius : Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija, Mykolo Romerio Universitetas, 2022, p. 105-113.

⁸⁸ Turpat

⁸⁹ Intervija – Kraujalis L. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 14.11.2023

metodikas. Poligrāfa speciālistam/ekspertam jāatbilst vispārējām un īpašām kvalifikācijas prasībām. L.Kraujalis un H.Maļevskis pie vispārējām kvalifikācijas prasībām pieskaita pamatzglītību, profesionālo un dzīves pieredzi, personiskās īpašības. Pētnieki norāda, ka profesionālā pieredze ir svarīga, tomēr, kā vienu no svarīgākajiem faktoriem nosauc poligrāfa speciālista personiskās īpašības, piemēram, taisnīgums, godīgums, godprātība, nevainojama reputācija un objektivitāte, poligrāfa speciālistam nepieciešama beznosacījuma atdeve darbam, principālitate, centība, elastība, ātra reakcija, vēlme pastāvīgi pilnveidoties. Lietuvā ikvienam, kurš vēlas kļūt par poligrāfa ekspertu, ir jāapgūst specializētie poligrāfa speciālista apmācības kursi. 2015.gadā Lietuvā tika pieņemti noteikumi, ka poligrāfa speciālista apmācība jāveic izglītības iestādēs, kas sagatavo ES vai NATO akreditētus poligrāfa speciālistus vismaz 400 stundu garumā. Pēc mācību iestādes absolvēšanas poligrāfa speciālisti iegūst tiesības veikt poligrāfa ekspertīzes.⁹⁰ Kā redzams, Lietuvā ir tiesiski reglamentētie nosacījumi par prasībām speciālistiem, kuri var veikt šādas ekspertīzes. Pēc autore domām, šāda prasība piešķir izpētes rezultātiem papildu ticamību, proti, ka izpēti veic apmācīti kvalificēti eksperti. Latvijā šāda tiesiska regulējuma nav, ko autore uzskata par trūkumu, kas vairakkārt uzsvērts šajā darbā. Turklāt, Tiesu ekspertu likumā, kurā izvirzītās prasības tiesu eksperta kandidātam, pieļauj, ka speciālajos likumos noteiktām specialitātēm, ņemot vērā to specifiku, var tikt paredzētas stingrākas prasības, piemēram, attiecībā uz izglītību, nekā vispārējās specialitātes tiesu ekspertu attiecināmās prasības.⁹¹

Tiesu eksperts U.Miķelsons, kā vienu no iemesliem daudzu valstu aukstai attieksmei poligrāfa ekspertīzēm min šo valstu vēsturisko praksi. Igaunijā, kur arī viņš izgāja apmācību šajā jomā, iepriekš sistemātiski veiktas poligrāfa ekspertīzes, tajā skaitā kriminālprocesos, līdz brīdim, kad Augstākā tiesa pieņēma lēmumu, secinot, ka poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu nevar izmantot kā pierādījumu, jo uzskatīja, ka uz eksperta secinājumiem nevarēja paļauties. Austrijā un Vācijā poligrāfa ekspertīzes neveic, jo līdzīgas ekspertīzes veica Vācijā Hitlera režīma laikā.⁹²

Atšķirībā no augstāk minētām Eiropas Savienības dalībvalstīm, Latvijā konstatēta tiesu prakse, gan kad tiesa atzīst poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu par pierādījumu konkrētajā

⁹⁰ Kraujalis L., Malewski H., *Psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafą Lietuvoje šiuolaikinės aktualijos (atlikimo sąlygos, metodikos ir tyrimų apžvalga)// Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice : recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius : Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija, Mykolo Romerio Universitetas, 2022, p. 105-113.

⁹¹ Likumprojekta „Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 26.11.2014. Pieejams:<https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/70B2D555D6C59164C2257D9C003F3273?OpenDocument> [sk.11.12.2023.]

⁹² Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

kriminālprocesā, tomēr bijuši arī gadījumi, kad poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu uzskata par nepieļaujošo un/vai neticamo pierādījumu, jo tika pārkāpta procesuāla kārtība un eksperts nebija pienācīgi motivējis savus secinājumus, pirms izpētes nav izvērtējis subjekta veselības stāvokli, izpētē izmantoja neregistrētas metodes, minētie gadījumi sīkāk tiks apskatīti maģistra darba trešajā nodaļā. Analizējot ES atsevišķo dalībvalstu tiesisko regulējumu, autore konstatēja, ka uz poligrāfa ekspertīzi attiecās tie paši normatīvie akti, kas regulē ekspertīzi kriminālprocesā, un tāpat kā Latvijā, tie nosaka, ka eksperta atzinums ir viens no pierādījumu veidiem kriminālprocesā, kuram nav augstāka spēka par citiem pierādījumiem. Normatīvo aktu, kas regulētu tieši poligrāfa ekspertīzi, vairumā dalībvalstīs nav. Lietuvā ir speciālais likums par poligrāfa izmantošanu, tomēr, tas ļoti attālināti pieskarās kriminālprocesam, proti, tikai nosaka, ka to var pielietot izmeklējot noziegumus, tomēr tur nekas nav teikts par poligrāfa ekspertīzes atzinuma pierādījuma nozīmi. Poligrāfa ekspertīzes jomā Eiropas Savienības dalībvalstīs nav kopējas nostājas par šādas izpētes rezultātu ticamību un izmantošanu kriminālprocesā kā pierādījumu.

U.Miķelsona ieskatā poligrāfa ekspertīzes jomā Latvija atšķiras no citām pasaules valstīm, jo šeit šāda izpēte veikta kā procesuāla ekspertīze, bet citās valstīs tas ir poligrāfa neprocesuālā pārbaude. Latvijā poligrāfa ekspertam ir tiesības un pienākumi, kas nostiprināti Kriminālprocesa likumā, kā arī noteikta kriminālatbildība par nepatiesa atzinuma sniegšanu, ir Tiesu ekspertu padomē apstiprinātas izpētes metodes, izsniegts tiesu eksperta sertifikāts. Citās valstīs poligrāfa pārbaudi veic “entuziasti”, kuriem ir/nav pieredze, nav paredzēta kriminālatbildība par nepatiesa atzinuma sniegšanu un nav eksperta statusa. Tātad, viņi sniedz atzinumu, kas nav eksperta atzinums, bet vienkārši dokuments. U.Miķelsona ieskatā šādu dokumentu viegli noraidīt, ignorēt un neņemt vērā. Latvijā viņš kā tiesu eksperts sniedz eksperta atzinumu, kuru ignorēt nedrīkst, tas ir jāpievieno lietai. Savukārt, tā vērtēšana atstāta procesa virzītāja ziņā.⁹³

ASV poligrāfa ekspertīzes atzinumi tiek izmantotas kriminālprocesos, tomēr, tāpat kā Latvijā, tam nav augstāka spēka par citiem pierādījumiem. Kaut gan atsevišķos štatos, piemēram, Teksasā, ir aizliegta poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošana pierādīšanā. ASV Augstākā tiesa savos lēmumos gan atzinusi, ka tas var būt par pierādījumu kriminālprocesā, gan noraidījusi to izmantošanu tiesas procesā. ASV poligrāfa ekspertīzes tiesiskais regulējums noteikts gan valsts, gan federālā līmenī, dažos štatos arī tiek pieņemti speciālie likumi par poligrāfa izmantošanu kriminālprocesā, daži no tiem tiks apskatīti zemāk.

⁹³ Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

Valsts un federālā līmenī poligrāfa ekspertīze tiek regulēta kā viens no ekspertīžu veidiem. Tomēr, precīzāk un plašāk poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanu kriminālprocesā kā pierādījums ir aprakstīta tiesu precedents.

Daudzus gadus tiesas noliedza poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu kā pierādījumu lietas iztiesāšanas stadijā, pamatojoties uz to, ka šie zinātniskie pierādījumi nav “vispārpieņemti”. 1923.gada lietā “Frye pret ASV” tika pieņemts pirmais lēmums, kurā tiesa norādījusi uz iespējamību poligrāfa izpētes rezultātus izmantot kā pierādījumu, ja ar šo ekspertīzi saistītā zinātne ir vispārpieņemta un atzīta zinātnieku aprindās. 1993. gadā lietā “Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals” Augstākā tiesa nostiprinātājā četrus nosacījumus poligrāfa izpētes rezultātu izmantošanai kā pierādījumus, kas minēti maģistra darba pirmajā nodaļā. Tieši pēc šīs lietas visā valstī sāka pārskatīt poligrāfa ekspertīzes rezultātu izmantošanas pierādīšanas aizliegumu.⁹⁴

Pirms Daubert lietas, lietā ASV pret Piccinonna, secināts, ka izpētes ar poligrāfu rezultāti ir pieņemami, ja puses pirms ekspertīzes vienojās par tās pieņemamību; vai ja izpētes ar poligrāfu rezultātus izmanto, lai noliegtu vai apstiprinātu liecinieka liecību. Tomēr, šajā gadījumā likumdevējs joprojām ir noteicis nosacījumus, lai šādas izpētes rezultāts nevarētu izmantot kā pierādījumu. Prokurors joprojām varēja apšaubīt izpētes rezultātu ticamību gan vispārīgi, gan konkrētajā lietā.⁹⁵

Nūmeksikā tika pieņemti visliberālākie noteikumi par poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanu kriminālprocesā, un tur tiesas parasti atzīst tos kā pierādījumus tāpat, kā citu ekspertīžu veidu pierādījumus.⁹⁶ Šajā štatā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu kā pierādījumu kriminālprocesā regulē noteikumi par pierādījumiem. Noteikumu 11-707. pants nosaka, ka poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu var pieņemt, ja: 1) ekspertīzi veica kvalificēts pārbaudītājs; 2) ekspertīze tika kvantitatīvi novērtēta tādā veidā, ko eksperti parasti atzīst to par uzticamu; 3) pirms ekspertīzes, tās veicējs tika informēts par subjekta biogrāfiju, veselību, izglītību un citu būtisku informāciju; 4) ekspertīzes laikā tika uzdoti vismaz divi attiecīgi jautājumi; 5) ekspertīzes gaita tika pilnībā ierakstīta audio vai video ierakstīšanas ierīcē. Pieņemot šādas izpētes rezultātus par pierādījumiem tiesa vērtē vai speciālists spēj pamatot savu atzinumu, vai viņa secinājumi balstīti uz saprātīgu varbūtību, nevis pieņēmumiem. Šādas izpētes rezultāti ir pietiekami ticami, ja eksperts ir kvalificēts un

⁹⁴ Udashen, G., The law of polygraph evidence. Dallas, Texas. 28-31.07.2003, Pieejams: https://www.udashenanton.com/wp-content/uploads/2017/06/The_Law_of_Polygraph_Evidence.pdf [sk.18.09.2023]

⁹⁵ Turpat

⁹⁶ Turpat

ekspertīze veikta saskaņā ar spēkā esošiem noteikumiem.⁹⁷ Pēc autores domām, minētais regulējums pilnīgi pietiekams, lai poligrāfa ekspertīzes atzinumu atzītu par pierādījumu kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā. Latvijā, kur vispār nav tiesiskā regulējuma poligrāfa ekspertīzei kā atsevišķam ekspertīzes veidam, šādas normas trūkst.

Vismaz četrpadsmit ASV štatos ievēro standartu (nosacījumus par poligrāfa izpētes rezultātu izmantošanai kā pierādījumus), kas noteikts Daubert lietā. Teksasā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums nav pierādījums kriminālprocesā, kas arī noteikts tiesiskajā regulējumā. Piemēram, lietā “Lī pret valsti” tiesa secināja, ka šādas izpētes rezultāti nav pieņemami, izslēgšanas iemesls ir pierādījumu neuzticamība un tendence būt nepamatoti pārliecinošiem. Kopumā šādu aizliegumu pamato ar izpētē esošiem kļūdu avotiem, tostarp eksaminētāja kompetence, zvērināto tendence piešķirt testam pārāk lielu vērtību utt.⁹⁸ ASV tiesiskajā regulējumā nav nostiprināta prasība, ka šādas ekspertīzes veic sertificēts eksperts, kurš tiek brīdināts par kriminālatbildību par apzināti nepatiesas atzinuma sniegšanu. Autores ieskatā šādas prasības neesamība tiesiskajā regulējumā ir viens no iemesliem kāpēc tiesā pauž neuzticību šādām izpētēm. No Teksasas judikatūras vēlreiz izriet, ka viens no pamatnosacījumiem ticama un pieļaujama atzinuma iegūšanai poligrāfa ekspertīzes laikā ir eksperta kvalifikācija un pieredze konkrētas specialitātes jomā. ASV pārsvarā ir zvērināto tiesas prāva, kur par personu vainīgumu lemj tiesa un žūrija, kuras locekļiem nav izvirzītas prasības par juridisko izglītību, tādējādi, viņi nereti nevar vērtēt pierādījumus ar sarežģītu saturu. Līdz ar ko žūrija var noteikt pierādījumam - ekspertīzes veidam, kurās secinājumos eksperts nosaka personas atbildību patiesīgumu, augstāko ticamības pakāpi par citiem pierādījumiem, kas ir pretruna ar ASV tiesisko regulējumu, kas nosaka, ka ekspertīzes atzinums tikai viens no pierādījumu veidiem.

Federālajās tiesās bija vairāki precedenti par poligrāfa ekspertīzi: Lietā ASV pret Posado tiesa norādīja, ka pēdējos gados viedoklis par “poligrāfa” pierādījumiem ir “nedaudz paplašinājies”: tiesneši var ņemt vērā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu, nosakot, vai pastāv iemesls apcietināšanas ordera izdošanai. Lietā Kinnear pret ASV tiesa noteica trīs nosacījumus poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izvērtēšanai: 1) Tiesa nosaka pierādījumu atbilstību un uzticamību saskaņā ar standartu, kas noteikts Daubert lietā; 2) Tiesa nosaka, vai pierādījumi palīdzēs fakti kopumam noteikt attiecīgo fakti; 3) Tiesai ir jāizlemj, vai pierādījumiem ir netaisnīgi kaitējoša ietekme, kas būtiski pārsniedz to pierādījuma spēku. Lietā

⁹⁷ New Mexico Rules of Evidence. (Ņūmeksikas tiesas noteikumi par pierādījumiem): ASV noteikumi. Pieejams: <https://casetext.com/rule/new-mexico-court-rules/new-mexico-rules-of-evidence>. [sk.22.09.2023]

⁹⁸ Turpat

ASV pret Santjago-Gonzalez šādas izpētes rezultāti tika izmantoti notiesāšanā. Lietā ASV pret Scarborough, tiesas secināja, ka poligrāfa ekspertīzes secinājumi parasti nav pieņemami, jo tiem nepiemīt uzticamība, tomēr noteica, ja iesaistītas puses tam piekrīt, šādi pierādījumi ir pieņemami pēc tiesas ieskatiem. Arī lietā ASV pret Smitu, tiesa noteica, ka jautājums par poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma pierādījuma nozīmi ir tiesas rīcības brīvībā. Lietā ASV pret Galbretu, tiesa pieņēma kā pierādījumu poligrāfa ekspertīzes atzinumu, tomēr, secināja, ka atzinuma ticamība ir atkarīga no augsti kvalificēta, pieredzējuša un prasmīga eksaminētāja pienācīgi veiktas izpētes.⁹⁹ Lietā ASV pret Gilliard poligrāfa pārbaudes rezultāti netika uzskatīti par ticamiem, kad tika noskaidrots, ka pārbaudītāja izmantojamai metodei nav pietiekamas salīdzinošās izvērtēšanas.¹⁰⁰ Lietā ASV pret Viljamsu secināts, ka izpētes rezultāti var maldināt žūriju.¹⁰¹ Kā redzams ir gan tiesas precedenti, kad kriminālprocesa iztiesāšanas stadijā poligrāfa ekspertīzes atzinumu atzīst par pierādījumiem, gan precedenti, kad šādas pierādījumus uzskata par nepieļaujamiem izmantošanai pierādīšanā.

Kriminālprocesos, kas uzsākti, par noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu militārā jomā, poligrāfa ekspertīzes atzinums kā pierādījums netiek atzīts. 2008.gadā lietā ASV pret Gardinja, tika noteikts aizliegums pieņemt kā pierādījumu šādas izpētes rezultātus un eksperta atzinumu. Šādas izpētes pierādījumi ir aizliegti, jo nav pietiekami pierādīta izpētes ar poligrāfu ticamība un to izmantošana tiesas procesā apdraud tiesu sistēmas integritāti. 2018. gadā lietā ASV pret Kohlbeck secināts, ka poligrāfa pārbaudes rezultātus, poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu vai jebkuru atsauci uz piedāvājumu neveikt vai veikt šo ekspertīzi, nepieņem par pierādījumu, saskaņā ar Militāro pierādījumu noteikumu 707.pantu. Minēta norma nosaka trīs poligrāfa pārbaudes kategorijas, kuras nevar tikt atzītas par pierādījumiem: 1) rezultāti; 2) eksperta atzinums; un 3) jebkura atsaucē uz piedāvājumu veikt, neveikt vai veikt poligrāfa pārbaudi. Visi šie aizliegumi ir saistīti ar galvenajām bažām par to, ka poligrāfa pārbaudes nav zinātniski uzticamas.¹⁰²

U.Miķelsons savā pētījumā norādīja, ka ASV poligrāfa ekspertīzes tiek veiktas kā speciālista pārbaude bez stingras procesuālās reglamentācijas, bet to rezultātā sagatavotais

⁹⁹ Udashen, G., The law of polygraph evidence. Dallas, Texas. 28-31.07.2003, Pieejams: https://www.udashenanton.com/wp-content/uploads/2017/06/The_Law_of_Polygraph_Evidence.pdf [sk.18.09.2023]

¹⁰⁰ Bush, John C., Warping the rules: how some courts misapply generic evidentiary rules to exclude polygraph evidence. *Vanderbilt law review*, 2006, Vol.59 (2) p.540-568

¹⁰¹ U.S. Department of Justice. Polygraphs—Introduction at Trial. 2020. Pieejams: <https://www.justice.gov/archives/jm/criminal-resource-manual-262-polygraphs-introduction-trial> [sk.20.09.2023.].

¹⁰² United States Court of Appeals for the Armed Forces. Polygraphs—Introduction at Trial. 2018. Pieejams: <https://www.armfor.uscourts.gov/digest/IIIC21.htm> [sk.20.09.2023.].

atzinums tiek pievienots lietas materiāliem, kurus iesniedz tiesai. Tiesa iztaujā poligrāfa ekspertu par veikto pārbaudi un tās rezultātiem un šo informāciju jau var izmantot pierādīšanā.¹⁰³ Tāpat, U.Miķelsons norādīja, ka ASV un citās valstīs ir ļoti nepareiza pieeja šādām izpētēm, jo eksperti paši izpēti neveic, viņi izmanto iespēju, ka automatizētiem poligrāfiem ir programmatūra. Šī programmatūra pati izmēra, sarēķina un izdrukā rezultātu – melo/nemelo ar precizitātes koeficientu procentos. U.Miķelsons pārliecināts, ka uz programmatūras rezultātiem paļauties nevar, tāpēc, ka tas tikai parāda stresa reakcijas. Stress pats par sevi nav melu pazīme. Ļoti bieži vardarbības upuriem ir stress, kad viņiem ir jāatbild par notikumiem. Tomēr, šajā gadījumā persona var nemelot, viņai vienkārši ir stress, emocionālas reakcijas. Ja programmatūra izdot rezultātu, tad tā nav izpēte, jo poligrāfa pārbaudītājs vienkārši uzlika sensorus un izdrukājis rezultātus.¹⁰⁴ Tas nozīmē, ka izpētes rezultātu objektivitāte lielā mērā ir atkarīga no eksperta prasmēm nolasīt un interpretēt rezultātus no poligrāfa iekārtas.

Autore secina, ka ASV nav vienota tiesiskā regulējuma par poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu kā pierādījumu kriminālprocesā. Kā bija minēts, ir bijuši tiesas precedenti, kad šādi poligrāfa izpētes rezultāti tika iekļauti pierādījumu kopumā, gan arī precedenti, kad poligrāfa ekspertīzes atzinums tika atzīts par nepieļaujamo pierādījumu. Federālā līmenī ASV nav pieņemti normatīvie akti, vismaz autore nav tos konstatējusi, kas regulētu poligrāfa ekspertīzi, kā atsevišķu ekspertīzes veidu un to pierādījumu spēku, uz to attiecināmi vispārējie nosacījumi par ekspertīzi kriminālprocesā. Dažos štatos, tādos kā Ņūmeksikā, ir pieņemtas tiesību normas, kas reglamentē poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošanu kriminālprocesā kā pierādījumu, dažos štatos ir pieņemtas tiesību normas, kas aizliedz šāda pierādījuma izmantošanu pierādīšanā.

¹⁰³ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹⁰⁴ Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

3. POLIGRĀFA EKSPERTĪZES EKSPERTA ATZINUMA TICAMĪBA UN PIEĻAUJAMĪBA

Maģistra darba trešajā nodaļā autore apskatīs poligrāfa ekspertīzes atzinumu pierādījumu ticamības un pieļaujamības kontekstā. Tiks apskatītas prasības, kas noteiktas Kriminālprocesa likumā, lai pierādījums, tajā skaitā poligrāfa eksperta atzinums, tiek atzīts par pieļaujamu un ticamu pierādījumu kriminālprocesā. Tiks izanalizēti pētījumi, kas veikti poligrāfa ekspertīzes precizitātes noteikšanai. Tiks apskatīti poligrāfa ekspertīzes kritiķu un atbalstītāju argumenti par šāda ekspertīzes veida izmantošanu pierādīšanā. Tiks analizēti tiesas spriedumi, Augstākās tiesas lēmumi, kuros tika vērtēta pierādījuma – poligrāfa ekspertīzes atzinuma pieļaujamība un ticamība.

3.1. Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma pieļaujamības un ticamības vērtēšana

Nosakot procesa taisnīgumu, tiesai ir jāpārbauda, ka pierādījumi pret personu, kura tiek saukta pie kriminālatbildības, tiek iegūti likumīgi. Tādu pierādījumu izmantošana, kas iegūti, tajā skaitā pārkāpjot Cilvēktiesību Konvencijas, Satversmes, Kriminālprocesa likuma un citu tiesību aktu normas, izraisa procesa taisnīguma riskus, pat ja šādu pierādījumu pieļaušana nebija izšķiroša apsūdzības pamatošanai. Latvijas Republikas Satversmes 92.panta otrais teikums nosaka, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu, savukārt, Kriminālprocesa likuma 19.panta pirmā daļā iekļauta norāde uz prezumpciju par personas nevainīgumu, proti, neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina netiek konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā.¹⁰⁵ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pants arī satur nevainīguma prezumpcijas normu, proti “Ikviens, kas tiek apsūdzēts kriminālnoziedzībā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu”.¹⁰⁶ Kriminālprocesa pamatprincipa – nevainīguma prezumpcija, ievērošana ir neatņemama katra kriminālprocesa sastāvdaļa, kas garantē kriminālprocesa mērķa sasniegšanu.¹⁰⁷ Tas nozīmē, ka viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem, ziņu par faktiem, tajā skaitā poligrāfa ekspertīzes atzinuma, izmantošanai

¹⁰⁵ Strada-Rozenberga, K. *Eksperta viedoklis (kopsavilkums) par Kriminālprocesa regulējuma pietiekamību un skaidrību attiecībā uz pierādīšanas standartu un pierādījumu pietiekamību*. E-grāmata. Rīga. 24.11.2020, 46 lpp.

¹⁰⁶ *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis Nr.143/144, 13.06.1997.

¹⁰⁷ Kulmanis O. Kriminālprocesa pamatprincipu pārkāpumu ietekme uz pierādījumu pieļaujamību//*Jurista Vārds*, Nr. 28 (1086), 16.07.2019., 28.-31.lpp.

pierādīšanā ir tiesību normu ievērošana, tajā skaitā ievērojot Satversmē un citos normatīvos aktos garantētas cilvēktiesības un pamattiesības, it īpaši tiesības uz taisnīgu tiesu.

Profesore Kristīne Strada-Rozenberga savā pētījumā definēja pierādījumu jēdzienu sekojoši: "Pierādījumi krimināllietā ir jebkuras likumā paredzētā kārtībā iegūtas un likumā noteiktā procesuālā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, ko procesa dalībnieki savas kompetences robežās izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanā". Kā pierādījumus procesa dalībnieki var izmantot tikai tādas ziņas par faktiem, kas ir ticamas, attiecināmas un pieļaujamas, kas ir nostiprinātas liecībās, ekspertu atzinumos, lietiskajos pierādījumos, procesuālo darbību protokolos un citos dokumentos.¹⁰⁸

Pēc tam tiek izvērtēta pieļaujamība kā pierādījuma procesuālās kvalitātes pazīme, tā faktiski attiecas uz pierādījumu procesuālo kvalitāti – vai pierādījumu ieguvē un procesuālajā nostiprināšanā ir ievērotas normatīvo aktu prasības.¹⁰⁹ Pierādījumu pieļaujamības vērtēšanā tiek pārbaudītas sekojošas ziņas: 1) vai tās iegūtas no likuma paredzētiem faktisko ziņu avotiem; 2) vai tās ieguvuši kompetenti subjekti; 3) vai tās iegūtas un procesuāli nostiprinātas likuma noteiktā veidā (tajā skaitā nav izmantoti neatļauti paņēmieni un veidi); 4) vai ievēroti citi likuma nosacījumi, kas izvirzīti kā obligāts priekšnosacījums ziņu procesuālai izmantošanai pierādījuma veidā. Ziņām, lai varētu izmantot pierādīšanā jābūt iegūtām no likumā paredzētā ziņu avota, eksperta atzinuma gadījumā – no eksperta.¹¹⁰ Tā pierādījuma, tajā skaitā poligrāfa ekspertīzes atzinuma, pieļaujamības galvenais priekšnosacījums ir ziņu iegūšanas subjekta (poligrāfa ekspertīzes gadījumā – eksperta) kompetence, kas jau vairākkārt uzsvērts šajā darbā. Lai eksperta atzinumu atzītu par pieļaujamo pierādījumu, ekspertam ir jābūt profesionalitātei, pieredzei, iemaņām konkrētas specialitātes jomā. Trūkstot vienai no šīm īpašībām, būtu apšaubāma viņa veiktās ekspertīzes pieļaujamība kā pierādījumam, un arī šāda atzinuma ticamība. Kas attiecas uz procesuālām tiesību normām, kuras jāievēro šāda pierādījuma iegūšanai, jāatzīmē, ka tiesiskais regulējums šajā jautājumā ir nepilnīgs. Likumdevējs noteicis, ka poligrāfa ekspertīzes laikā ir jāievēro tiesību normas, kas regulē visu ekspertīžu veidu veikšanas kārtību, kas noteikta Kriminālprocesa likumā, Tiesu eksperta likumā un citos normatīvos aktos. Tomēr ir jāatzīst, ka minētā ekspertīze ir specifiska, turklāt, tā netiek veikta ekspertīžu iestādē, tāpēc likumdevējam ir nepieciešams izvērtēt jautājumu par speciāla regulējuma (speciālais likums, vadlīnijas) pieņemšanu šajā jomā, piemēram, īstenojot Tiesu

¹⁰⁸ Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2002, 184 lpp.

¹⁰⁹ Turpat

¹¹⁰ *Kriminālprocesa likuma komentāri. A.daļa/* Zin.red. K.Strada-Rozenberga. Rīga: VSIA "Latvijas Vēstnesis", 2019, 1032 lpp.

ekspertu padomes funkcijas par metodisko norādījumu izstrādi un metožu pilnveidošanu.¹¹¹ Turklāt, viens no pierādījuma pieļaujamības priekšnosacījumiem ir ievērot citus likuma nosacījumus, kas izvirzīti kā obligāti ziņu procesuālai izmantošanai pierādījuma veidā. Poligrāfa ekspertīzes jomā tas ir brīvprātīgas piekrišanas saņemšanu no subjekta par šādas ekspertīzes veikšanu un psihiskā stāvokļa izvērtēšana, šādu prasību atzīst gan vienīgais Latvijā praktizējošais eksperts šajā jomā, gan tas tiek ievērots kriminālprocesā, kaut gan šāda nosacījuma ievērošana nav nostiprināta tiesiskā regulējumā. Attiecībā uz kritēriju – veselības stāvokļa izvērtēšanu, tiesu praksē autore konstatējusi piemēru, kad eksperts šo prasību nav ievērojis, proti, neizvērtēja, ka subjekta veselības stāvoklis, kas saistīts ar asinsriti, asinsspiedienu, elpošanu un neirotikām izpausmēm, var traucēt objektīvu secinājumu izdarīšanai (kriminālprocess Nr.11088075910). Tas, savukārt, novedis pie tā, ka tiesa atzina, ka eksperta atzinums nav ticams pierādījums. Tas atkārtoti norāda uz nepieciešamību speciālā regulējuma pieņemšanu šajā jomā.

Pierādījumu pieļaujamības aspekts ir saistīts gan uz ierobežojumu izmantot defektīvus un maldinošus pierādījumus, gan uz ticamu un attiecināmu pierādījumu izmantošanu. Pierādījumu pieļaujamība ietver sevī vērtējumu par ziņu par faktiem iegūšanas apstākļiem un par iegūto ziņu izmantošanas apstākļiem no taisnīga procesa perspektīvas apstākļiem.¹¹² Procesuālās kļūdas, kas pieļautas izmeklēšanā, visbiežāk nav labojamas un var atstāt izšķirošu ietekmi uz lietas virzību un rezultātu.¹¹³ Personu var atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā nevis balstoties uz pieņēmumiem un intuitīviem atzinumiem, bet gan to pierādot taisnīgā procesa gaitā. Apsūdzības uzturētājam ir pienākums uzradīt un pierādīt kā ticamus (ārpus saprātīgām šaubām). No pierādīšanas teorijas viedokļa šaubu izslēgšana par personas vainīgumu, ir iespējama tikai ar ticamiem pierādījumiem. Kriminālprocesa mērķis tiek sasniegts, tajā skaitā ar pierādīšanas starpniecību.¹¹⁴

Kriminālprocesā iztiesāšanas stadijā pierādījumu pārbaudē tiek vērtēts vai pierādījumi ir pieļaujami un izmantojami tiesas galīga nolēmuma pamatošanai. Šī iemesla dēļ pierādījumu pieļaujamība ieņem svarīgu lomu kriminālprocesā un tā mērķa sasniegšanā. Taisnīgs

¹¹¹ Tiesu ekspertu padomes nolikums: MK noteikumi Nr.582. Latvijas Vēstnesis Nr. 169, 01.09.2016.

¹¹² Kulmanis, O. *Pierādījumu pieļaujamības tiesiskie un praktiskie aspekti : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai sociālo zinātņu nozarē, apakšnozare: krimināltiesības*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2023, 77. lpp.

¹¹³ *Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi*. Latvijas Universitātes 76. zinātniskās konferences rakstu krājums // Aut.kol. Red. K.Strada-Rozenberga, A.Rodiņa, K.Balodis u c., Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018. 420 lpp.

¹¹⁴ Kulmanis, O. *Pierādījumu pieļaujamības tiesiskie un praktiskie aspekti : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai sociālo zinātņu nozarē, apakšnozare: krimināltiesības*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2023, 77. lpp.

noregulējums kā procesa kvalitātes kritērijs, kas atbilsts tiesiskuma principam un kriminālprocesa pamatprincipiem, ietver sevī pienākumu kriminālprocesā iesaistītām personām garantēt adekvātas iespējas īstenot savas procesuālas tiesības praktiskā un efektīvā veidā. Pierādījumu pieļaujamība un pierādījumu pārbaude ir taisnīga tiesas procesa veidojošie elementi: pieļaujamība nosaka pierādījumu iegūšanas un nostiprināšanas kārtību, bet pierādījumu pārbaude ir tiesas izmeklēšanas daļa, kurā tiek vērtētā pierādījumu pieļaujamība un iespēja tos izmantot.¹¹⁵ Turklāt, tiesai spriedumā ne tikai jānorāda pierādījumi, kas apstiprina apsūdzētā vainīgumu, bet arī to vērtējums saistībā ar apsūdzēto, viņu aizstāvju izteiktajiem argumentiem par šiem pierādījumiem. Ja spriedumā šāds izvērtējums netiek norādīts, ir pamats izdarīt secinājumu, ka šāds vērtējums netika veikts, sakarā ar ko nolēmumu nevar atzīt par tiesisku un pamatotu.¹¹⁶

Latvijas tiesiskais regulējums nosaka, ka vērtējot pierādījumu pieļaujamību vispirms tiek noteikts vai nav pieļauts procesuālās formas aspekts, kas pilnība liedz izmantot attiecīgo pierādījumu, proti, vai pierādījums atzīstams par absolūti nepieļaujamu. Pēc tām tiek vērtēts vai pierādījums ir atzīstams par ierobežotu pieļaujamu¹¹⁷ To vai pierādījums ir absolūti nepieļaujams vai ierobežoti pieļaujams lemjams, izvērtējot procesuālā pārkāpuma smagumu un raksturu. Izvērtējot, cik būtisks ir procesuālais pārkāpums, svarīgāks nevis procesuālā pārkāpuma ietekme uz pierādījuma ticamību, bet gan apstākļi vai procesuāli defektīvo pierādījumu izmantošana ir samērīga ar personas pamattiesībām nodarīto kaitējumu.¹¹⁸

Kriminālprocesa likums nosaka pierādījumu absolūtās nepieļaujamības gadījumus, proti, neatļautu metožu pielietošana (izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus), neatbilstošais ziņu ieguves subjekts, Kriminālprocesa likumā īpaši norādītu pārkāpumu izdarīšanu vai kriminālprocesa pamatprincipu pārkāpumu.¹¹⁹

Analizējot pierādījumu absolūtās nepieļaujamības kritēriju par neatļautu metožu pielietošanu, jāatzīme, ka Latvijas Republikas pamatlikuma - Satversmes 95.pants aizliedz pret

¹¹⁵ Kulmanis, O. *Pierādījumu pieļaujamības tiesiskie un praktiskie aspekti : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai sociālo zinātņu nozarē, apakšnozare: krimināltiesības*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2023, 77. lpp.

¹¹⁶ Magone, N., Ašitoka, L. Pierādījumi un to izvērtējums (izvērtējuma trūkums) apelācijas instances tiesas nolēmumos// *Jurista Vārds* Nr. 1 (1059), 08.01.2019., , 12.-16.lpp.

¹¹⁷ Kulmanis, O. *Pierādījumu pieļaujamības tiesiskie un praktiskie aspekti : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai sociālo zinātņu nozarē, apakšnozare: krimināltiesības*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2023, 77. lpp.

¹¹⁸ Gurevičs D. Procesuālo pārkāpumu ietekme uz pierādījumu pieļaujamību kriminālprocesā: pamattiesību perspektīva // *Jurista Vārds*, Nr. 13 (1227), 29.03.2022. 22.-26.lpp.

¹¹⁹ Strada-Rozenberga, K. *Eksperta viedoklis (kopsavilkums) par Kriminālprocesa regulējuma pietiekamību un skaidrību attiecībā uz pierādīšanas standartu un pierādījumu pietiekamību*. E-grāmata. Rīga : 24.11.2020, 46.lpp.

cilvēku pielietot spīdzināšanu un citādi cietsirdīgi vai cieņu pazemojoši pret viņu izturēties.¹²⁰ Turklāt, Eiropas pamattiesību hartas 4.pants nosaka, ka nevienam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai, necilvēcīgai vai pazemojošai attieksmei vai sodiem.¹²¹

Kriminālprocesa likuma 139.panta trešā daļā nosaka, ka pret personu, kura piedalās izmeklēšanas darbībā, aizliegts pielietot vardarbību, draudus, melus, kā arī citas pretlikumīgas un morāles normām neatbilstošas darbības vai tādas darbības, kas apdraud personas dzīvību vai veselību vai aizskar personas cieņu. Nav pieļaujama personas, kas piedalās izmeklēšanas darbībā, brīvās gribas ietekmēšana, ar mērķi, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, un kurai ir tiesības klusēt, pretēji savai gribai ir spiesta runāt. Ir iespējamas tādas situācijas, kad procesuālās darbības veicējs, piedraud ar vardarbību vai lieto to, lai panāktu, ka persona ar šādu procesuālo statusu, sniedz nepieciešamas ziņas par faktiem. Šāds pārkāpums uzskatāms par tādu, kas izraisa pierādījumu absolūtu nepieļaujamību un rada šaubas par procesa taisnīgu norisi. Attiecībā uz ziņas par faktiem, kas kriminālprocesa iegūtas vardarbīgi, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka tādu pierādījumu izmantošana vienmēr radīs nopietnas šaubas par procesa taisnīgumu pat tad, ja šādu pierādījumu pieļaujamība nav izšķiroša apsūdzības pamatošanā.¹²² Kaut gan praksē šādu gadījumu nebija, teorētiski var iztēloties tādu situāciju, kad procesa virzītājs, piedraudot personai ar vardarbības pielietošanu, vai to pielietojot, panāk lai persona piekrīt poligrāfa ekspertīzei. Šādā gadījumā šādas ekspertīzes atzinums, neatkarīgi no tajā izdarītajiem secinājumiem, tiks izskatīts par absolūti nepieļaujamu pierādījumu, kas veido netaisnīgu procesu.

Kriminālprocesa likuma 130.panta otrās daļas 2.punkts aizliedz pierādīšanā izmantot “ziņas par faktiem, kuras iegūtas procesuālajā darbībā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar šo likumu nebija tiesību to veikt”. Attiecībā uz poligrāfa ekspertīzi, var iztēloties šādu situāciju, kad pieaicinātais eksperts, kurš nav tiesu eksperts, veic šādu ekspertīzi, kaut gan viņam nav ne kvalifikācijas, ne pieredzes šajā jomā. Šādā gadījumā šādas ekspertīzes atzinums tiks izskatīts par absolūti nepieļaujamu pierādījumu, jo šādas izpētes rezultāti nav ticami.

Augstākā tiesa judikatūra nosaka, ka kriminālprocesā iesaistītas personas sniegtās liecības ir uzskatāmas par nepieļaujamu pierādījumu, kad pastāv interešu konflikts. Izmeklēšanas darbība interešu konflikta situācijā vērtējama kā būtisks procesuāls formas defekts, atzīstama par absolūti nepieļaujamu un izslēdzama no pierādījumu kopuma. Interešu

¹²⁰ *Latvijas Republikas Satversme*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.

¹²¹ Eiropas pamattiesību harta: starptautisks dokuments. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, LV C 202/389, 07.06.2016.

¹²² Gurevičs D. Procesuālo pārkāpumu ietekme uz pierādījumu pieļaujamību kriminālprocesā: pamattiesību perspektīva // *Jurista Vārds*, Nr. 13 (1227), 29.03.2022. 22.-26.lpp.

konflikta situācijā iegūtie pierādījumi ir pieļaujami tikai tad, ja apsūdzības uzturētājs spēj pierādīt, ka interešu konflikts nav ietekmējis kriminālprocesa objektīvu norisi. Interešu konflikts var neietekmēt kriminālprocesa objektīvu norisi, tikai tad, ja persona nav zinājusi par interešu konflikta esamību, visos citos gadījumos ir nav iespējams pierādīt, ka nav ietekmēta objektīva procesa norise.¹²³ Poligrāfa ekspertīzes jomā interešu konflikts varētu rasties Kriminālprocesa likuma 51.pantā paredzētajos gadījumos, proti, ja ekspertam būtu: “radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei, svainībā līdz otrajai pakāpei vai sastāvētu laulībā ar personu, kura īsteno aizstāvību, vai ar cietušo vai viņa pārstāvi, pats, tā laulātā, bērni vai vecāki saņem ienākumus no personas, kura īsteno aizstāvību, vai no cietušā vai viņa pārstāvja, būtu saistīta ar kopīgu saimniecību ar personu, kura īsteno aizstāvību, vai ar cietušo vai viņa pārstāvi, atrastos nepārprotamā personiskā konfliktā ar personu, kura īsteno aizstāvību, vai ar cietušo vai viņa pārstāvi, šajā procesā ir liecinieks, cietušais vai viņa pārstāvis vai persona, kura īsteno aizstāvību vai ir veikusi aizstāvību vai cietušā pārstāvību”.

Kriminālprocesa likuma 130.panta otrās daļas 3.punkts nosaka, ka par nepieļaujamiem pierādījumiem nevar būt ziņas par faktiem, kas iegūti, pieļaujot Kriminālprocesa likumā īpaši norādītos pārkāpumus, kas liedz konkrētā pierādījuma izmantošanu. Augstāka tiesa secināja, ka Kriminālprocesa likumā jābūt tiešai norādei, ka konkrētais procesuālais pārkāpums izraisa pierādījumu nepieļaujamību un liedz konkrētā pierādījuma izmantošanu pierādīšanā, piemēram, ja saņemts izmeklēšanas tiesneša lēmums par kratīšanas veikšanu neatliekamības kārtībā bija nepamatots un/vai kratīšana veikta prettiesiski. Judikatūra aizliedz Kriminālprocesa likuma 130.panta otrās daļas 3.punktā noteiktās normas saturu aizpildīt ar jebkādu procesuālo pārkāpumu.¹²⁴ Izmeklēšanas darbības – ekspertīzes jomā autore šādus Kriminālprocesa likumā īpaši norādītos pārkāpumus nav konstatējusi.

Attiecība uz kriminālprocesa pamatprincipu pārkāpumiem kā kritērijiem ziņu par faktiem atzīšanai par nepieļaujošiem pierādījumiem, poligrāfa ekspertīzes jomā varētu būt pārkāpti sekojoši principi: 1) kriminālprocesa lietojama valodā – ja personai un/vai ekspertam netiek nodrošināts tulks uz ekspertīzes laiku, ja viņš/i neprot valsts valodu; 2) tiesības uz objektīvu kriminālprocesa norisi – ja eksperts nav atteicies no ekspertīzes veikšanas, ja viņš personiski bija ieinteresēts rezultātā.

¹²³ Gurevičs D. Procesuālo pārkāpumu ietekme uz pierādījumu pieļaujamību kriminālprocesā: pamattiesību perspektīva // *Jurista Vārds*, Nr. 13 (1227), 29.03.2022. 22.-26.lpp.

¹²⁴ LR Senāta Krimināllietu departamenta 2020.gada 8.oktobra lēmums lietā Nr. 11210084017, SKK-95/2020. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminalprocesa-likums/9nodala-pieradisana-un-pieradijumi-123-137pants> [sk. 01.12.2023.].

Autore uzskata, ka poligrāfa ekspertīzes laikā netiek ievērots kriminālprocesa pamatprincips – tiesības uz aizstāvību, jo saistībā ar poligrāfa ekspertīzes vadlīnijām, kuras izstrādājis tiesu eksperts Uldis Miķelsons un kurām nav juridiskā spēkā, ekspertīzes gaitā nedrīkst būt jebkādi traucējoši pārbaudāmā uzmanību novērsoši apstākļi, līdz ar ko izslēgta advokāta klātbūtne tieši tajā telpā, kur notiek poligrāfa pārbaude. Kas attiecās uz aizstāvja tiesībām piedalīties poligrāfa ekspertīzes laikā kopā ar savu aizstāvamo, jānorāda, ka šis jautājums nav pienācīgi noregulēts tiesību normās. Šīs aizstāvja tiesības ir noteiktas Kriminālprocesa likuma 86.panta 1.daļas 2.punktā, proti, advokātam ir tiesības piedalīties izmeklēšanas darbībās kopā ar savu aizstāvamo. Tomēr, šis nosacījums ne Kriminālprocesa likumā, ne citos normatīvos aktos nav regulēts.¹²⁵

Satversmes tiesa judikatūra nosaka, ka par būtiskiem procesuāliem pārkāpumiem ir atzīstami tādi pārkāpumi, kas rada šaubas par pieņemtā lēmuma juridisko spēku, proti, ja procesuālā kārtība tiktu ievērota, tad būtu savādāks gala nolēmums. Nosakot, cik būtisks ir konkrēts procesuālais pārkāpums, vispirms ir jāizvērtē nevis no procesuālā pārkāpuma ietekmes uz iegūto ziņu par faktu ticamību, bet gan to, vai procesuāli defektīvo pierādījumu izmantošana ir samērīga ar personas pamattiesībām nodarīto kaitējumu.¹²⁶

Par ierobežoti pieļaujamiem atzīstami pierādījumi, ja: pārkāpumi nav tik būtiski, lai izsauktu absolūto nepieļaujamību, ja pārkāpumi ir nebūtiski, pārkāpumi var tikt novērsti, ja pārkāpumi nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu, ja pierādījuma ticamību apstiprina pārējās procesā iegūtās ziņas. Tomēr, pierādījumu pieļaujamības atzīšana vai neatzīšana lielā mērā ir atkarīga no tiesību piemērotāja uzskata un tieši, pierādījumu pieļaujamības aspekts ir viens no visvairāk ar pierādīšanu saistītiem jautājumiem, kas lemti kasācijas kārtībā.¹²⁷ Secināms, ka likumdevējs pierādījumu ierobežotas pieļaujamības kritēriju noteikšanu un vērtēšanu atstājis procesa virzītāja ziņā, jo, kā redzams no analizētās tiesību normas satura, pierādījuma ierobežotas pieļaujamības noteikumi ir ļoti vispārīgi, proti, Kriminālprocesa likuma 130.panta trešā daļa nosaka, ka ierobežoti pieļaujamus pierādījumus var tikt izmantot pierādīšanā tikai, ja pieļautie procesuālie pārkāpumi ir nebūtiski vai var tikt novērsti, tie nevarēja ietekmēt iegūto ziņu patiesumu vai ja to ticamību apstiprina pārējās procesā iegūtās ziņas. Kriminālprocesa likums nenosaka nebūtisko procesuālo pārkāpumu definīciju.

¹²⁵ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹²⁶ Kulmanis O. Pierādījumu pieļaujamības teorētiskie un praktiskie aspekti // *Jurista Vārds* Nr. 22 (1080), 04.06.2019., 8.-18.lpp.

¹²⁷ Strada-Rozenberga, K. *Eksperta viedoklis (kopsavilkums) par Kriminālprocesa regulējuma pietiekamību un skaidrību attiecībā uz pierādīšanas standartu un pierādījumu pietiekamību*. E-grāmata. Rīga : 24.11.2020, 46.lpp.

Satversmes tiesa noteica nebūtisko procesuālo pārkāpumu definīciju, proti, ka par būtiskiem procesuāliem pārkāpumiem ir atzīstami tādi pārkāpumi, kas rada šaubas par pieņemtā lēmuma juridisko spēku, proti, ja procesuālā kārtība tiktu ievērota, tad būtu savādāks gala nolēmums. Nosakot, cik būtisks ir konkrēts procesuālais pārkāpums, vispirms ir jāizvērtē nevis no procesuālā pārkāpuma ietekmes uz iegūto ziņu par faktu ticamību, bet gan to, vai procesuāli defektīvo pierādījumu izmantošana ir samērīga ar personas pamattiesībām nodarīto kaitējumu.¹²⁸ Tātad, nebūtiskie procesuālie pārkāpumi ir tādi pārkāpumi, kas neietekmē galīgo nolēmumu, un ir samērīgi ar nodarīto kaitējumu personas pamattiesībām.

Tālāk autore apskatīs poligrāfa ekspertīzes atzinumu pierādījuma pieļaujamības kontekstā, apskatot tās pozitīvās un negatīvās puses.

ASV tiesas un likumdevēji daudzus gadus cīnījās ar jautājumiem, kas saistīti ar poligrāfa izmantošanu kriminālprocesā, tajā skaitā, vai poligrāfijas ekspertīzes rezultāti ir pieņemami kā pierādījumi tiesā, pie kādiem nosacījumiem, vai ekspertiem poligrāfa ekspertīzes jomā ir nepieciešama licence. Piemēram, jau šajā darbā minētajā lietā ASV pret Piccinonna tiesa secināja, ka vairs nav pareizi kategoriski apgalvot, ka izpēte ar poligrāfu nav vispārpieņemta un poligrāfa ekspertīzes pierādījumi būtu pieņemami divos gadījumos: ja abas puses pirms pārbaudes noteic tās pieņemamību; lai noliegtu vai apstiprinātu tāda liecinieka liecību tiesā, kura ticamība ir apstrīdēta. Turklāt, tiesai ir plaša rīcības brīvība izmantot vai neizmantot poligrāfa ekspertīzi pierādīšanā.¹²⁹ Jāatzīmē, ka Latvijā šādi nosacījumi jau sen tiek praktizējami, pirmkārt, šādas ekspertīzes, kā jau norādīts augstāk, tiek veiktas tikai ar subjekta piekrišanu, otrkārt, šādas ekspertīzes veic, lai noliegtu vai apstiprinātu subjekta (pārsvarā aizdomās turētās vai apsūdzētās personas) liecināto.

Saskaņā ar ASV spriedumu pamatnostādnēm pierādījumiem, tostarp ekspertu pierādījumiem, ir jābūt "pietiekami ticamiem, lai pamatotu to iespējamo precizitāti". Šīs pamatnostādnes tiesas arī piemēro, nepieņemot poligrāfa ekspertīzes pierādījumus iztiesāšanas stadijā. ASV tiesu judikatūra nosaka daudzus iemeslus, kas pamatotu tiesisko atturību no poligrāfa ekspertīzēm, tostarp tas, ka izpētes rezultāti nav pietiekami ticami, tas mulsina žūriju, tajā skaitā liecinieku uzticamības noteikšanā. Bez tam, ASV nepastāv poligrāfa pārbaudītāju licencēšanas tiesiskā regulējuma, kas noteiktu poligrāfijas eksaminētāju apmācības prasības un/vai pieprasīs poligrāfijas eksaminētāju tālākizglītību, ko tiesas uzskata pa trūkumu ASV

¹²⁸ Kulmanis O. Pierādījumu pieļaujamības teorētiskie un praktiskie aspekti // *Jurista Vārds* Nr. 22 (1080), 04.06.2019., 8.-18.lpp.

¹²⁹ Krapohl, D., Shaw, P. *Fundamentals of polygraph practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2015, 348 pp.

likumdošanā.¹³⁰ Profesors Ričards Vaits (Richard White) norāda uz vajadzību pēc skaidrākām vadlīnijām attiecībā uz poligrāfa izmantošanu, kurās jāietver ne tikai tehniski, juridiski un funkcionāli elementi, bet arī ētiski apsvērumi. Poligrāfa ekspertīzes pieļaujamībai kriminālprocesā ir jābūt vairākiem kritērijiem: poligrāfa ekspertīze veicama tikai pēc tam, kad tiek identificēts aizdomās turētais/ie. Otrkārt, subjektam ir tiesības zināt, ka iekārta, kurā tiek izmantota pētījumā, nav nekļūdīga. R.Vaits piedāvā eksperta atzinumam pievienot subjekta apliecinājumu ar šādu saturu “esmu informēts, ka poligrāfa ekspertīzes, kuru gatavojos veikt, vidējā precizitāte ir no 63% līdz 71%, ka tiek secināts patiesīgums, savukārt, ja tiek secinātas maldinošas atbildes, precizitāte var būt pat 50%.” Treškārt, poligrāfa ekspertīzes izmantošana kriminālizmeklēšanā ir pieļaujama ar vainu apliecinājošiem zināšanu testiem, kuros subjektu pārbauda, pamatojoties uz informāciju, kas var būt tikai vainīgajai personai.¹³¹

Tiesu eksperts U.Miķelsons atzīst, ka starptautiskie metodiskie standarti uzliek pienākumu ekspertam pirms šādas ekspertīzes veikšanas saņemt subjekta piekrišanu izpētei. Latvijā tas ir obligāts nosacījums ekspertīzes veikšanai. Pirms ekspertīzes uzsākšanas U.Miķelsons arī izskaidro subjektam, kā notiks ekspertīze, proti, ka viņam tiks uzlikti uz ķermeņa sensori, ka viņam tiks uzdoti jautājumi uz kuriem subjektam ir jāatbild patiesi, utt. Pirms izpētes uzsākšanas eksperts noskaidro no subjekta, vai viņam ir jautājumi. R.Vaita piedāvājumu informēt subjektu par izpētes precizitāti, U.Miķelsons uzskata par nekorektu, jo ņemot vērā to, ka ar poligrāfu netiek veikta mērīšana, poligrāfa ekspertīzes precizitāti vispār nevar norādīt. Ja nav iespējams veikt mērīšanu, tad nav iespējams veikt matemātiskos aprēķinus. Ja nav veikts matemātiskais aprēķins, nav iespējams paziņot nekādus procentus. Poligrāfa ekspertīzes laikā netiek veikta izmērīšana, jo tā nav skaitliska jeb kvantitatīva izpētes metode. Izpētes gaitā tiek vērtētas poligrāmmās atspoguļotās stresa reakcijas. Piemēram, subjekts vienmērīgi elpo, bet ja subjektam ir stress, tad subjekts aiztur elpu (vairākas sekundes ir elpošanas bloks). Vizuāli cilvēka stresa reakcijas ekspertam ir ļoti redzamas un, kā norāda U.Miķelsons, mērīšanu veikt ir bezjēdzīgi.¹³²

Poligrāfa ekspertīzes kritiķi apgalvo, ka tā ir neuzticama un nederīga, ar tendenci tūkstošiem nevainīgu personu atzīt par vainīgām, pārmērīgi piespiedu kārtā, un konstitucionālo pamattiesību pārkāpums, aizsargājot privātumu un sevi apsūdzot. Apšaubot poligrāfa ekspertīzes rezultātu uzticamību, kritiķi norāda, ka nav saprotams, kādā tieši fizioloģiskā

¹³⁰ Krapohl, D., Shaw, P. *Fundamentals of polygraph practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2015, 348 pp.

¹³¹ White, R.D. Ask me no question, tell me no lies: examining the uses and misuses of the polygraph: Public personnel management. 2001, Vol. 30 (4), p. 483 – 493.

¹³² Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023

reakcija izraisa izmaiņas izpētes laikā - maldināšana vai nervozitāte, bailes vai citas emocijas, jo subjekts var atbildēt patiesīgi, bet reaģēt uz stresu, domāt. ASV, kā vienu poligrāfa ekspertīzes trūkumu uzskata – saskaņotās kvalifikācijas prasības eksaminētajiem, trūkums, tā licencēšanas prasības ASV šatos atšķiras, turklāt, divdesmit šatos poligrāfa ekspertīzes veikšanai vispār nav nepieciešama licence. Gan rūpības trūkums, gan nepietiekama apmācība var iznīcināt izmeklējuma ar poligrāfu precizitāti un nodarīt kaitējumu poligrāfa ekspertīzes subjektam.¹³³ Šajā sakarā ir svarīgi atzīmēt, ka Latvijā arī nepastāv tiesiskā regulējuma ekspertu licencēšanas jomā, proti, nepastāv prasības, ka ekspertam ir jābūt licencei, kas apliecina tiesības veikt kriminālistikas psihofizikās eksāmenu poligrāfijā. Neskatoties uz to, ka vienīgais Latvijā praktizējošais eksperts U.Miķelsons šādu eksāmenu ir nokārtojis, esošais normatīvais regulējums paredz, ka poligrāfa ekspertīzes var veikt arī speciālists bez šāda sertifikāta esamības.

Autore, aptaujājot zvērinātus advokātus (pielikums Nr.3), konstatēja, ka daži no tiem neuzskata, ka poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu var izmantot kā pierādījumu kriminālprocesā. Tā, piemēram, viens no prokuroriem citēja aizstāvi, kurš norādīja poligrāfa eksperta atzinumi nevar būt par pierādījumiem kriminālprocesā, minot sekojošus argumentus: “1. Apstāklis, ka poligrāfa ekspertīze ir iekļauta 2016.gada 20. decembra Ministru kabineta noteikumos Nr. 835 noteiktajā tiesu ekspertu specialitāšu sarakstā, nepadara pseidozinātni par zinātni, bet nekompetentu pašpasludinātu speciālistu par zinātnieku vai ekspertu. Aizstāvja ieskatā, likumdevējs ar poligrāfa ekspertīzes iekļaušanu klasifikatorā pieļāva iespēju vērtēt tās zinātniskumu, nevis noteica, ka šāda metode būtu zinātniska. 2. Pastāv plašs zinātnisks konsensuss par to, ka šī poligrāfa ekspertīzes metode ir pseidozinātniska un nedod ticamus un verificējamus rezultātus. Kā piemēru aizstāvis min ASV pētnieka teikto, ka nav tādas psiholoģiskās reakcijas, kura būtu unikāla tikai meliem, kā arī atziņu, ka persona var efektīvi pretdarboties poligrāfam. Zinātnieku vairākums atzīst, ka nav pamata atzīt poligrāfa testus par derīgiem, un tieši šī iemesla dēļ ASV Augstākā tiesa noraida tos kā pierādījumus 3. Ekspertam nav medicīniskās izglītības, tāpēc ir pilnībā izslēdzams, ka viņam būtu bijušas kaut mazākās speciālās zināšanas, kuras ir absolūti nepieciešamas, lai adekvāti novērtētu personas fizioloģiskas reakcijas, šo reakciju dabu un patiesus cēloņus.”

Debates par poligrāfijas izmantošanu pārsvarā ir koncentrējušās uz tādiem tehniskiem aspektiem kā uzticamība (vai poligrāfa ekspertīze ir precīza?), derīgums (vai šāds pētījums

¹³³ White, R.D. Ask me no question, tell me no lies: examining the uses and misuses of the polygraph: Public personnel management. 2001, Vol. 30 (4), p. 483 – 493.

atklāj negodīgumu?), lietderība (vai poligrāfa ekspertīzi var izmantot noziegumu atklāšanai un novēršanai?) un likumība (vai poligrāfa ekspertīzes rezultāti ir jāizmanto tiesā?). Tomēr ASV profesors R. Vaits norāda, ka ne mazāk svarīgi morālie un ētiskie aspekti, un tieši, vai poligrāfa izmantošana atbilst ASV demokrātiskajām pamatvērtībām, piemēram, cilvēka cieņai, aizsardzībai pret pašapsūdzību, privātās dzīves neaizskaramību un citām vērtībām. Turklāt, arī daži kritiķi norāda, ka šādas izpētes mērķis ir nevis atklāt, ka subjekts ir godīgs vai maldinošs, bet gan radīt subjektam stresu, kā rezultātā viņš atzīstas nozieguma izdarīšanā. Kritiķu ieskatā tas nav uzskatāms par brīvprātīgo atzīšanos, jo šādas izpētes laikā subjekts ir sasiets gumijas siksnās, likts nekustīgi sēdēt krēslā un skatīties taisni uz priekšu, t.i. pret viņu vērsti piespiedu līdzekļi. Ja subjekts uzskata, ka poligrāfs ir ļoti precīzs, tad subjekts, visticamāk, atzīsies noziegumā, kad būs informēts, ka viņš ir “maldinošs”. Profesors R. Vaits uzskata, ir apšaubāms izmantot šādu līdzekli, lai atklātu maldināšanu, ētisko apsvērumu dēļ. Tā, jau 1945. gadā Kolorādo Augstākā tiesa atzina, ka poligrāfa izmantošana ir “represīvs paņēmieni”, jo, pirmkārt, šāda attieksme nav civilizēta un pārkāpj cilvēktiesību principus, un, otrkārt, šāda veida piespiešana var izraisīt nepatiesu atzīšanos. Jāņem vērā, ka poligrāfa ekspertīzes subjektam izpēte pārsvarā notiek bez aizstāvja klātbūtnes, ar ko liegta aizsardzība pret pašapsūdzību.¹³⁴ Jāatzīmē, Latvijā kā pierādījums netiek vērtēts subjekta atzīšanās vai neatzīšanās noziedzīgā nodarījumā, ko subjekts izteicis poligrāfa ekspertīzes laikā, kā pierādījums tiek izmantots tikai eksperta atzinums, un īpaši, tā secinājuma daļa, kurā sniegtas atbildes uz jautājumiem, ko uzdeva procesa virzītājs, proti, vai subjekts atbild patiesi vai maldinoši uz konkrētiem jautājumiem. Šāda ekspertīze tiek veikta tikai un vienīgi ar subjekta piekrišanu. Bez tam, Latvijā netiek praktizēts, ka eksperts paziņo subjektam poligrāfa ekspertīzes rezultātus, to dara procesa virzītājs, saņemot eksperta atzinumu. Subjektam (ja procesuālais statuss ir aizdomas turētais vai apsūdzētais) ir tiesības iepazīties ar eksperta atzinuma saturu, kā arī izteikt attieksmi par ekspertīzes rezultātiem savās liecībās. Jāņem vērā, procesuālās darbībās – iepazīšanās ar eksperta atzinumu, un turpmākā nopratināšana par tās rezultātiem, aizdomās turētājam vai apsūdzētajam ir tiesības piedalīties kopā ar savu aizstāvi. Latvijā poligrāfs kriminālprocesā tiek izmantots tikai ekspertīzes laikā, citās izmeklēšanas darbībās, tajā skaitā nopratināšanā, poligrāfs netiek pielietots. Tāpēc Latvijā poligrāfa ekspertīzes laikā cilvēktiesības un citas Satversmē garantētās tiesības nevar būt pārkāptas,

¹³⁴ White, R.D. Ask me no question, tell me no lies: examining the uses and misuses of the polygraph: Public personnel management. 2001, Vol. 30 (4), p. 483 – 493.

izņemot gadījumus, ja eksperts pielieto neatļautas metodes: vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus. Latvijā šādus gadījumus autore nav konstatējusi.

Lietā “Birznieks pret Latviju” Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatēja, ka notiesājošais spriedums krimināllietā bija pamatots ar vairākiem pierādījumiem un poligrāfa ekspertīze bija tikai viens no lietā esošajiem pierādījumiem, turklāt, poligrāfa izmantošana pati par sevi nav pretrunā ar Konvencijas 6.panta 1.punkta garantijām (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu).¹³⁵ Tādējādi, Cilvēktiesību tiesa nekonstatēja apstākļus, kāpēc poligrāfa ekspertīzes atzinumu nevar izmantot kā pierādījumu lietai.

Atgriežoties pie poligrāfa ekspertīzes kritiķu uzskatiem ir jānorāda, ka arī Latvijā šādi viedokļi ir sastopami, piemēram, profesors Reinhards Dombrovskis norāda, ka šādas ekspertīzes var veikt kriminālprocesos, bet tikai kā operatīvas darbības pasākumu un tās rezultātus neizmantot pierādīšanā, bet vienīgi kā informāciju izmeklēšanas versiju pārbaudei. Kā galveno argumentu profesors norāda šaubas par poligrāfa ekspertīžu neprecizitāti. Šādai pieejai nepiekrīt tiesu eksperts Uldis Miķelsons, kurš norāda, ka, ja pret pierādīšanu attiecās ar šādu pieeju, tad nekad pierādīšanā nevarētu izmantot jebkādu liecību, jo vienmēr pastāvēs iespēja ka liecība ir nepatiesa.¹³⁶

Tiesu eksperta U.Miķelsona ieskatā, nav pieļaujams poligrāfa ekspertīzes rezultātus novērtēt ar zemāku ticamības pakāpi, nekā pārējos pierādījumus, bet citiem pierādījumiem piedot augstāku ticamību, nekā poligrāfa ekspertīzes rezultātiem, ja tas nav pamatots ar konkrētās lietas apstākļu izvērtējumu. Jebkuru pierādījumu ir jāpārbauda un tikai pēc tam var izteikt apgalvojumus par tā ticamību. U.Miķelsons savā pētījumā salīdzina poligrāfa ekspertīzes atzinumu ar liecībām, norādot, ka tikai vērtējot personu liecības var konstatēt, ka persona savās liecībās stāsta patiesību vai arī melo, proti, nevienai liecībai nav iepriekš noteikts augstākais spēks vai augstāka ticamības pakāpe, nekā citiem pierādījumiem lietā.¹³⁷ Turklāt, arī tiesa iztiesāšanas stadijā norāda, ka poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā, tā, pētījuma ietvaros veiktās aptaujas laikā (pielikums Nr.2) prokurors citēja tiesas secināto, proti, “tiesa, izvērtējusi ekspertīzes gaitu, video un audio ierakstā redzamo un dzirdamo informāciju, nekonstatē apstākļus, kas liecinātu, ka ekspertīzes atzinums metodikas vai citu apstākļu dēļ būtu atzīstams par nederīgu pierādījumu.”

¹³⁵ Latvijas Republikas Ministru kabineta pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās dienesta informācija Nr.03/365-4460. Par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem./ Rīga: *Latvijas Vēstnesis* Nr. 196, 14.12.2011., <https://www.vestnesis.lv/ta/id/241274> [sk.26.09.2023]

¹³⁶ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹³⁷ Turpat

Pierādījumu ticamība ir patiesuma konstatēšanas pakāpe. Respektīvi, par pierādījumu var izmantot tikai tādu ziņu, par kuras patiesumu esam pārliecināti. Nepatiesām ziņām nav ticamības un to nevar izmantot kā pierādījumu. Neviena no pierādījuma veidiem nav pārāks ticamības ziņā.¹³⁸ Ticamība tiks izanalizēta tālāk, apskatot poligrāfa ekspertīzi tās validitātes kontekstā.

Profesore K.Strada-Rozenberga savā pētījumā jēdzienu "pierādījumu ticamība" analizē kopsakarā ar jēdzienu "pierādījumu patiesums". Patiesumu profesore saista ar objektīvo realitāti, bet ticamību kā īpaši nozīmīgu faktoru, kas paredz arī subjektīvo uzskatu, subjektīvo pārliecību. Pierādījumiem jāatbilst kritērijiem - patiesums un pamatotība. Teorijā ticamība, kā pierādījuma pazīme, atšķirībā no pierādījumu pieļaujamības un attiecināmības, apskatīta salīdzinoši maz. Visvairāk šī pierādījuma īpašība tiek apskatīta tiesu praksē: tiesu prakse bieži vien akcentē tieši šo pierādījumu īpašību, norādot tās nozīmīgo lomu pierādīšanas procesā. Piemēram, profesore K.Strada - Rozenberga min šādas Augstākās tiesas tēzes: "pierādījumiem jābūt objektīviem"; "pierādījumiem jābūt patiesiem un pārliecinošiem"; "pierādījumiem jābūt patiesiem un objektīviem"; "pierādījumiem jābūt nevis ar pieņēmumu raksturu, bet objektīviem". Pierādījumu ticamība rodas ar pierādīšanas subjekta pārliecību par pierādījuma satura objektīvo patiesību un šī pazīme ir nosacīta laikā, tā sākotnēji tas var šķist patiess, bet vēlāk var atklāties apstākļi, kas atklāj attiecīgo ziņu nepatiesumu. Tādēļ viens pats pierādījums nevar tikt pilnvērtīgi izvērtēts no tā ticamības viedokļa. Pierādījumu ticamība skatāma tikai to kopsakarā ar citiem pierādījumiem. Neviena no pierādījumu veidiem nav apveltāms ar iepriekš noteiktu augstāku ticamības pakāpi kā citi. Tādējādi ir svarīgs katrs pierādījums lietā un neviena no tiem nav svarīgāks par citu.¹³⁹ Sakarā ar ko, poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums nav apveltīts ar augstāku ticamības pakāpi, tam ir vienāds spēks ar citiem pierādījumiem.

Poligrāfa ekspertīzes jomā arī veikti pētījumi, kuru gaitā tiek vērtēti šo pārbaužu ticamība. Pētījumu laikā tika secināts, ka eksperta faktiskajai kvalifikācijai ir liela nozīme ticamu rezultātu ieguvei, to apliecina arī vadošie šīs jomas speciālisti ASV, Izraēlā u citās valstīs. Piemēram, Kanādas Starptautiskā Poligrāfa institūta direktors Vons Jennings (Von Jenings) uzskata, ka eksperts ir 90% no poligrāfa ekspertīzes, jo viņam jāveic gan pirmspārbaudes iztauja, gan jāformulē jautājumi, gan jāuzņemas atbildība, ka viss tiek veikts pareizi. Horvātijas poligrāfa eksperti norāda, ka eksperta kvalifikācija un pieredze ir viens no

¹³⁸ *Kriminālprocesa likuma komentāri. A.daļa/* Zin.red. K.Strada-Rozenberga. Rīga: VSIA "Latvijas Vēstnesis", 2019, 1032 lpp.

¹³⁹ Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2002, 184 lpp.

galveniem faktoriem, kas ietekmē pārbaudi un tās rezultātu interpretēšanu. Šīs jomas speciālistu vidū atzīts, ka poligrāfa pārbaudes precizitāte ir pietiekami augsta, lai to varētu pielietot subjekta patiesīguma diagnosticēšanai. Tomēr, tās ticamība nav 100%, jo neviens pētījums nav pilnīgi nekļūdīgs. Poligrāfa ekspertīzes precizitāte, ja to veic kvalificēts eksperts, ievērojot metodiskos nosacījumus, ir krietni virs 50% jeb nejaušības līmeņa. Šī ekspertīzes veida precizitāte faktiski ir līdzvērtīga precizitātei vairākiem citiem pierādījuma veidiem kriminālprocesā - daktiloskopiskai ekspertīzei, fonoskopiskai ekspertīzei, rokraksta ekspertīzei, uzradīšanai atpazīšanai utt.¹⁴⁰ No minēta izriet, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumam, kā jebkuram citam pierādījumam, nav ticamības koeficienta 100%, tomēr šis procents ir pietiekami augsts, lai to vērtētu kopsakarā ar citiem pierādījumiem. Jebkurš pierādījums ir pakļauts ticamības izvērtēšanai.

Poligrāfa ekspertīzes jomā tika veikti vairāki pētījumi tās validitātes un precizitātes noteikšanai. Tādu pētījumu 1978. gadā veica Jans Vidackis (Jan Widacki) un Frenks Horvats (Frank Horvath), salīdzinot rokraksta ekspertīzes, daktiloskopiskās ekspertīzes, poligrāfa ekspertīzes un atpazīšanas rezultātu precizitāti. Pētījumā imitētā nozieguma situācijā tika iesaistīti 80 dalībnieki, kuri bija sadalīti divdesmit grupās, kur katrā viens cilvēks spēlēja nozieguma izdarītāja lomu. Pētījuma ietvaros secināts, ka no šīm divdesmit grupām pareizs secinājums poligrāfa ekspertīzē tika izdarīts astoņpadsmit grupās, rokraksta ekspertīzē – septiņpadsmit grupās, atpazīšana - septiņās grupās, bet daktiloskopiskā ekspertīzē – tikai četrās grupās. Pētījums parādīja, ka poligrāfa ekspertīze ir precīzākā un efektīvākā par visiem pētījumā pārbaudītiem pierādījumu veidiem.¹⁴¹

Salīdzinošo pētījumu par poligrāfa ekspertīzi un citu ekspertīžu veidiem 1996. gadā Izraēla veica Eitans Elads (Eitan Elaad). Šajā pētījumā arī tika iesaistīti 80 dalībnieki. Pētījuma sagatavošanās rezultātā bija dažas nepilnības – daži no balss ierakstiem bija neskaidri, pirkstu pēdas nederīgas identifikācijai vai vispār netika iegūtas, aculiecinieki neredzēja «vainīgo» pilnībā, un pieci «vainīgie» aizmirsa vienu poligrāfa testiem vajadzīgo slēpto zināšanu apstākli. Tomēr pētījums tika pabeigts un tā rezultāti deva pamatu izdarīt secinājumu, ka trīs metodes var uzskatīt par pietiekami precīzām un ticamām, proti — daktiloskopiskā identifikācija, poligrāfa pārbaude pēc GKT metodikas un rokraksta identifikācija. 1998.gadā E. Elāds veica vēl vienu pētījumu poligrāfa ekspertīzes precizitātes noteikšanai, kurā konstatēja, ka subjektu patiesās atbildes diagnosticē ar precizitāti 79% – 100% (lielākoties aptuveni 96%), bet

¹⁴⁰ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹⁴¹ Turpat

maldinošās - ar precizitāti robežās 61% – 100% (lielākoties aptuveni 81%). Šāds ticamības un validitātes līmenis ir līdzvērtīgs citiem ekspertīžu veidiem, kuras biežāk veic kriminālprocesā, tajā skaitā daktiloskopiskajai ekspertīzei, fonoskopiskai ekspertīzei, rokraksta ekspertīzei, un ir augstāks, nekā tādai izmeklēšanas darbībai kā atpazīšanai.¹⁴² Valsts tiesu ekspertīžu vadītāja Maira Čentoricka salīdzinot eksperta atzinumu ar liecinieka liecību, atzīmē, ka liecība ir subjektīvs stāstījums par faktu, savukārt, eksperta atzinuma pamatā ir objektīvi zinātniski pamatojumi, skaitļi, analīzes, hromatogrammas un utt. Subjektīvais kritērijs parādās tikai tad, kad eksperts vērtē šos izpētes rezultātus. Atšķirībā no liecības eksperta atzinums ir bezkaislīgs līdz brīdim, kad viņš sāk interpretēt rezultātus, jo šeit pievienojas arī eksperta pieredze attiecīgajā jomā.¹⁴³ Tāpēc vērtējot eksperta atzinumu kā pierādījumu ir svarīgi skatīt interešu konfliktu kritēriju. Darba otrajā apakšnodaļā tiks apskatīts piemērs no tiesu prakses, kur poligrāfa ekspertīzes atzinums atzīts par nepaļaujamu pierādījumu, jo ekspertam konstatēts interešu konflikts, un rezultātā apsūdzētais tika attaisnots.

Pētījumi poligrāfa ekspertīzes jomā norāda, ka Kriminālprocesa likuma ietverto normu par to, ka eksperta atzinums ir viens no pierādījuma veidiem, attiecās arī uz poligrāfa ekspertīzes atzinumu. Pētījumi parādīja, ka tas var būt viens no pierādījuma veidiem, un to ticamībai ir pietiekoši augsts koeficients.

Latvijā poligrāfa ekspertīzes tiek veiktas kompleksā ar tiesu psiholoģisko diagnosticēšanu, ievērojot visu būtisko metodisko nosacījumu ievērošanu. Latvijā poligrāfa ekspertīžu ticamība un validitāte var būt pielīdzināma minētajos pētījumos norādītajam augstākajam līmenim. Kategorisks secinājums šajā ekspertīzē tiek izdarīts tikai tad, ja ar visām metodēm iegūti pietiekami izteikti un nešaubīgi interpretējami dati.¹⁴⁴

Analizējot poligrāfa ekspertīzi pierādījuma ticamības un pieļaujamības kontekstā, var secināt, ka minētās ekspertīzes veida atzinums ir pakļauts minēto kritēriju vērtēšanai, pēc tam kad izvērtēta tā attiecināmība. Vērtējot šāda pierādījuma pieļaujamību, jāvērs uzmanība tādiem faktoriem, kā ekspertīzes veicēja kompetence, Kriminālprocesa likumā norādīto šķēršļu esamība, kas neatļauj konkrētai personai kā ekspertam veikt ekspertīzi, zinātniski atzītu metožu izmantošana pētījumā, atzinuma pamatotība, vai subjekts ir piekritis šādai izpētei, vai eksperts izvērtējis, ka subjekta veselības stāvoklis netraucēs objektīvu secinājumu izdarīšanai izpētes laikā. Izpētot tiesisko regulējumu tika konstatētas nepilnības, proti, nepastāv normas, kas

¹⁴² Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹⁴³ Eksperta atzinums ir tikai daļa no lēmuma veidošanas gaitas. 2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/299701-eksperta-atzinums-ir-tikai-dala-no-lemuma-veidosanas-gaitas-2018> [sk.28.10.2023.]

¹⁴⁴ Turpat

nosaka, ka šādas ekspertīzes veicamas tikai ar subjekta piekrišanu un izvērtējot to veselības stāvokli, nav tiesiski reglamentētas prasības ekspertīzes veicējam par apmācību iziešanu poligrāfijas jomā. Analizējot poligrāfa ekspertīzes ticamību, secināms, ka zinātnieku vidū pastāv domstarpības šajā jomā, tā vieni uzskata, ka šādai ekspertīzei ir ļoti augsts ticamības koeficients, otrie uzskata, ka šāda ekspertīzes veida rezultāti mazticami, apšaubāmi un pārkāpj cilvēktiesības. Autore nepiekrīt viedoklim, ka poligrāfa ekspertīze pati par sevi sniedz cilvēktiesību apdraudējuma risku, jo, piemēram, Latvijā šādu ekspertīzi veic tikai ar subjekta brīvprātīgo piekrišanu, aptauja, kas veikta pirms un pēc poligrāfa testa, netiek izmantota kā pierādījums, kā arī nav konstatējami citi apstākļi, kas var apdraudēt personas garantētas tiesības. Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos spriedumos secināja, ka poligrāfa ekspertīzes atzinumu var izmantot kā vienu no pierādījuma veidiem, iztiesājot personu. Poligrāfa ekspertīzes atzinumu ir jāvērtē kā vienu no pierādījumu veidiem (līdzvērtīgi), nedodot augstāko un zemāko ticamības pakāpi.

3.2. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma izmantošana kriminālprocesā un tā problemātika

Šajā apakšnodaļā tiks apskatīti un analizēti piemēri no tiesu prakses, kuros tika vērtēta pierādījuma – poligrāfa ekspertīzes atzinuma, pieļaujamība un ticamība.

Eksperta atzinums ir viens no pierādījuma veidiem kriminālprocesā, kuram ir specifiski izvērtēšanas kritēriji, tajā skaitā, vai atzinuma sniedzēji ir pietiekami kompetenti, vai attiecībā uz viņiem nepastāv šķērsli viņa dalībai kriminālprocesā eksperta statusā, vai viņa izmantotā metode ir atzīta, vai atzinums ir skaidrs/saprotams/nav pretrunīgs, vai tas ir pietiekami pamatots, vai secinājumi izriet no izklāsta materiāla utt. Lai gan eksperts iesaistīts procesā, sakarā ar viņa speciālajām zināšanām, tomēr tas nenozīmē, ka šim pierādījuma veidam varētu būt iepriekš noteiktā augstāka ticamības pakāpe nekā citiem pierādījumiem. Profesionalitāte ir svarīgs nosacījums, kad pierādījums iegūts no konkrētā avota, saistīta ar viņa profesionālām zināšanām. Tā ir obligāta eksperta pazīme, jo neatbilstošs izglītības līmenis, sertifikācijas neesamība un citi apstākļi var būt par pamatu eksperta atzinuma pieļaujamības apšaubīšanai. Uz ekspertu arī ir attiecināmi interešu konflikta apstākļi – līdz ar to personas, attiecībā uz kurām šādi apstākļi ir konstatēti, nevar būt par pierādījuma (eksperta atzinuma) avotu.¹⁴⁵ Kā redzams, profesore Kristīne Strada-Rozenberga ir noteikusi vairākus kritērijus ekspertīzes atzinumā, tajā

¹⁴⁵ *Kriminālprocesa likums komentāri. A.daļa/* Zin.red. K.Strada-Rozenberga. Rīga: VSIA "Latvijas Vēstnesis", 2019, 1032 lpp.

skaitā, poligrāfa eksperta atzinuma, kā vienu no ekspertīzes veidiem, pieļaujamības noteikšanai, proti, ekspertīzes veicēja kompetence (ekspertam jābūt kompetentam un pieredzējušam konkrētas specialitātes jomā), interešu konflikta un citu šķēršļu esamība, atzītu metožu izmantošana pētījumā (metodēm ir jābūt zinātniski atzītām un pārbaudītām), atzinuma pamatotība (atzinumam jābūt motivētam un pamatotam, tā secinājumiem ir jābūt izrietošiem no atzinuma satura klāsta, kas atspoguļots pētījuma aprakstojošā daļā).

Pēc autores domām viens no svarīgākajiem nosacījumiem, lai poligrāfa ekspertīzes atzinumu varētu izmantot kā pierādījumu, ir ekspertīzes veicēja kompetence un profesionalitāte. Tālāk tiks apskatīts piemērs no tiesu prakses, kad tiesa izskatīja šādu jautājumu un nonāca pie secinājuma, ka poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt par pierādījumu konkrētajā kriminālprocesā.

Tā, Augstākā tiesa izskatot krimināllietu Nr.11819004205 sakarā ar apsūdzēto sūdzībām par apelācijas instances spriedumu, atzina, ka apsūdzētā arguments, ka psihodiagnostisko poligrāfa ekspertīzi cietušajam veikusi nesertificēta eksperte, ir nepamatots.

Augstākā tiesa atzina, ka apelācijas instances tiesa pierādījumus vērtēja kopumā un savstarpējā sakarībā. Tiesa atzinusi iegūtos pierādījumus (tajā skaitā poligrāfa ekspertīzes atzinumu) par attiecināmiem, pieļaujamiem, ticamiem un pietiekamiem apsūdzēto vainīguma konstatēšanai, tiesai nav radušās saprātīgas šaubas par apsūdzētā vainīgumu. Attiecībā uz veikto psihodiagnostisko poligrāfa ekspertīzi, tiesa norādīja, ka tiesu ekspertīzi atbilstoši savai kompetencei, ir tiesīgi veikt valsts tiesu eksperti un privātie tiesu eksperti, bet Tiesu ekspertu likumā norādītos gadījumos, arī citas personas, kurām ir atbilstošas speciālās zināšanas. Eksperta atzinumā norādīts, ka poligrāfa ekspertei sertifikāts izdots Igaunijas Nacionālās Drošības akadēmijā 2004.gadā, bet Merilendas Krimināltiesību Institūta (ASV) poligrāfa eksperta psihofiziologa diploms - 2006.gada 24.novembrī. Saskaņā ar Tiesu ekspertīžu metožu reģistrā ietverto informāciju poligrāfa pārbaudes metode 21.01 reģistrēta Tiesu ekspertu padomē 2010.gada 28.septembrī. Tiesa atzina, ka ekspertīzi lietā veikusi Tiesu ekspertu likuma 3.panta trešajā daļā norādītā persona.¹⁴⁶

Kā jau vairākkārt uzsvērts šajā darbā, poligrāfa ekspertīzes atzinuma pieļaujamības galvenais priekšnosacījums ir ziņu iegūšanas subjekta (eksperta) kompetence. Lai eksperta atzinumu atzītu par pieļaujamo pierādījumu, ekspertam ir jābūt profesionalitātei, pieredzei, iemaņām konkrētas specialitātes jomā. Trūkstot vienai no šīm īpašībām, būtu apšaubāma viņa

¹⁴⁶ LR Augstākās tiesas 2020.gada 18.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-36/2016. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 28.10.2023.].

veiktās ekspertīzes pieļaujamība kā pierādījuma, un arī šāda atzinuma ticamība. Konkrētajā gadījumā Augstākā tiesa ir izvērtējusi eksperta kvalifikāciju, izglītību, pieredzi un nonāca pie secinājuma, ka nav pamata apšaubīt eksperta atzinuma pieļaujamību. Jāatzīmē, ka autore tiesu praksē nav konstatējusi gadījumus, kad tiesa atzina poligrāfa ekspertīzes atzinumu par nepieļaujamo pierādījumu, eksperta kvalifikācijas dēļ. Poligrāfa ekspertīzes atzinuma kā pierādījuma pieļaujamības kritērijs par eksperta profesionalitāti, pieredzi, iemaņām konkrētas specialitātes jomā, ir jāizvērtē atbilstoši Kriminālprocesa likuma 130.panta otrās daļas 2.punktā normai, proti, ja ekspertam iztrūkst šīs pazīmes, viņa veiktās izpētes rezultāti būs uzskatāmi par absolūti nepieļaujamo pierādījumu, jo šādām ekspertam nebija tiesību veikt šo ekspertīzi.

Viens no svarīgākajiem nosacījumiem jautājumā par poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanai kā pierādījumu, ir nosacījums, ka šādas ekspertīzes veicamas ar personas brīvprātīgu piekrišanu. U.Miķelsons šo nosacījumu uzskata par būtisku, jo, ja subjekts nevēlas šo ekspertīzi, izpētes laikā viņš var radīt traucējumus tās organisma fizioloģisko procesu reģistrēšanai ar poligrāfu un nebūs iespējams veikt fiksēto datu objektīvu izpēti.¹⁴⁷

Kriminālprocesa likums uzliek personām par pienākumu piedalīties ekspertīzē. Tā, Kriminālprocesa likuma 103.panta pirmajā daļā un 111.panta otrajā daļā noteikts cietušā un liecinieka pienākums piedalīties izmeklēšanas darbībā, tajā skaitā ekspertīzē, kas ir uzskatāma par izmeklēšanas darbību. Savukārt, Kriminālprocesa likuma 64. panta otrajā daļā, 67.panta ceturtajā daļā un 74.pantā noteikts aizturētā, aizdomas turētā un apsūdzētā pienākums ļaut, lai viņš tiek pakļauts eksperta izpētei, un izsniegt salīdzinošajai izpētei paraugus, kuru izveide nav atkarīga no personas gribas. Kriminālprocesa likuma 204.panta pirmās daļas norma atļauj lietot piespiedu līdzekļus pret aizturēto, aizdomās turēto vai apsūdzēto – gadījumos, kad jānodrošina viņa tiesu psihiatriskās vai psiholoģiskās ekspertīzes vai ar viņa ķermeņa izpēti saistītas ekspertīzes izdarīšanu, minētā panta otrā daļa nosaka, ka šādas darbības ir atļautas arī pret cietušo, liecinieku un personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, saņemot tiesas atļauju, tādā gadījumā, ja kriminālprocesā pierādāmie apstākļi bez šādas ekspertīzes nav noskaidrojami. Tiesu eksperts U.Miķelsons savā pētījumā norādīja, ka Kriminālprocesa likuma 204.panta noteikumi attiecināmi arī poligrāfa ekspertīzēm, jo ekspertīze veiktā kompleksā ar psiholoģisko izpēti¹⁴⁸. Tomēr, atšķirībā no tiesu psihiatriskajām vai psiholoģiskajām ekspertīzēm, poligrāfa ekspertīze veikta tikai un vienīgi ar personas brīvprātīgo piekrišanu, tāpēc piespiedu līdzekļu lietošana šajā gadījumā nav atļauta.

¹⁴⁷ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹⁴⁸ Turpat

Atteikšanos no poligrāfa ekspertīzes nevar uzskatīt kā pretdarbību kriminālprocesam un traucēšanai noskaidrot patiesību, jo tās ir aizdomās turētā/apsūdzētā tiesības un var tikt pielīdzināmas tiesībām klusēt. Vērtējot pierādījumus, Apsūdzētā klusēšanu, apsūdzētā klusēšanu, nedrīkst izmantot viņam par sliktu.¹⁴⁹

Lai mazinātu krimināltiesisko attiecību netaisnīga noregulējuma iespējamību, personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir jādod pienācīgas un efektīvas garantijas, ka process būs objektīvs un taisnīgs. Viena no šādām garantijām ir kriminālprocesuālo pamattiesību minimālā apjoma nodrošināšana, kurā ietilpst arī tiesības sevi neapsūdzēt jeb tiesības klusēt. Šo tiesību klusēt saturu nosaka nevainīguma prezumpcijas būtība, proti, ka pierādīšanas priekšmetā ietilpstošos apstākļu pierādīšana ir apsūdzības uzturētāja pienākums un visas šaubas jāvērtē par labu apsūdzētajam. No Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas Nr. 2016/343 un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izriet, ka tiesības klusēt sevī ietver arī subjekta tiesības neizsniegt priekšmetus, dokumentus vai citus pierādījumus un tiesības nesniegt paraugus (to var attiecināt arī uz poligrāfa ekspertīzes laikā iegūtiem paraugiem – reakcijām uz uzdotiem jautājumiem). Turklāt, personu, kura ir izmantojusi tiesības klusēt, nedrīkst sodīt par to. Kriminālprocesa likuma 60².panta otrā daļa nosaka, ka liecības nesniegšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību lietā un izvairīšanās no pirmstiesas procesa un tiesas.¹⁵⁰ Pēc autores domām, šī prasība attiecināma arī uz tiesībām atteikties no poligrāfa ekspertīzes, jo poligrāfa ekspertīzes gaitā subjekts tiek intervēts, tajā skaitā, par izmeklējamā nodarījuma apstākļiem, turklāt, viņam ir uzlikts pienākums atbildēt uz jautājumiem.

Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas Nr. 2016/343 nosaka, ka tiesību klusēt vai tiesību neliecināt pret sevi izmantošana nedrīkst vērsts pret aizdomās turēto vai apsūdzēto personu un tas nevar būt par pierādījumu tam, ka attiecīgā persona ir izdarījusi konkrēto noziedzīgo nodarījumu.¹⁵¹ No tā izriet, ka tiesa nevar vērtēt atteikšanos no poligrāfa ekspertīzes kā pierādījumu subjekta vainai.

Šādā sakarā autore pieminēs vienu gadījumu no tiesu prakses, kad pirmās instances tiesa vērtēja apsūdzētā atteikšanos no poligrāfa ekspertīzes kā pretdarbību kriminālprocesam, kas novedis pie netaisnīga nolēmuma.

¹⁴⁹ Leja, M.. Atgriežoties pie tiesību neliecināt pret sevi satura// *Jurista Vārds* Nr. 27 (1137), 07.07.2020., 20.-29.lpp.

¹⁵⁰ Berezins, A., Kriminālprocesuālā pamattiesība klusēt: saturs un problemātika// *Jurista Vārds* Nr.52 (1006), 19.12.2017, 22-29.lpp.

¹⁵¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2016/343 (ES) (2016. gada 9. marts) *par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā*. Pieņemta 09.03.2016. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis 09.03.2016, L 65/1.

Tā, Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa, iztiesājot krimināllietu Nr.11513000113, vērtējot apsūdzētā atteikšanos no poligrāfa, secināja, ka tas dot pamatu uzskatīt, ka savās liecībās apsūdzētais nav bijis viennozīmīgi paties vai nav runājis visu patiesību, tādējādi cenšoties izvairīties no kriminālatbildības.¹⁵²

Rīgas apgabaltiesa, iztiesājot šo krimināllietu saistībā ar apsūdzētā aizstāves apelācijas sūdzību, nepiekrita augstāk norādītam pirmās instances tiesas secinājumam par apsūdzētā atteikšanos no poligrāfa ekspertīzes. Aizstāvība savā sūdzībā ir norādījusi, ka pirmās instances tiesas atzinums nav likumīgs un pamatots, norādot, ka savu tiesību realizēšana nav vērtējama kā traucēšana noskaidrot patiesību. Apelācijas instances tiesa atzina, ka šāds pirmās instances tiesas atzinums nav pareizs, jo apsūdzētajam nebija pienākums piekrist poligrāfa ekspertīzei, jo nepieņemšana šādas ekspertīzes veikšanai, pati par sevi nedod pamatu izdarīt secinājumu par apsūdzētā liecību ticamību. Tiesa norādīja, ka liecību ticamība vērtējama atbilstoši Krimināllikuma 128.panta otrās daļas prasībām. Tiesas kolēģija secināja, ka šāds tiesas nepareizs arguments novedis pie nelikumīga nolēmuma.¹⁵³ Minētais gadījums apliecina, ka atteikšanās no poligrāfa ekspertīzes nevar būt vērtējams kā kriminālprocesa traucēšanas kritērijs.

Poligrāfa izpētes rezultātu precizitāti var ietekmēt vairāki medicīniski stāvokļi: 1) Trauksmes traucējumi, ar tādiem simptomiem, kā svīšana vai paātrināta sirdsdarbība, kad subjekts atrodas stresa stāvoklī. Minētais var apgrūtināt īstas trauksmes un melu atšķiršanu izpētes laikā. 2) Sirds slimības, kas var izraisīt sirdsdarbības ātruma vai asinsspiediena palielināšanos izpētes laikā. Tas var novest pie kļūdainiem rezultātiem par maldināšanu izpētes gaitā. 3) Medikamenti, piemēram, beta blokatori, var ietekmēt sirdsdarbību un asinsspiedienu. Tas var izraisīt neprecīzus rezultātus un secinājumus. 4) Grūtniecība: hormonu svārstības, kas saistītas ar grūtniecību, varētu ietekmēt neprecīzus rezultātus izpētes laikā. 5) Miega trūkums var izraisīt kļūdainus pozitīvus rezultātus izpētē. Arī parasta saaukstēšanās var izraisīt kļūdainus rezultātus. 6) Autisms, garīgie traucējumi. Tādi medicīniski stāvokļi kā Alcheimera vai Parkinsona slimība var būtiski ietekmēt poligrāfa pārbaudes rezultātu ticamību. Veselības problēmas, miega trūkums vai jebkāda veida sāpes vai diskomforts, kā arī psihiskas slimības, var ievērojami ietekmēt autonomās nervu sistēmas reakciju, kas var novest pie neprecīza

¹⁵² LR Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2016.gada 9.septembra spriedums lietas arhīva Nr.K31-0028-16/5. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 11.11.2023.].

¹⁵³ LR Rīgas Apgabaltiesas 2017.gada 22.novembra spriedums lietvedības Nr.KA04-0352-17/13. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 11.11.2023.].

rezultāta. Tāpēc ir būtiski pirms poligrāfa ekspertīzes uzsākšanas, ņemt vērā visus iespējamus medicīniskos rādītājus, lai nodrošinātu pēc iespējas augstāku izpētes precizitātes pakāpi.¹⁵⁴

U.Miķelsons savā pētījumā uzsver, ka visos gadījumos, kad procesa virzītājs vēlās noteikt poligrāfa ekspertīzi, tās obligāti jānosaka kā komplekso psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi. Tas var novērst kļūdainus secinājumus gadījumos, ja tiek pārbaudīta persona ar kaut kādām personības akcentuācijām (tajā skaitā psihiskām slimībām, kas nav iepriekš apzinātas). Tādā veida personības akcentuācijas, kad persona viegli notic pats savām fantāzijām un sniedz melīgu informāciju bez iekšēji pretrunīgas attieksmes. Ja personai psiholoģiskajā diagnosticēšanā konstatē tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kuras var traucēt šai personai adekvāti uztvert lietai nozīmīgus apstākļus un adekvāti par tiem liecināt vai var būtiski ietekmēt viņa liecību patiesīgumu vai arī citādi radīt kaut kādus šķēršļus viņa pārbaudei ar poligrāfu, tad personai izpēti ar poligrāfu neveic. Tas pats attiecas arī uz gadījumiem, kad persona slimo ar psihisku slimību vai arī ir izteikta tādā psihiskajā stāvoklī, kas var radīt šķēršļus viņa izpētei ar poligrāfu (atrašanās izteikti suicidālā noskaņojumā vai arī persona sajūt stipras sāpes kaut kādas smagas slimības dēļ, kā arī sievietes grūtniecības pēdējos mēnešos un pirmajos mēnešos pēc bērna piedzimšanas un citi apstākļi).¹⁵⁵

Vēl viens no obligātajiem kritērijiem, lai šādas izpētes rezultātus varētu izmantot kā pierādījumu ir, lai izpētes laikā tiek izmantotas metodes, kas reģistrētas Tiesu ekspertu padomē.

Viens no eksperta atzinuma patiesuma konstatēšanas faktoriem ir jautājums par zinātniskās metodikas lietošanu, atzinums tiek atzīts par pierādījumu, ja pētījums ir zinātniski pamatots un izstrādāts piemērošanai noteiktu objektu izpētei. Vērtējot metodes zinātnisko pamatojumu, procesa virzītājam jānoskaidro, vai attiecīgā metode ir pietiekama, lai sniegtu atzinumu. Procesā virzītājam jāvērtē eksperta atzinums no loģikas, argumentācijas un secinājumu viedokļa. Šīs darbības ir nepieciešamais paņēmieni, lai noteiktu eksperta atzinuma ticamību. Lai novērtētu eksperta atzinumu kā pierādījumu kriminālprocesā, eksperta atzinumam jāatbilst visām prasībām, kas norādītas Kriminālprocesa likumā, kā arī jānorāda eksperta atzinuma zinātniskā pamatotība, kā arī svarīgi ir noteikt eksperta atzinuma vietu un nozīmi kopsakarībā ar citiem procesa virzītāja savāktajiem pierādījumiem kriminālprocesā.¹⁵⁶

No iepriekš minētā izriet, ka lai ekspertīzes atzinumu, tajā skaitā, poligrāfa ekspertīzes atzinumu izmantotu kā pierādījumu kriminālprocesā, ir svarīgi, lai pētījuma laikā eksperts

¹⁵⁴ Lie Detectors UK. Who Should Not Take A Polygraph Test?? 12.03.2023. Pieejams: <https://www.liedetectors-uk.com/who-should-not-take-a-polygraph-test/> [sk. 12.11.2023.]

¹⁵⁵ Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā*. Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.

¹⁵⁶ Sumbarova, M., Ekspertu atzinuma kriminālprocesā novērtēšana// *Socrates Nr.1 (10)* 2018, 39-44.lpp.

izmantotu tikai zinātniski atzītas un pierādījuma iegūšanai atbilstošās metodes, kas savukārt ir reģistrētas Tiesu reģistrā un atbilst noteiktiem standartiem. Pretējā gadījumā tiesas procesā šādus pierādījumus var atzīt par nepieļaujamiem vai ierobežoti pieļaujamiem. Tomēr nav skaidrs, kādā veidā procesa virzītājam nosakot ekspertīzi kriminālprocesā ir jāvērtē vai attiecīgā metode ir pietiekama, lai sniegtu atzinumu. Pirmkārt, procesa virzītājs nav speciālists konkrētas nozares jomā, otrkārt, procesa virzītājam nav tiesību iepazīties ar šīs metodes saturu, tikai likumā paredzētajos gadījumos saņemot atļauju no Tiesu ekspertu padomes. Darba autore ar šādu lūgumu griezusies Tiesu ekspertu padomē un saņēma atbildi, ka viņai ir jāgriežas pie tiesu eksperta U.Miķelsona. Vai vērtējot attiecīgās metodes derīgumu un piemērojamību, ir pietiekami, ka savā mājas lapā (www.poligrafs.lv) tiesu eksperts Uldis Miķelsons norādījis, ka viņa izstrādātā metode “balstīta uz ASV valsts institūcijās pielietotiem un starptautiski atzītiem ASTM International metodiskajiem standartiem, ievērojot arī Eiropas poligrāfa asociācijas metodiskos standartus”? Autores ieskatā, tas nav pietiekami, turklāt, Latvija trūkst pārraudzības iestādes, kas veiktu šo metožu pārbaudi (Tiesu ekspertu padome šo funkciju neveic).

Par eksperta atzinuma patiesumu un ticamību, galvenokārt, liecina procesuālie raksturojumi un jautājumi, kas saistīti ar tā zinātniski metodisko raksturojumu. Asociētā profesore M.Sumbarova uzskata, ka procesuālo īpašību pamatjautājumos jāiekļauj arī jautājumu par eksperta ieinteresētību kriminālprocesa iznākumā, kā arī jautājumu par to, vai eksperts ir speciālists noteiktajā ekspertīzes jomā. Svarīgs moments pierādīšanā ir noskaidrot, vai veicot ekspertīzi, tika ievērotas kriminālprocesa dalībnieku tiesības, kas norādītas Kriminālprocesa likumā. Eksperta atzinuma pareizai novērtēšanai nepieciešams noskaidrot zinātniski metodiskos jautājumus - noteikumus, kurus ievēro eksperts, veicot ekspertīzi un pamatojot atzinumu. Vērtējot eksperta atzinumu svarīgi ir pazīmju novērtēšanas jautājumi, kas bija eksperta atzinuma pamatā (vai tie ir pareizi, vērtējot no loģikas viedokļa), kas norādīti eksperta atzinuma pētnieciskajā daļā un ļāva izdarīt atbilstošus secinājumus. Izskatīto procesuālo un zinātniski metodisko īpašību jautājumu kopums uzskatāms par nepieciešamu nosacījumu eksperta atzinuma novērtēšanai.¹⁵⁷

Tiesu praksē atrodas vairāki gadījumi, kad eksperts nebija pienācīgi izvērtējis subjekta veselības stāvokli un izpētes laikā izmantojis neregistrētās metodes, kas novedis pie tā, ka šādas izpētes rezultātus tiesa neuzskatīja par ticamiem un pieļaujamiem. Tālāk tiks apskatīts viens no šādiem gadījumiem.

¹⁵⁷ Sumbarova, M., Ekspertu atzinuma kriminālprocesā novērtēšana// Socrates Nr.1 (10) 2018, 39-44.lpp.

Tā, Kurzemes apgabaltiesa izskatot kriminālprocesu Nr.11088075910, sakarā ar apsūdzētās personas aizstāvja apelācijas sūdzību, atzina, ka psihodiagnostiskās – poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums ir izslēdzams no pierādījumu klāsta, jo ekspertīze veikta ar būtiskiem kriminālprocesuāliem un Tiesu ekspertu likuma pārkāpumiem – izmantota nesertificēta un neregistrēta metodika un ekspertīzes veikšanas laikā nav ņemts vērā subjekta veselības stāvoklis. Tiesas sēdē apsūdzības puse attiecībā uz poligrāfa ekspertīzes atzinumu norādīja, ka arī tas ir vērtējams kritiski, minot šādus argumentus: 1) pēc publiski pieejamas metodoloģijas pirms šādas ekspertīzes veikšanas ir jānoskaidro, vai šo izpēti vispār var veikt konkrētai personai un/vai pastāv apstākļi, kas to izslēdz; 2) personai ir astma, sirds slimība, viņa regulāri dzer zāles, viņai regulāri mainās asinsspiediens dienas laikā un ir citi veselības traucējumi; 3) lietas materiālos atrodas ģimenes ārsta izziņa par to, ka poligrāfa ekspertīze konkrētai personai nebūtu piemērojama. Aizstāvja ieskatā, eksperte nav noskaidrojusi, vai personas fiziskais stāvoklis nav šķērslis ekspertīzes veikšanai. Apelācijas instances tiesa secināja, ka šo ekspertīzi veikusi tiesu eksperte, kurai bija atbilstošs sertifikāts poligrāfa ekspertīzes jomā. Veicot ekspertīzes, viņai savā darbā ir jāizmanto Tiesu ekspertu padomē reģistrēto metodi. Ekspertīzes atzinuma izpētes daļā tiesa konstatēja, ka ekspertīzes laikā tika pielietota neverbālo komunikāciju analīze un emocionālo reakciju novērošana, tātad, eksperte pielietojusi Tiesu ekspertu padomē neregistrētas metodes. Saskaņā ar Tiesu eksperta padomē apstiprināto metodi, pārbaudīt iespējams vienīgi psihiski veselus cilvēkus, no 14 gadu vecuma (izņēmuma gadījumā no 11 gadu vecuma), kuri pārbaudes laikā nav tādā psihiskā vai fizioloģiskā funkcionālajā stāvoklī, kas izslēdz šādu pārbaudi. Ja eksperts konstatē apstākļus, kas var traucēt kvalitatīvas pārbaudes veikšanai, viņš var pieņemt lēmumu atlikt šo pārbaudi. Pirmie divi jautājumi poligrāfa ekspertīzei ir šādi: “1. Vai [vārds uzvārds] piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var traucēt viņam adekvāti uztvert lietai nozīmīgus apstākļus un adekvāti par tiem liecināt? 2. Vai [vārds uzvārds] piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var būtiski ietekmēt viņa uzvedību, tajā skaitā tādas, kas var ietekmēt viņa spējas atbildēt patiesīgi uz ekspertīzē uzdotajiem jautājumiem?”, tālāk uzdodami pārējie jautājumi. Pirmie divi jautājumi ekspertīzes laikā netika uzdoti. Krimināllietas materiālos ir virkne medicīnisko uzziņu par subjekta veselības stāvokli, no kuriem secināms, ka apsūdzētā persona slimo ar hronisku pamatslimību – hipertenziju 2.pakāpē, viņai ir neirotiski traucējumi, pastāvīgi lieto medikamentus, tai skaitā nervu sistēmu ietekmējošus. Ņemot vērā, ka personai saslimšanas ir tieši saistītas ar asinsriti, asinsspiedienu, elpošanu un neirotiskām izpausmēm, tiesa atzina, ka ekspertīzes sniegtie atzinumi ir diezgan apšaubāmi, īpaši tāpēc, ka eksperte nebija noskaidrojusi jautājumus, kuri skar subjekta veselības stāvokli,

kas ietilpa viņas kā ekspertes pienākumos. Ar 2010.gada 4.jūnija ambulatoro tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu atzīts, ka apsūdzētā atbilst juridiskajam kritērijam - pieskaitāma. Tomēr šajā atzinumā eksperts ir atzīmējis, ka personai jau daudzus gadus ir paaugstināts asinsspiediens, viņa regulāri lieto zāles pret hipertenziju.¹⁵⁸

Konkrētajā lietā poligrāfa ekspertīzes atzinumu apelācijas instances tiesa atzina par nepieļaujamo pierādījumu, jo, pirmkārt, eksperte izmantoja sertificētas un neregistrētas metodes, ar ko pārkāpa Tiesu eksperta likuma 14.panta otrās daļas 11.punktu, kas nosaka, ka tiesu eksperta pienākums, veicot ekspertīzi, izmantot Tiesu ekspertu padomē reģistrēto metodi, otrkārt, eksperte nav izvērtējusi, ka subjekta veselības stāvoklis, kas saistīts ar asinsriti, asinsspiedienu, elpošanu un neirotikām izpausmēm, var traucēt objektīvu secinājumu izdarīšanai. Tātad, konkrētajā gadījumā eksperte nav ievērojoši Tiesu ekspertu likuma normas, kas novedis pie tā, ka poligrāfa ekspertīzes atzinums kļuva par nepieļaujamo pierādījumu, turklāt, apšaubāma arī eksperta atzinuma ticamība, jo apstākļus (subjekta veselības stāvoklis) varēja ietekmēt izpētes rezultātu precizitāte. Šajā gadījumā tiesā vērtējot šo eksperta atzinumu ņēma vērā noteikumu, kas nostiprināts Kriminālprocesa likuma 19.panta trešajā daļā, proti, to, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Ziņas par faktiem (poligrāfa ekspertīzes atzinums) iegūtas, pieļaujot būtiskus procesuālos pārkāpumus (nesertificēta un neregistrēta metodikas izmantošana un subjekta veselības stāvokļa neizvērtēšana), un pamatojoties Kriminālprocesa likuma 130.panta trešo daļu eksperta atzinums uzskatāms par nepieļaujamo pierādījumu, kas pierādīšanā nav izmantojams. Pieļautie procesuālie pārkāpumi noveduši pie netaisnīga pirmās instances tiesas sprieduma, ar kuru persona atzīta par vainīgu un sodīšanu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Attiecībā uz veselības stāvokļa izvērtēšanu autore vēlas pieminēt vēl vienu gadījumu, kur eksperts, pretēji, ir izvērtējis subjekta veselības stāvokli, kas novedis pie tā, ka eksperta atzinumu tiesa uzskatīja par attiecināmu, pieļaujamu un ticamu pierādījumu.

Tā, Rīgas apgabaltiesa, izskatot krimināllietu Nr.11511001113, saistībā ar prokurora un apsūdzētā aizstāves iesniegto apelācijas sūdzību par pirmās instances tiesas spriedumu, atzina poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu par pieļaujamu pierādījumu. No eksperta atzinuma par poligrāfa ekspertīzes veikšanu izriet, ka apsūdzētais, visticamāk, melo, teikdams, ka nekad nav izgatavojis spridzināšanas ietaises, kā arī, visticamāk, melo, teikdams, ka spridzeklis, kas

¹⁵⁸ LR Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu kolēģijas 2015. gada 26.augustā spriedums lietā Nr. KA02-0001-15/12. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 24.10.2023.].

uzsprāga mātes dārza mājiņā un nodarīja viņam miesas bojājumus, nepieder viņam, visticamāk, melo, teikdams, ka nav ierīkojis spridzekli mātes dārza mājiņā un nav nodarījis viņa miesas bojājumus.¹⁵⁹

Aizstāve lūdza tiesu ņemt vērā to, ka sākotnējā poligrāfa ekspertīze lietā nav notikusi. No atzinuma, uz kuru atsaucās aizstāve izriet, ka eksperte atteicās no ekspertīzes veikšanas, jo apsūdzētais norādījis uz psiholoģiska diskomforta simptomiem. Tiesa norādīja, ka pieļaujot, ka psiholoģiska diskomforta simptomi var ietekmēt ekspertīzes rezultātus, nolūkā izvairīties no kļūdainiem secinājumiem, eksperte no ekspertīzes veikšanas atteicās, un apsūdzētajam tika nozīmēta psihiatriskā ekspertīze. Saskaņā ar stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumu secināts, ka apsūdzētais varēja visā pilnībā apzināties savu darbību un vadīt to, kas atbilst juridiskam kritērijam – pieskaitāms, sava psihiskās veselības stāvokļa dēļ apsūdzētais var piedalīties tiesas sēdē un ar viņu var veikt izmeklēšanas darbības. Tiesa atzina, ka lietā nepastāv pamats uzskatīt, ka apsūdzētajam konstatētie psihiski traucējumi varēja traucēt viņam piedalīties izmeklēšanas darbībās, kā arī liegtu nozīmēt apsūdzētajam poligrāfa ekspertīzi. Bez tam, eksperta veiktās poligrāfa ekspertīzes laikā, sūdzības par veselību vai pašsajūtu apsūdzētais vairs neizteica. Eksperts nekonstatēja pazīmes būtiskos psihoemocionālo un/vai psihofizioloģisko procesu traucējumus, kas liegtu iespēju iegūt izpētei nepieciešamos datus un tos arī korekti interpretēt. Tiesai nerodas pamats apšaubīt eksperta atzinumus. Ievērojot Kriminālprocesa likuma 132.panta pirmajā daļā noteikto un saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128.panta pirmo daļu, tiesa uzskata, ka konkrētajā lietā poligrāfa ekspertīžu rezultātā iegūtās ziņas ir ticamas, jo tās apstiprinās ar liecinieku un eksperta liecībām, lietā iegūtajiem pierādījumiem, tostarp, eksperta atzinumiem, kratīšanas protokolu.¹⁶⁰

Tiesas ieskatā apsūdzētā vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā ir pierādīta ar rakstveida pierādījumiem (ar ziņām, kas izriet no Stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinuma Nr.550-2015 un ziņām, kas izriet no 2015.gada 2.novembra Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma Nr.413-1-15/625).¹⁶¹

Atšķirībā no lietā Nr.11088075910 secinātā, kurā eksperte nav izvērtējusi subjekta veselības stāvokli, un kas novedis pie tā, ka eksperta atzinums atzīts par nepieļaujamo pierādījumu, minētajā lietā eksperte šo apstākļus ir izvērtējusi. Eksperte, kurai rodas šaubas par subjekta psihiskās veselības stāvokli, atteicās no ekspertīzes veikšanai, un tādejādi novērsa

¹⁵⁹ LR Rīgas apgabaltiesas 2020.gada 06.oktobra spriedums lietā Nr.KA04-0586-20/16. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 28.10.2023.].

¹⁶⁰ Turpat

¹⁶¹ Turpat

ekspertīzes secinājumu iegūšanu ar apšaubāmo ticamību. Savukārt, atkārtotā ekspertīze veikta tikai pēc psihiskā stāvokļa izvērtēšanas (psihiatriskā ekspertīze). Eksperte ir ievērojusi poligrāfa ekspertīzes veikšanas ieteikumus, ko izstrādājis tiesu eksperts U.Miķelsons, proti, eksperta pienākums, pirms poligrāfa ekspertīzes veikšanas, izvērtēt subjekta psihiskās veselības stāvokli, kā arī citus šķēršļus, kas var traucēt ekspertīzes laikā izdarīt precīzus secinājumus. Minēto ieteikumu ievērošana noveda pie tā, ka tiesa, pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 130.panta pirmo daļu, atzina eksperta atzinumu par pieļaujamu pierādījumu un kriminālprocess tika novests līdz taisnīgam noregulējumam.

Analizējot gadījumus no tiesu prakses, konstatējams, ka ir sastopami gadījumi, kad poligrāfa ekspertīzes atzinumu tiesa neatzīst par pieļaujamu un ticamu pierādījumu. Apkopojot analizēto tiesu praksi šajā jomā var atzīmēt vairākus iemeslus, kas nosaka tiesai pieņemt šādu lēmumu: 1) eksperts veic ekspertīzi neizvērtējot subjekta veselības stāvokli, kas var ietekmēt ekspertīzes precizitāti (minētā problēma tiesu spriedumos konstatēta visvairāk) 2) ekspertīze veikta neievērojot Kriminālprocesa likuma un Tiesu ekspertu likuma normas, tajā skaitā nav pietiekami izklāstīta izpētes gaita (kas tika aprakstīts maģistra darba trešajā daļā); 3) ekspertīzes gaitā izmantotas metodes, kas nav reģistrētās Tiesu ekspertu padomē. Konstatētie trūkumi vēlreiz norāda uz nepieciešamību normatīva regulējuma pilnveidošanai, kas norādīta darba otrā nodaļā. Analizējot tiesu spriedumus secināms, ka tiesa vērtējot poligrāfa ekspertīzes ticamību pārsvarā balstās uz tiesu eksperta U.Miķelsona veiktiem pētījumiem un publikācijām, kas izskaidrojams ar to, ka tieši viņš ir Tiesu ekspertu padomē reģistrētas metodes izstrādātājs. Tomēr ir jāatzīst, ka Latvijā šajā jomā iepriekš veicis dziļus pētījumus tikai viens pētnieks, un lielākajā daļā no rakstiem, kuros pieminēta poligrāfa ekspertīze atrodas atsauce uz U.Miķelsona publikācijām. Jāatzīst, ka jebkura zinātnieka pētījumam ir piešķirams subjektīvs aspekts, tas lielā mērā ir atkarīgs no tā vai viņš atbalsta konkrēto jomu vai arī viņš ir šīs jomas kritiķis. Autores ieskatā poligrāfa ekspertīzes jomā ir daudz neskaidrību, tajā skaitā, kas norādīti šajā darbā, līdz ar ko, šo tēmu nepieciešams turpināt pētīt dziļāk, pievēršot uzmanību ne tikai pozitīvām pusēm, bet arī negatīvām.

NOBEIGUMS

Izstrādājot maģistra darbu „Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums kā pierādījums kriminālprocesā”, autore izpētīja un izanalizēja juridisko literatūru, zinātniskās publikācijas, tiesību aktus un judikatūru par poligrāfa izpētes rezultātu vērtēšanu ticamības un pieļaujamības kontekstā.

Izstrādājot maģistra darbu, tika sasniegts izvirzītais mērķis, izpildīti darba uzdevumi, identificēta pētāmā temata problemātika un izvirzīti priekšlikumi problemātikas novēršanai un tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Tāpat, izstrādājot maģistra darbu, tika iegūtas atbildes uz izvirzītajiem pētījuma jautājumiem:

1. Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumam ir pietiekami augsts ticamības koeficients, lai izpētes rezultātus vērtētu kopsakarā ar citiem pierādījumiem lietā.
2. Poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinumu ir jāvērtē kā vienu no pierādījumu veidiem, līdzvērtīgi, nedodot ne augstāko un ne zemāko ticamības pakāpi.
3. Latvijā poligrāfa ekspertīzes tiesiskais regulējums ir nepilnīgs, tajā skaitā: 1) tiesību normās nav noteikts, vai šādu ekspertīžu veikšanai ekspertiem, jāiziet specializētas apmācības, piemēram, kā Lietuvā, kur pieņemti noteikumi, ka poligrāfa speciālista apmācība jāveic izglītības iestādēs, kas sagatavo ES vai NATO akreditētus poligrāfa speciālistus, vismaz 400 stundu garumā; 2) nav Tiesu ekspertu padomē izstrādāto vadlīniju par šādas izpētes veikšanu, bet tikai viena eksperta ieteikuma rakstura pamatnostādnes, pēc kurām viņš strādā; 3) nav tiesību normu, kas nosaka, ka šādas ekspertīzes veicamas tikai ar subjekta piekrišanu un izvērtējot subjekta veselības stāvokli.

Maģistra darba izstrādes gaitā autore guva šādus secinājumus un izteica priekšlikumus:

Secinājums [1]. 2016.gada 23.decembra Ministru kabineta noteikumi Nr.835 “Par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru” nosaka, ka “poligrāfa ekspertīze ir personas atbilžu patiesīguma vai melošanas pārbaude attiecībā uz noteiktām darbībām vai situāciju, novērtēšana, vai personai ir specifiskas zināšanas, kādas var būt tikai noteiktās darbībās vai notikumā tieši iesaistītajām personām”. Pēc autores domām minētā definīcija nedod poligrāfa ekspertīzes precīzu skaidrojumu.

Priekšlikums [1]. Veikt grozījumus 2016.gada 23.decembra Ministru kabineta noteikumu Nr.835 “Par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu

klasifikatoru” 2.pielikuma 19.punkta (psihodiagnostiskā poligrāfa ekspertīze), sadaļā - piezīmes (detalizēts specialitātes apraksts) un papildināt to šādā redakcijā: “*Personas organisma fizioloģisko izmaiņu izpēte, nolūkā noskaidrot personas sniegtās informācijas patiesīgumu*”.

Secinājums [2]. Eksperta atzinuma izmantošanai kā pierādījuma svarīgs nosacījums ir eksperta profesionalitāte, jo neatbilstošs izglītības līmenis, sertifikācijas trūkums un citi kritēriji var būt par pamatu eksperta atzinuma pieļaujamības apšaubīšanai. Latvijā nav noteiktas ne prasības ekspertiem un/vai speciālistiem, kas tiesīgi veikt šādas ekspertīzes (piemēram, kādā jomā speciālās zināšanas ir nepieciešamas, kāda pieredze un iemaņas utt.).

Priekšlikums [2]. Veikt grozījumus Tiesu eksperta likuma 13.panta pirmajā daļā papildinot to ar 9.punktu šādā redakcijā: “*Privātajam tiesu ekspertam nav tiesību veikt: 9) poligrāfa ekspertīzi, ja nav apgūti specializētie apmācības kursi par poligrāfa speciālistu, kurus akreditē un sagatavo ES vai NATO.*”

Secinājums [3]. Latvijā poligrāfa ekspertīze tiek veikta telpā, kurā atrados tikai eksperts un subjekts, jo ekspertīzes gaitā citas personas var novērst subjekta uzmanību un tādā veidā traucēt ekspertīzes izdarīšanu. Kriminālprocesa likuma 86.panta pirmās daļas 2.punkts nosaka “Aizstāvim ir visas tiesības, kādas ir viņa aizstāvamajai personai attiecīgajā procesā, kā arī tiesības: 2) piedalīties aizstāvamās personas nopratināšanā procesa veidam un stadijai atbilstošā kārtībā, piedalīties citās izmeklēšanas darbībās, par kuru veikšanu lūgumu pieteikusi persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vai aizstāvis, kā arī piedalīties tajās izmeklēšanas darbībās, kurās aizstāvamā persona būtu tiesīga piedalīties, taču to nedara”.

Priekšlikums [3]. Veikt grozījumus Kriminālprocesa likuma 86.panta 1.daļas 2.punktā un papildināt to šādā redakcijā: “piedalīties aizstāvamās personas nopratināšanā procesa veidam un stadijai atbilstošā kārtībā, piedalīties citās izmeklēšanas darbībās, par kuru veikšanu lūgumu pieteikusi persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, vai aizstāvis, *izņemot aizstāvamās personas izpēti poligrāfa ekspertīzē*, kā arī piedalīties tajās izmeklēšanas darbībās, kurās aizstāvamā persona būtu tiesīga piedalīties, taču to nedara”.

Secinājums [3]. Viens no svarīgākajiem nosacījumiem jautājumā par poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinuma izmantošanai kā pierādījumu, ir nosacījums, ka šādas ekspertīzes veicamas ar personas brīvprātīgu piekrišanu. Savukārt, Kriminālprocesa likuma 64. panta otras daļas, 67.panta pirmās daļas 4. punkta, 74.panta, 103.panta pirmās daļas un 111. panta otrās daļas normas uzliek procesā iesaistītām personām pienākumu piedalīties izmeklēšanas darbībās. Ņemot vērā, ka poligrāfa ekspertīze ir izmeklēšanas darbība, šie nosacījumi ir attiecināmi uz poligrāfa ekspertīzi. Kriminālprocesa likuma 204.panta normas atļauj lietot

piespiedu līdzekļus pret aizturēto, aizdomās turēto vai apsūdzēto – gadījumos, kad jānodrošina viņa tiesu psihiatriskās vai psiholoģiskās ekspertīzes vai ar viņa ķermeņa izpēti saistītas ekspertīzes izdarīšanu, kā arī pret cietušo, liecinieku un personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess, saņemot tiesas atļauju, tādā gadījumā, ja kriminālprocesā pierādāmie apstākļi bez šādas ekspertīzes nav noskaidrojami.

Priekšlikums [3]. Veikt grozījumus Kriminālprocesa likumā papildinot to ar 204¹.pantu “Poligrāfa ekspertīze” šādā redakcijā: “204¹.pants. Poligrāfa ekspertīze. 1. Procesa virzītājs nosaka poligrāfa ekspertīzi personai, kura sniedza liecības kriminālprocesā, ja ir nepieciešams noskaidrot personas liecību patiesīgumu. 2. Poligrāfa ekspertīze veicama tikai ar personas brīvprātīgo piekrišanu, saņemot par to rakstveida apliecinājumu. 3. Nosakot poligrāfa ekspertīzi, nepieciešams uzdot ekspertam konkrētus jautājumus, tai skaitā jautājumu par to, vai personai piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var traucēt viņai adekvāti uztvert lietai nozīmīgus apstākļus un adekvāti par tiem liecināt, kā arī jautājumu par to vai personai piemīt tādas individuāli psiholoģiskās īpatnības, kas var būtiski ietekmēt viņa uzvedību, tajā skaitā tādas, kas var ietekmēt viņa spējas atbildēt patiesīgi uz ekspertīzē uzdotajiem jautājumiem.”

Secinājums [3]. Poligrāfa izpētes rezultātu precizitāti var ietekmēt arī vairāki medicīniski stāvokļi: sirds slimības, medikamentu lietošana, grūtniecība, miega traucējumi un citas veselības problēmas. Pirms poligrāfa ekspertīzes uzsākšanas ir jāizvērtē visus iespējamus medicīniskos rādītājus, lai nodrošinātu pēc iespējas augstāku izpētes precizitātes pakāpi.

Priekšlikums [3]. Izstrādāt metodiskus ieteikumus poligrāfa ekspertīzes veikšanai un iesniegt tos apstiprināšanai Tiesu ekspertu padomei, kuros ietvert šādu punktu: “Komplekso psiholoģisko – poligrāfa ekspertīzi var noteikt tikai psihiski veseliem cilvēkiem, no 14 gadu vecuma. Pirms izpētes tiek izvērtēts veselības stāvoklis vai pastāv šķēršļi, kas var traucēt iegūt objektīvus rezultātus (sirds slimības, medikamentu lietošana, grūtniecība, miega traucējumi un citas veselības problēmas)”.

Izmantoto avotu un bibliogrāfijas saraksts

Normatīvie akti

1. *Latvijas Republikas Satversme*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993.
1. *Eiropas pamattiesību harta*: starptautisks dokuments. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, LV C 202/389, 07.06.2016.
2. *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis Nr.143/144, 13.06.1997.
3. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2016/343 (ES) (2016. gada 9. marts) *par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā*. Pieņemta 09.03.2016. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis 09.03.2016, L 65/1.
4. *Tiesu ekspertu likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 42, 01.03.2016.
5. *Kriminālprocesa likums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 21.04.2005.
6. *Krimināllikums*: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200, 08.07.1998.
7. *Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru*: MK noteikumi Nr.835. Latvijas Vēstnesis Nr. 251, 23.12.2016.
8. *Tiesu ekspertu padomes nolikums*: MK noteikumi Nr.582. Latvijas Vēstnesis Nr. 169, 01.09.2016.

Literatūra

1. Canter, D., Žukauskiene, R. *Psychology and Law: Bridging the Gap*. Abingdon: Routledge, 2009, 262 pp.
2. *Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi*. Latvijas Universitātes 76. zinātniskās konferences rakstu krājums // Aut.kol. Red. K.Strada-Rozenberga, A.Rodiņa, K.Balodis u c., Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018. 420 lpp.
3. Krapohl, D., Shaw, P. *Fundamentals of polygraph practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2015, 348 pp.

4. *Kriminālprocesa likuma komentāri. A.daļa/* Zin.red. K.Strada-Rozenberga. Rīga: VSIA "Latvijas Vēstnesis", 2019, 1032 lpp.
5. Kulmanis, O. *Pierādījumu pieļaujamības tiesiskie un praktiskie aspekti : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai sociālo zinātņu nozarē, apakšnozare: krimināltiesības.* Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2023, 77. lpp.
6. Liede, A. *Kriminālprocess un tiesu pierādījumi.* Rīga, izdevniecība "Zvaigzne", 1970, 396 lpp.
7. Miķelsons U. *Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā.* Rīga : Autorizdevums, 2007, 404 lpp.
8. Strada-Rozenberga, K. *Eksperta viedoklis (kopsavilkums) par Kriminālprocesa regulējuma pietiekamību un skaidrību attiecībā uz pierādīšanas standartu un pierādījumu pietiekamību.* E-grāmata. Rīga. 24.11.2020, 46 lpp.
9. Strada-Rozenberga, K. *Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika kriminālprocesā: promocijas darbs.* Rīga: Latvijas Universitāte Juridiskā fakultāte, 2002, 184 lpp.
10. *Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī.* Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums//Aut.kol. Red.J.Kārklīšs, J.Lazdiņš, K.Balodis, S.Osipova u.c. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 432 lpp.
11. Образцов, В.А., Богомолова, С.Н. *Криминалистическая психология.* Москва: Юнити-Дана, Закон и право, 2002г., 448 стр.

Periodika

1. Berezins, A., Kriminālprocesuālā pamattiesība klusēt: saturs un problemātika// *Jurista Vārds* Nr.52 (1006), 19.12.2017, 22-29.lpp.
2. Blikhar, V., Zaiats, O., Pavliuk, N., Kalka, N. Psychological and Legal Aspects of Verification and Detection of Lies during Polygraph Examination// *Broad research in artificial intelligence and neuroscience*, 2022, Vol.13 (1), p.276-291.
3. Bush, John C., Warping the rules: how some courts misapply generic evidentiary rules to exclude polygraph evidence // *Vanderbilt law review*, 2006, Vol.59 (2) p.540-568.
4. Ginton, A. Decisions To Be Taken in the Use of Polygraph Examinations for Verifying Complaints About Violence: Analysis and Policy Recommendations // *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 2013, Vol.10 (2), p.166–181

5. Gurevičs D. Procesuālo pārkāpumu ietekme uz pierādījumu pieļaujamību kriminālprocesā: pamattiesību perspektīva // *Jurista Vārds*, Nr. 13 (1227), 29.03.2022. 22.-26.lpp.
6. Iacono, W., Ben-Shakhar G. Current Status of Forensic Lie Detection With the Comparison Question Technique: An Update of the 2003 National Academy of Sciences Report on Polygraph Testing // *Law and Human Behavior*. 2019, Vol. 43 (1), 86–98.lpp
7. Kormoš, M. Polygraph examinations in the Department of Special Psychology of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic – Retrospective View // *European Polygraph*. 2017, Vol.11, N 3 (41), p.121-127.
8. Korovin, N., Smeshkova, L. Psychophysiological examination: procedural and forensic aspects // *Journal of legal, ethical and regulatory issues*, 2017, Vol.20 (1 SI), p.1-7.
9. Kraujalis L., Malewski H., Psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafą Lietuvoje šiuolaikinės aktualijos (atlikimo sąlygos, metodikos ir tyrimų apžvalga)// *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika = Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice : recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius : Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija, Mykolo Romerio Universitetas, 2022, p. 105-113.
10. Kulmanis O. Kriminālprocesa pamatprincipu pārkāpumu ietekme uz pierādījumu pieļaujamību//*Jurista Vārds*, Nr. 28 (1086), 16.07.2019., 28.-31.lpp.
11. Kulmanis O. Pierādījumu pieļaujamības teorētiskie un praktiskie aspekti // *Jurista Vārds* Nr. 22 (1080), 04.06.2019., 8.-18.lpp.
12. Latvijas Republikas Ministru kabineta pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās dienesta informācija Nr.03/365-4460. Par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem./ Rīga: *Latvijas Vēstnesis* Nr. 196, 14.12.2011., <https://www.vestnesis.lv/ta/id/241274>
13. Leja, M.. Atgriežoties pie tiesību neliecināt pret sevi saturā// *Jurista Vārds* Nr. 27 (1137), 07.07.2020., 20.-29.lpp.
14. Lewis, J. A., Cuppari, M.. The Truth Lies within // *Journal of psychiatry & law*, 2009, Vol.37 (1), p.85-92.
15. Magone N., Ašitoka L. Pierādījumi un to izvērtējums (izvērtējuma trūkums) apelācijas instances tiesas nolēmumos// *Jurista Vārds* Nr. 1 (1059), 08.01.2019., , 12.-16.lpp.

16. Muša, M., Tiesu ekspertīzes noteikšana: tiesiskais regulējums un prakse// *Jurista Vārds* Nr.8 (1118), 25.02.2020, 24-27.lpp.
17. Stockdale, M., Grubin D. The Admissibility of Polygraph Evidence in English Criminal Proceedings // *The Journal of Criminal Law*. 2012, Vol.76 (3), 232–253
18. Sumbarova, M., Ekspertu atzinuma kriminālprocesā novērtēšana// *Socrates* Nr.1 (10) 2018, 39-44.lpp.
19. Widacki J. History of polygraph Examination in Poland // *European Polygraph*, 2013, Vol.7, N 4 (26), p.159-190.
20. Widacki, J. Polygraph Examination in Poland. History, law, experimental research and practice // *European Polygraph*, 2018, Vol.12, N 4 (46), p.141-155.
21. Widacki, J. The First attempts at practical use of Instrumental Lie detection // *European Polygraph*, 2019, Vol.13, N 4 (50), p.203-222.
22. Widacki, J. The First Polygraph // *European polygraph*, 2016, Vol.10, N 3 (37), p.111-116
23. Widacki, J. The European roots of instrumental lie detection // *European Polygraph*. 2012, Vol.6, N 2 (20), p.129-142.
24. White, R.D. Ask me no question, tell me no lies: examining the uses and misuses of the polygraph// *Public personnel management*. 2001, Vol. 30 (4), p. 483 – 493.

Elektroniskie resursi

1. European commission for the efficiency of justice. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States. 2014. Pieejams: <https://rm.coe.int/168074827a> [sk. 15.09.2023.]
2. European commission for the efficiency of justice. European judicial systems. Efficiency and quality of justice". Studies Nr.20. 2014. Pieejams: <https://books.google.lv/> [sk. 16.09.2023.].
3. Eksperta atzinums ir tikai daļa no lēmuma veidošanas gaitas. 2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/299701-eksperta-atzinums-ir-tikai-dala-no-lemuma-veidosanas-gaitas-2018> [sk.28.10.2023.]
4. Jodkaite-Granskiene G., Tiesu ekspertīzes secinājumu vērtība tiesas spriedumos. 02.02.2021, Pieejams: <https://juristavards.lv/biblioteka/277666-tiesu-ekspertizes-secinajumu-vertiba-tiesas-spriedumos/>[sk.18.09.2023]
5. Lie Detectors UK. Who Should Not Take A Polygraph Test?? 12.03.2023. Pieejams: <https://www.liedetectors-uk.com/who-should-not-take-a-polygraph-test/> [sk.

12.11.2023.]

6. Likumprojekta „Tiesu ekspertu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 26.11.2014. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/70B2D555D6C59164C2257D9C003F3273?OpenDocument> [sk.11.12.2023.]
7. Miķelsons, U. Ekspertu psihologu un poligrāfa ekspertu ētikas kodekss. Pieejams: http://www.eksperts.gold.lv/Etikas_kodekss.html [sk. 13.09.2023]
8. Miķelsons, U. Pamataspekti poligrāfa ekspertīzes noteikšanai. Pieejams: <http://www.eksperts.gold.lv/pamataspekti.html> [sk. 13.09.2023]
9. Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 20.10.2016. Pieejams: https://likumi.lv/wwwraksti/ANOTACIJAS/TAP/2016_12/TMANOT_201016_IESTADES.2349.DOCX [sk.11.12.2023.]
10. Ministru kabineta noteikumu projekta “Tiesu ekspertu padomes nolikums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 17.08.2016. Pieejams: https://likumi.lv/wwwraksti/ANOTACIJAS/TAP/2016_08/TMANOT_170816_PADO ME.1751.DOCX [sk.11.12.2023.]
11. Poligrāfa ekspertīze. Pieejams tiešsaistē: <http://www.poligrafs.lv/> [sk. 15.10.2023]
12. Psihologu sertifikācijas padome. Psihologu ētikas kodeks. Pieejams: <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1122/download?attachment> [sk. 13.09.2023]
13. Stukāns, J., Ekspertīze kriminālprocesā. 02.02.2021, Pieejams: <https://juristavards.lv/biblioteka/277668-ekspertize-kriminalprocesa/> [sk.18.09.2023]
14. The Law Society of England and Wales. Safeguarding the use of expert evidence in the European Union. Final Project Report. 2006. Pieejams: <https://www.ecba.org/extdocserv/projects/expertwit/SafeguardingExpertEvidenceEUProjectRep2009.pdf> [sk. 15.09.2023.].
15. Tiesu ekspertu Padome. Tiesu ekspertu ētikas kodekss. 12.10.2017. Pieejams: https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Tiesu_ekspertu_etikas_kodekss.pdf [sk. 13.10.2023]
16. Tiesu ekspertu reģistrs. Pieejams: <https://eksperti.ta.gov.lv/lv> [sk. 23.10.2023.].
17. Udashen, G., The law of polygraph evidence. Dallas, Texas. 28-31.07.2003,

- Pieejams: https://www.udashenanton.com/wp-content/uploads/2017/06/The_Law_of_Polygraph_Evidence.pdf [sk.18.09.2023]
18. United States Court of Appeals for the Armed Forces. Polygraphs—Introduction at Trial. 2018. Pieejams: <https://www.armfor.uscourts.gov/digest/IIIC21.htm> [sk.20.09.2023.].
19. U.S. Department of Justice. Polygraphs—Introduction at Trial. 2020. Pieejams: <https://www.justice.gov/archives/jm/criminal-resource-manual-262-polygraphs-introduction-trial> [sk.20.09.2023.].
20. Vadlīnijas tiesu psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanai. Pieejams: <https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Vadl%C4%ABnijas%20tiesu%20psiholo%C4%A3isk%C4%81s%20ekspert%C4%ABzes%20noteik%C5%A1anai.PDF> [sk. 13.09.2023]

Tiesu prakse

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2020.gada 18.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-36/2016. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 28.10.2023.].
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2020. gada 14.maija lēmums lietā Nr. 11519014416, SKK-256/2020. *Nevainīguma prezumpcijas piemērošana pierādījumu vērtēšanā. Liecību ticamības izvērtēšana.* Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2020c> [sk. 18.09.2023.].
3. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 2020.gada 8.oktobra lēmums lietā Nr. 11210084017, SKK-95/2020. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminalprocesa-likums/9nodala-pieradisana-un-pieradijumi-123-137pants> [sk. 01.12.2023.].
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2022. gada 20.janvāra lēmums lietā Nr. 11380033718, SKK-22/2022. *Eksperta atzinuma ticamība.* Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2022c> [sk. 18.09.2023]
5. Latvijas Republikas Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu kolēģijas 2015. gada 26.augustā spriedums lietā Nr. KA02-0001-15/12. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 24.10.2023.].

6. Latvijas Republikas Rīgas Apgabaltiesas 2017.gada 13.novembra spriedums lietas arhīva Nr. KA04-0160-17/23. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 04.11.2023.].
7. Latvijas Republikas Rīgas Apgabaltiesas 2017.gada 22.novembra spriedums lietvedības Nr.KA04-0352-17/13. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 11.11.2023.].
8. Latvijas Republikas Rīgas apgabaltiesas 2020.gada 06.oktobra spriedums lietā Nr.KA04-0586-20/16. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 28.10.2023.].
9. Latvijas Republikas Zemgales apgabaltiesas 2015. gada 24.septembra spriedums lietas arhīva Nr.KA06-0234-15/6. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 24.10.2023.].
10. Latvijas Republikas Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2016.gada 15.jūnijā spriedums lietā Nr. K30-0164-16/10. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 30.10.2023.].
11. Latvijas Republikas Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2016.gada 9.septembra spriedums lietas arhīva Nr.K31-0028-16/5. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 11.11.2023.].
12. Latvijas Republikas Bauskas rajona tiesas 2016.gada 31.maija spriedums lietā arhīva Nr K10-0026-16. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [sk. 30.10.2023.].

Ārvalstu normatīvie akti

1. Code of Criminal Procedure (Slovākijas kriminālprocesa kodekss): SL likums. Pieejams: https://www.imolin.org/doc/amlid/Slovakia_Code_Criminal_Procedure.pdf. [sk. 16.09.2023.].
2. New Mexico Rules of Evidence. (Ņūmeksikas tiesas noteikumi par pierādījumiem): ASV noteikumi. Pieejams: <https://casetext.com/rule/new-mexico-court-rules/new-mexico-rules-of-evidence>. [sk.22.09.2023]
3. Republic of Lithuania Law on the use of the polygraph (Lietuvas Republikas likums par poligrāfa izmantošanu): LT likums. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=-fxdp8xab&documentId=38950331ad0d11e8aa33fe8f0fea665f&category=TAD>. [sk.10.10.2023]

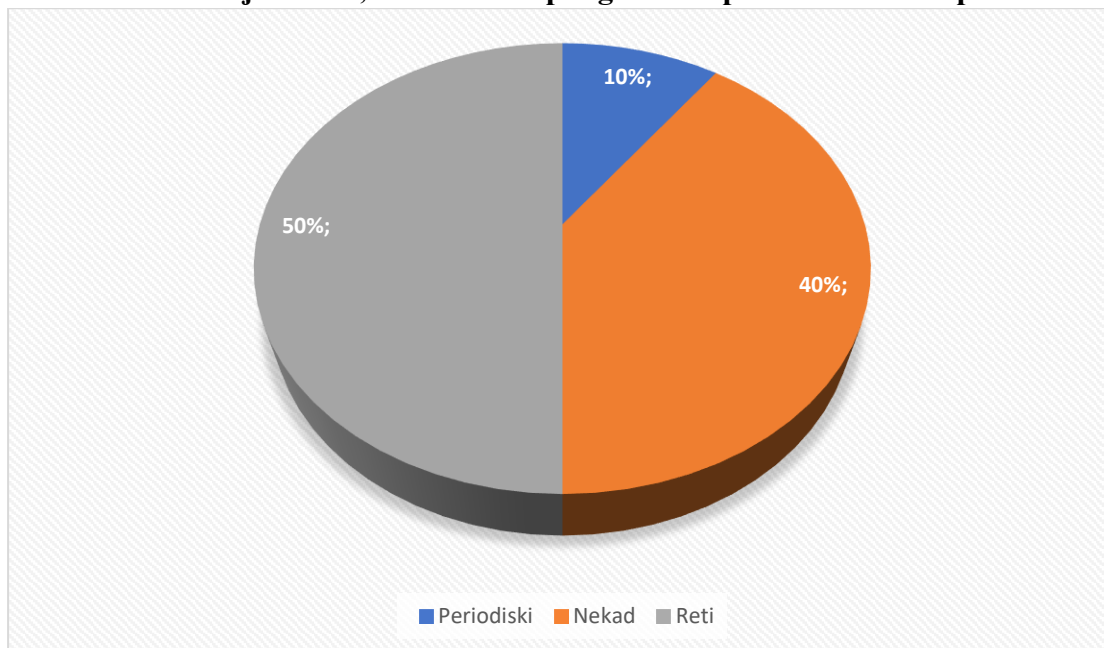
Intervijas

1. Intervija – Miķelsons U. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 27.09.2023.
2. Intervija – Kraujalis L. *Par poligrāfa ekspertīzi kriminālprocesā*. Rīga, 14.11.2023

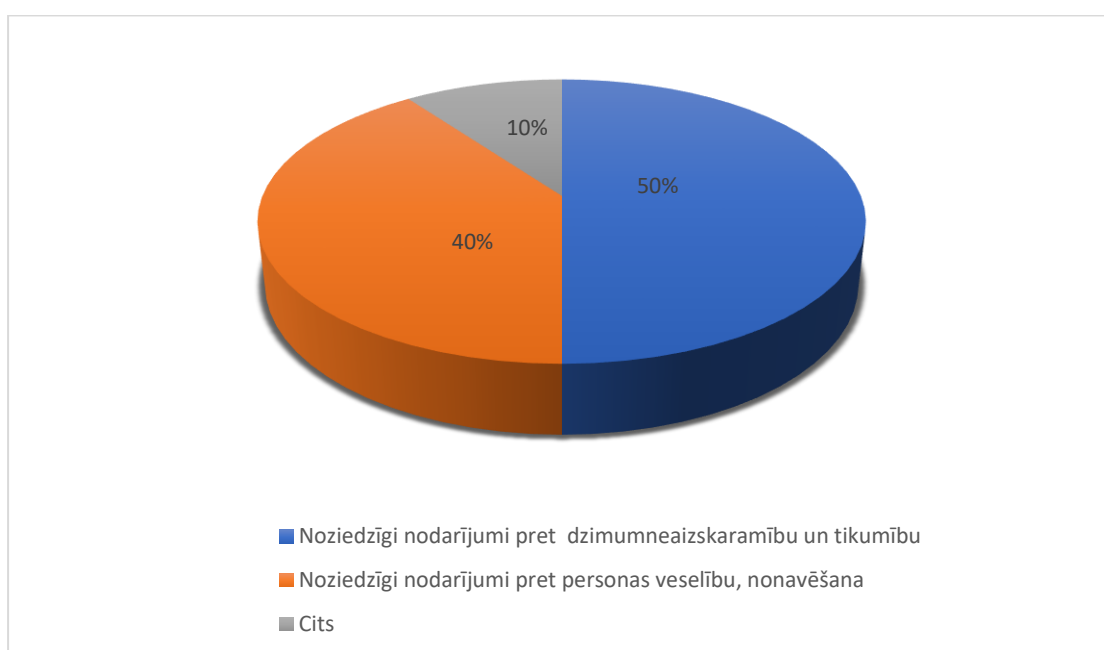
PIELIKUMI

Izmeklētāju aptauja "Poligrāfa ekspertīzes atzinums kā pierādījums kriminālprocesā"

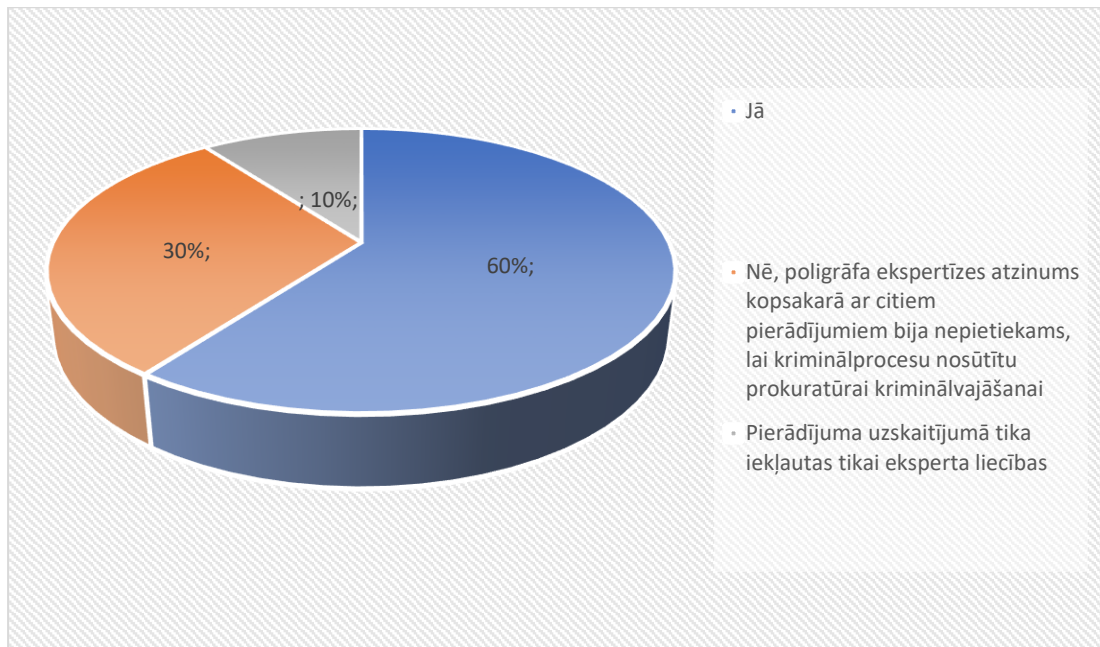
1. Cik bieži izmeklējot lietas, Jūs noteicāt poligrāfa ekspertīzes kriminālprocesā

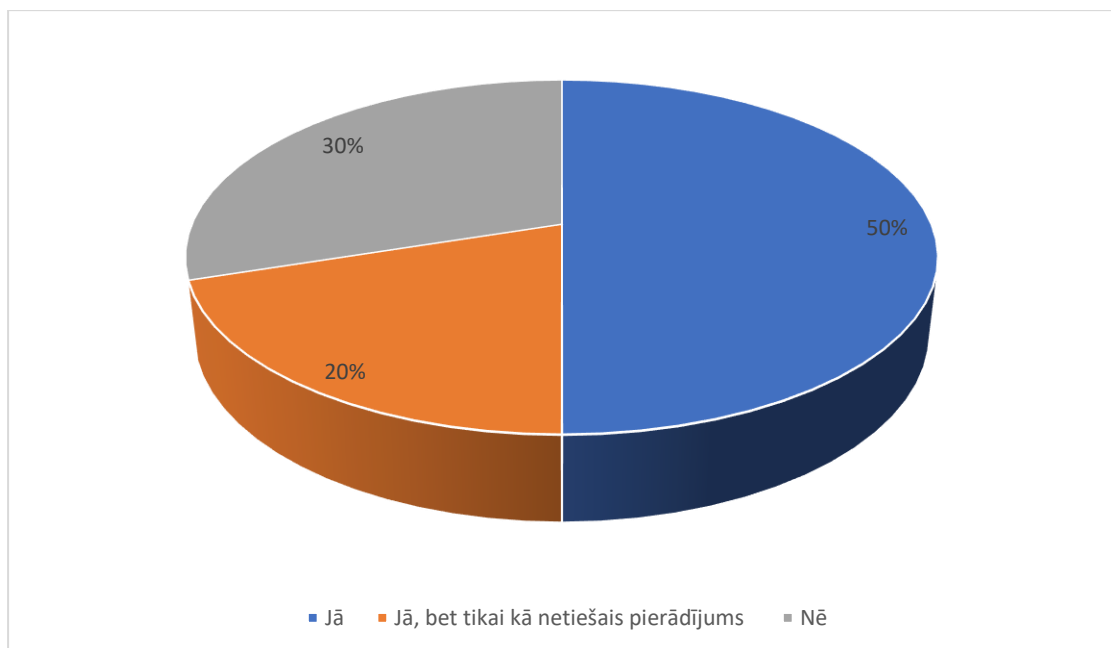
2. Kriminālprocesos par kādu noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu Jūs noteicāt poligrāfa ekspertīzes?

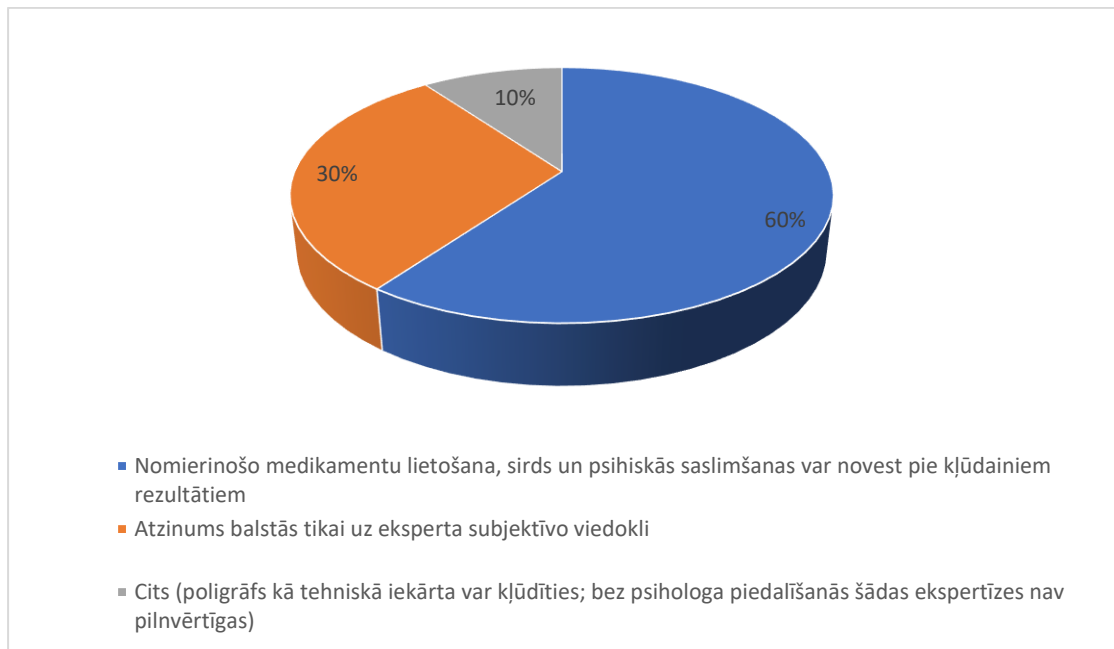
3. Vai lēmumā par kriminālprocesa nodošanu prokuratūrai kriminālvajāšanas uzsākšanai Jūs poligrāfa ekspertīzes atzinumu iekļāvat pierādījuma uzskaitījumā?

4. Vai Jūsu ieskātā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā?

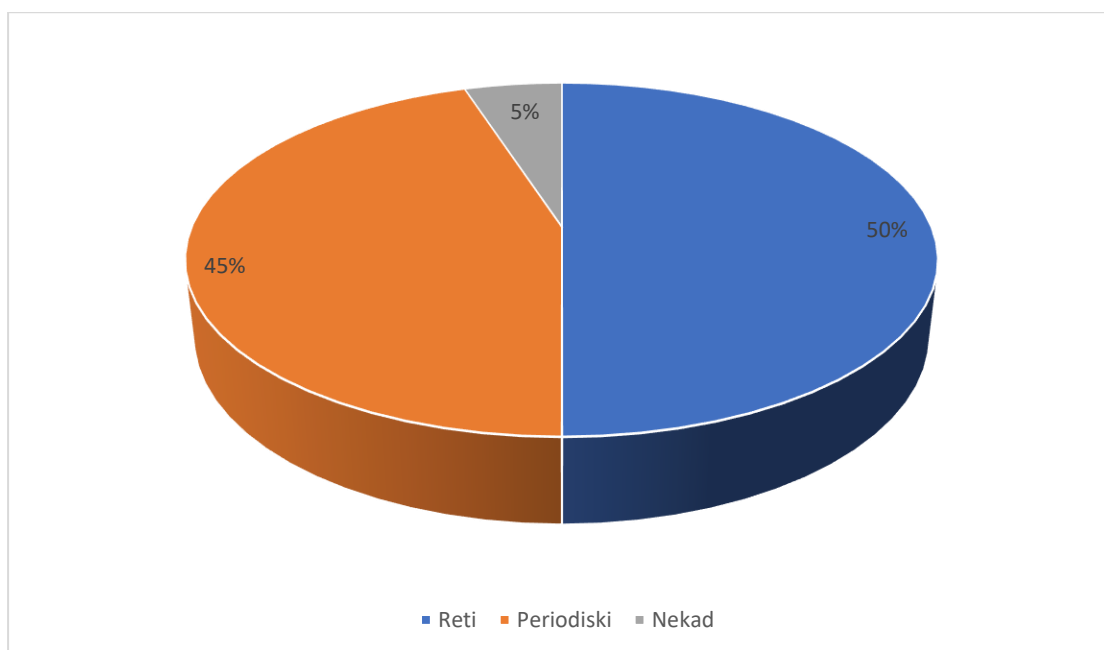

5. Kāpēc poligrāfa ekspertīzes atzinumu nevar izmantot kā pierādījumu kriminālprocesā?

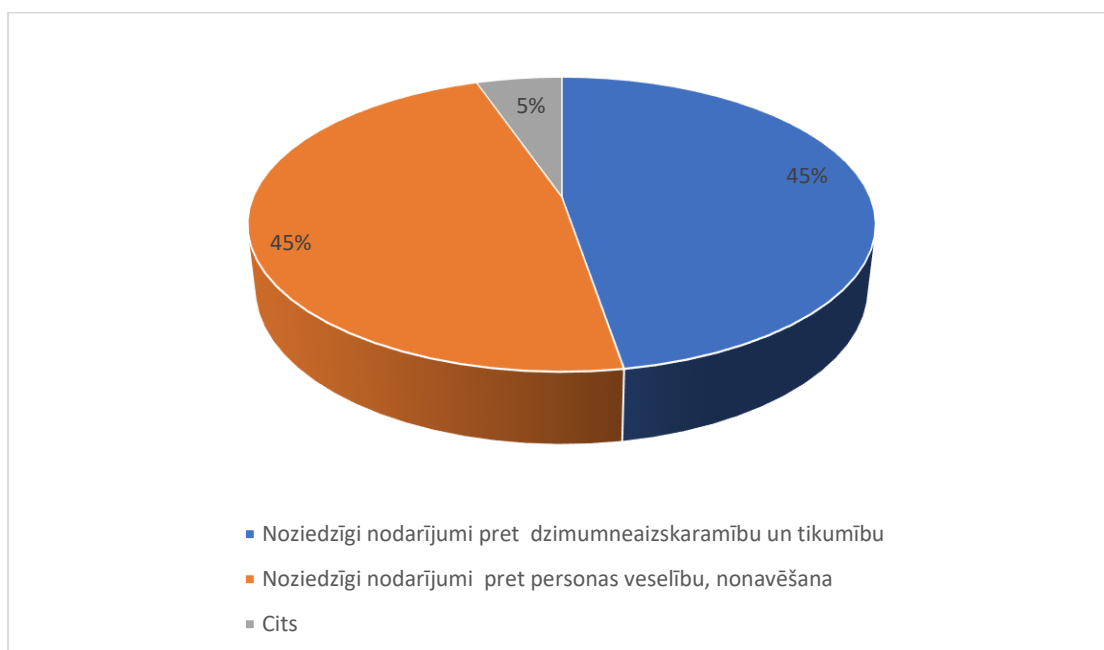

Prokuroru aptauja "Poligrāfa ekspertīzes atzinums kā pierādījums kriminālprocesā"

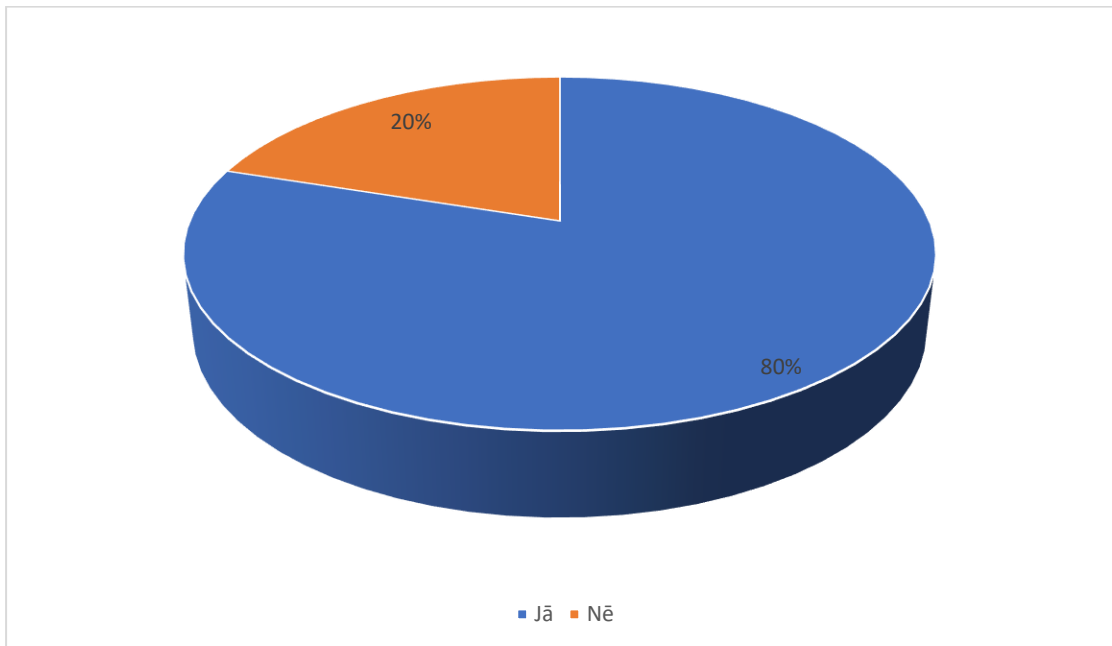
1. Cik bieži Jūsu uzraudzībā esošajās lietās tika noteiktas poligrāfa ekspertīzes kriminālprocesā?

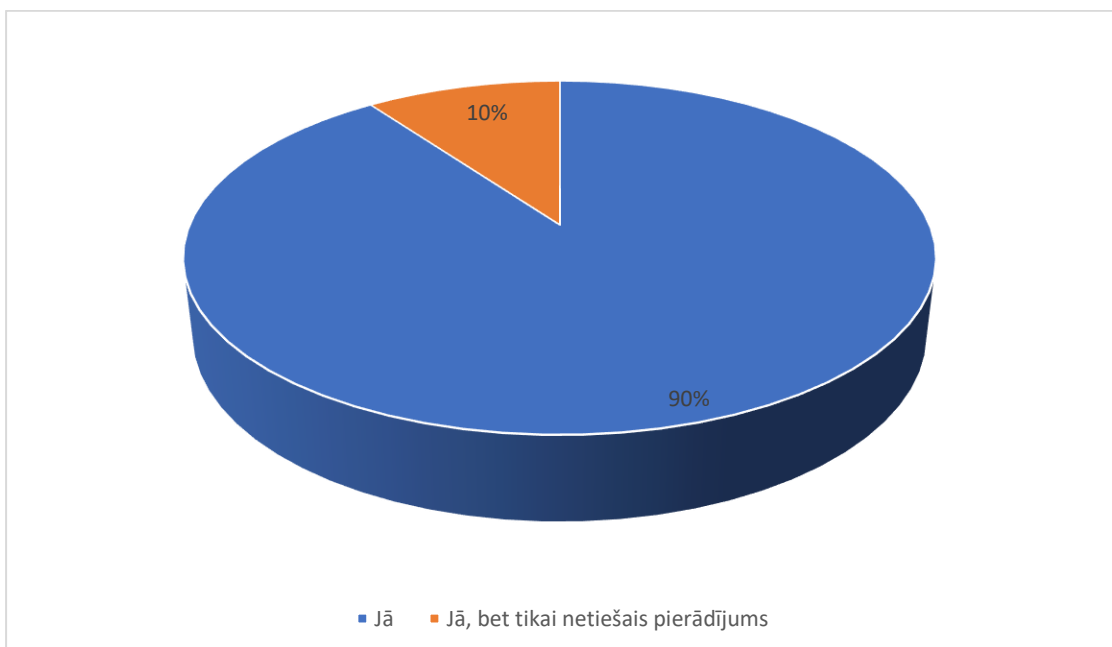
2. Kriminālprocesos par kādu noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu tika noteiktas poligrāfa ekspertīzes?

3. Vai lēmumā par kriminālprocesa nodošanu prokuratūrai kriminālvajāšanas uzsākšanai Jūs poligrāfa ekspertīzes atzinumu iekļāvat pierādījuma uzskaitījumā?

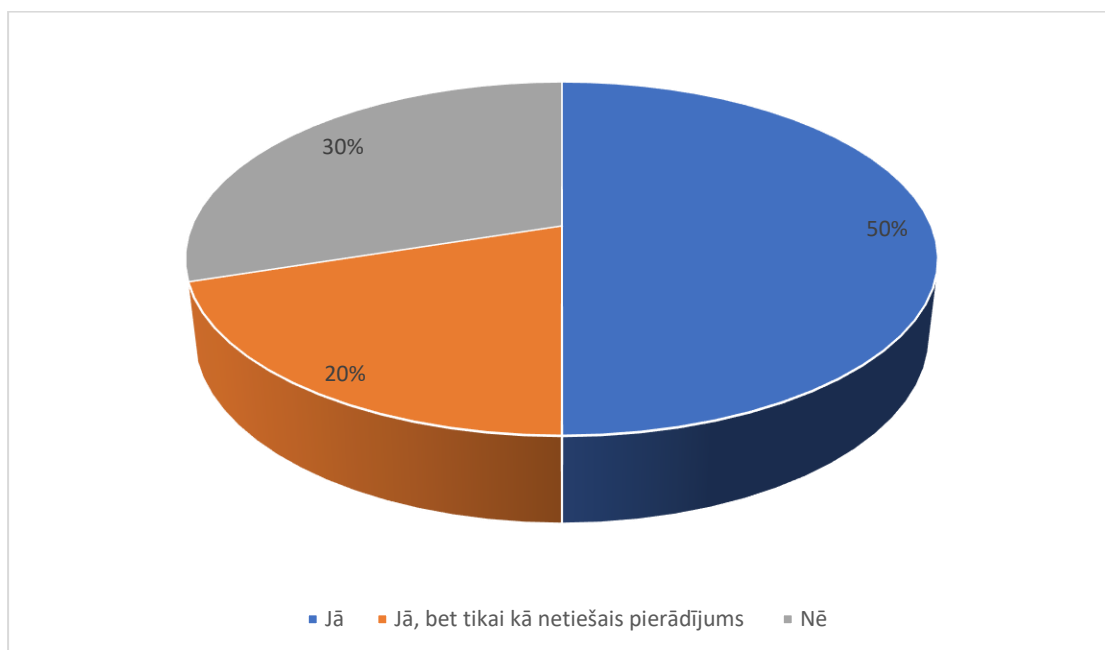

4. Vai Jūsu ieskātā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā?

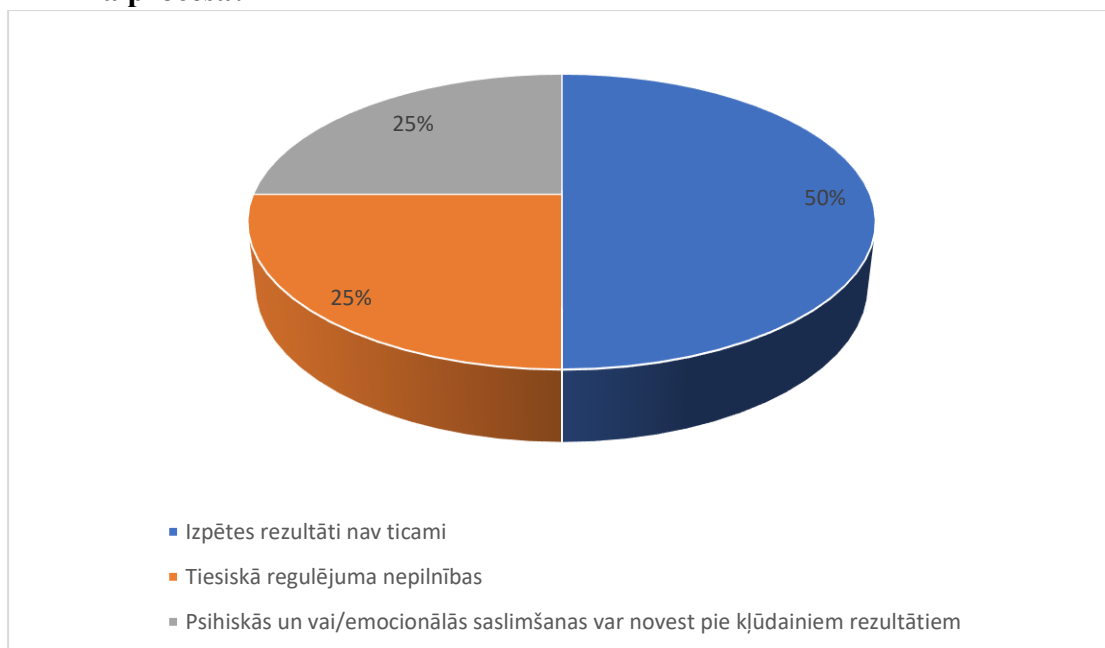

Zvērināto advokātu aptauja "Poligrāfa ekspertīzes atzinums kā pierādījums kriminālprocesā"

1. Vai Jūsu ieskatā poligrāfa ekspertīzes eksperta atzinums var būt par pierādījumu kriminālprocesā?

2. Kāpēc poligrāfa ekspertīzes atzinumu nevar izmantot kā pierādījumu kriminālprocesā?

3.

Galvojums

Ar parakstu es apliecinu, ka maģistra darbs ir izstrādāts patstāvīgi, par izmantotajiem informācijas avotiem, materiāliem un datiem ir dotas atsauces. Šis darbs nekādā veidā nekad nav ticis iesniegts nevienai citai komisijai un nekad nav publicēts.

Piekrītu, ka iesniegtais darbs tiks pakļauts tekstuālajam salīdzinājumam ar Turnitin.com un Latvijas „Vienoto datorizēto plaģiātisma kontroles sistēmu”, lai pārbaudītu, vai iesniegtais darbs nav plaģiāts.

17.12.2023